

ŽEMAIČIŲ

žemė

KULTŪRA
ISTORIJA
PAVELDAS
LITERATŪRA
MUZIEJAI
TURIZMAS

Regėjuonu kultūrinių iniciatyvų centras, Žemaitiu akademėjės, Žemaitiu akademėnė jaunima korporacėjės „Samogitia“ leidėnīs

Ž e m a i t i u ž e m ė

2 0 0 4 / 4 (4 5)

6-8 p.

48 p.

25-47 p.

4, 5 p.

2, 3 / Dvarų pritaikymas kultūros ir turizmo plėtrai.

Interviu su Asta ALELIŪNAITE

4, 5 / Dalia STASIKĖLIENĖ. Plungės muzikos mokyklai – 130 metai

5, 9 / GENOVAITĖ KUCKAILIENĖ. Dviejų likimų paralelės

6-8 / Zita DARGAITĖ. Lietuvos medalių kūrėjų stovykla

10-13 / Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas. Interviu su Vytautu J. ŠLIŪPU

14, 15 / Egidijus TALMANTAS. Porcelianas. Kultūros istorijos puslapiai

16, 17 / Viktoras VITKUS. Akmeniniai paminklai Raseinių kapinėse

18, 19 / Viktoras VITKUS. Raseinių, Kelmės, Jurbarko rajonų medinė architektūra

20, 21 / DŽERVINĖ Teklė. Ožgavieniu pasaka

22 / GĖRDĖNIS Aleksandra. Eilieraštė. Laimė pu

lėipuoms: Luopiši soupujint, Mienesėi tekont, Mamā

22-24 / SUNGAILIENĖ Loreta. Kou žemaitė liaudės

dainininkā pasakuo aple dainas ėr dainiavėma?

25-27 / Emilija MILTENIENĖ. Ylakių etnografinis ansamblis.

Programa ir veiklos fragmentai. Ylakių etnografinio ansamblio (1971-1996) dalyvių sąrašas

28-31 / Ylakių etnografinio ansamblio dainos: Eisio i girė;

Siuntė muni muotinelė; Par birštvinieli; Ak, šėlta, šėlta;

Ak kūliau, kūliau; Jau saulelė leidas; Juojo, leko; Gera

bova pėimėnelė; Balts balundielis; Čiolba čiolbutis;

Dukrelė mona; Oi Jozė, Jozelė

32-35 / EMILIJA MILTENIENĖ. Jų pamiršti negaliu. Birutė

Vindašiūtė, Staselė Bučkienė, Juozas Vyšniauskas,

Jadvyga Bružienė, Izabelė Stripinienė, Juozas Simutis,

Liudas Jonutis, Valė Stripinienė, Juozas Tautvydas,

Zenonas Drungys, Tadas Znotinas, Sofija ir Kostas

Žvinkliai, Rimantas Šmita

36-47 / EMILIJA JUZUMAITĖ-MILTENIENĖ. Pro vaikystės langą

48 / Ylakai: istorijos puslapiai

IŠLEIDA RKIC, ŽKD IKC

ŽURNALS PARĖNGTS IGIVENDĖNONT
KULTŪRINI PRUOEKTA

„KULTŪRAS PAVELDA
INTEGRAVĖMS I REGĖJUONU
PLIETRA: LIETUVOUS ĖR
EURUOPAS SĄJUNGAS ŠALIŪ
PATĖRTĖS ĖR PERSPEKTĪVAS“

PRUOEKTA REM:
LIETUVOUS SPAUDUOS, RADĖJĖ ĖR
TELEVIZĖJĖS RIEMĖMA FONDS,
LR KULTŪRAS MINISTERĖJĖ,

Leidėni sodarė, maketava
žornala redaktuorė
MUKIENĖ DANUTĖ

ŽORNALA
REDAKČĖNĖ TARĪBA
BUTRĖMS ADUOMS
DAUJUOTATĖ VĖKTUORĖJĖ
GĖRDIENIS ALEKSĖNDRA
KELMĖCKĀTĖ ZITA
MILIOS VACĪS
SUNGAILIENĖ LORETA
MUKIENĖ DANUTĖ

PĖRMAMĖ VĖRŠELIE – TĪTUVIENU
VAIZDĀ. MUKIENĖS DANUTĖS
PORTĖGRAPĖJĖS

ISSN 1392-2610

RKIC, ŽKD IKC
Vilniaus g. 22, LT-01119 Vilnius
Tel./faksos (8-5) 261 9670
El. p. samogita@delfi.lt
<http://samogitia.mch.mii.lt>
Žornals prenumeroujems

Spausdėna
UAB „Lietuvos rytas“

Vlodo Gaudiešiaus nuotraukoje – Plungės dvaro centriniai vartai

Dvarų pritaikymas kultūros ir turizmo plėtrai

2004 m. rugpjūčio 18 d. Plungėje (Žemaičių dailės muziejuje) susirinkę Žemaitijos regiono valdžios institucijų ir kultūros organizacijų atstovai buvo supažindinti su Žemaitijos regioninio kultūros centro koncepcijos bei šio centro plėtros programos ir jos įgyvendinimo priemonių plano parengimo projektu. Šį projektą, remiantis regionų plėtros planų parengimo ir atnaujinimo metodika, strateginio planavimo ir vadybos principais, numatyta įgyvendinti keturiais etapais – iki 2005 m. pabaigos. Projekto autorė – ASTA ALELIŪNAITĖ.

Šis mūsų interviu su ja.

– Regioniniai kultūros centrai... Kas tai?

– Lietuvos regionų plėtros programoje numatyta iš viso įsteigti 6 regioninius kultūros centrus. Kartu su Žemaitijos regioniniu kultūros centru, kuris turi veikti Plungės Oginskių dvaro ansamblyje, numatyta įsteigti Mažosios Lietuvos regioninį kultūros centrą Hugo Šojaus dvare Šilutėje, Aukštaitijos regioninį kultūros centrą Rokišio dvaro rūmų ansamblyje, Suvalkijos regioninį kultūros centrą Paežerių dvaro rūmuose Marijampolės apskrityje, Dzūkijos regioninį kultūros centrą Liškiavos dominikonų vienuolyno ansamblyje ir Rytų Lietuvos regioninį kultūros centrą Švenčionių krašto muziejuje.

– Projektas įgyvendinamas jau beveik me-

tai. Kokie pirmojo etapo rezultatai?

– Daugiausia dirbta renkant, sisteminant norminius teisės aktus, kitą rašytinę, spausdintą ir interneto leidiniuose skelbiamą informaciją apie Lietuvos ir konkrečiai Žemaitijos regiono kultūros politiką, planus. Stengtasi Žemaitijos kultūrą, kultūros, kultūrinio turizmo paslaugas vertinti vartotojo požiūriu. Siekėme nustatyti, ar turistai apie Žemaitiją, jos ekonominių, socialinių, kultūrinių gyvenimą jau gali susirasti informacijos savarankiškai, kokia jos dalis susisteminta, skelbiama užsienio kalbomis. Aiškintasi ir kokios yra dvarų kultūros Žemaitijoje populiarinimo, kultūros industrijų Lietuvoje ir Žemaitijos regione plėtros fizinės, politinės, teisinės galimy-

bės, perspektyvos. Atlikta informacijos apie Oginskių dvarą (Plungė), žemaičių kultūrą paieška, apžvalga. Sudarytos trys duomenų bazės: a) interneto svetainių; b) Žemaitijos regiono kultūros organizacijų; c) Žemaitijos regiono kultūros veikėjų, kultūros organizacijų atstovų.

– Gal jau galite surinkti informaciją apibendrinti, padaryti esmines išvadas?

– Informacijos paieška parodė, kad ypatinai trūksta informacijos užsienio kalbomis apie Plungės Oginskių dvarą, Žemaičių kultūrą, regiono kultūros organizacijas. Daug informacijos paskelbiama „Žemaičių žemės“ žurnale, interneto leidiniuose „Žemaitija“ <http://samogitia.mch.mii.lt>, „Žemaitijos muziejų ir parkų kelias“ <http://mpkelias.mch.mii.lt>, bet to neužtenka.

Trūksta internete svetainės, kurioje būtų atnaujinama visos Žemaitijos kultūrinė informacija. Informacijos internete jau galime rasti ir apie krašto muziejų, ir apie tautodailininkų, rašytojų veiklą, bet ji daugiau skirta kūrėjams.

Mažoka kultūros leidinių, taip pat ir elektroninių, skirtų diskusijoms.

Daug rašytinės informacijos apie Oginskių dvaro istoriją ir žemaičių kultūrą sukaupia Žemaičių dailės muziejaus bibliotekoje, tačiau jos neužtenka norint išsamiau susipažinti su dvaro gyvenimu kunigaikščių Oginskių laikais. Dalis kitų miestų bibliotekose, archyvuose saugomos vertingos medžiagos, susijusios su šių rūmų istorija, Plungės dar nepasiekė.

– Parengėte Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktų, susijusių su kultūros, kultūrinio turizmo plėtra, duomenų bazę, atlikote šių dokumentų analizę...

– Atrinkta ir išnagrinėta apie 50 įstatymų, plėtros programų, nuostatų, strateginių plėtros ir kitų dokumentų, susijusių su regionų plėtra, kultūra ir turizmu, būsimąjo Žemaitijos regioninio kultūros centro steigimu ir jo veikla.

Verta pacituoti Regionų kultūros plėtros programą. Joje numatyta „2003–2006 m. laikotarpiu įkurti regioninį kultūros centrą Žemaitijoje – Plungės Oginskių dvaro ansamblyje“.

Lietuvos tūkstantmečio programoje, remiantis LR Vyriausybės 2002 m. rugpjūčio 13 d. nutarimu Nr. 1282, Plungės Oginskių dvaro ansamblio – Žemaitijos regioninio kultūros centro – pastatų rekonstravimui Plungės rajono savivaldybei 2004–2009 metais numatyta asignuoti 21 942 500 Lt ir juos paskirstyti tokia tvarka: 2004 m. – 2 342 500 Lt; 2005 m. – 2 500 000 Lt; 2006m. – 3 500 000 Lt; 2007 m. – 4 000 000 Lt; 2008 m. – 4 500 000 Lt; 2009 m. – 5 100 000 Lt.

Plungės rajono savivaldybės 2002–2010 m. strateginiame plane kultūros plėtra įtraukta į trečiosios prioritutinės grupės veiklos sričių sąrašą. Savivaldybės dokumentuose nurodoma, jog siekiama, kad „Žemaičių dailės muziejus jau pačiu artimiausiu laiku taptų svarbiausiu Žemaitijos meno ir kultūros centru. Tai svarbiausias rajono centre esantis kultūros objektas, kuris tu-

rėtų tapti pagrindiniu žmonių traukos ir kultūros objektu Žemaitijoje“.

Telšių apskrities regiono plėtros 2004–2006 m. strateginiame plane nurodyta, kad Plungės Oginskių dvaro ansamblio rekonstrukcijai, tam, kad būtų „atkurtas unikalus kunigaikščių Oginskių dvaro ansamblis, formuojama nauja turizmo paslaugų infrastruktūra“, 2004–2006 m. reikės 10 065 000 Lt lėšų.

Oginskių dvaro plėtrai ir būsimojai Žemaitijos regiono kultūros centro įkūrimui svarbūs ir kiti teisės dokumentai: LR dvarų paveldo išsaugojimo ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą koncepcija; Dvarų paveldo išsaugojimo programa; Etninės kultūros plėtros valstybinė programa; LR Vyriausybės 2001–2004 m. programa; Ilgalaikė kultūros vertybių išsaugojimo programa; Lietuvos Respublikos regionų plėtros 2003–2005 m. programa; Nacionalinė turizmo plėtros 2003–2006 m. programa; Vaikų ir jaunimo socializacijos programa; Paramos jauniems menininkams programa.

Jau yra sukurta *patenkinama* teisinė bazė, tačiau trūksta tam tikro reglamentavimo galiojančiuose teisės aktuose, todėl teisės aktų paketo *pilnu* kol kas pavadinti negalima.

2004 m. liepos 15 d. priimtas Lietuvos Respublikos kultūros centrų įstatymas įsigalioja nuo 2005 m. sausio 1 d. Šiame įstatyme nėra apibrėžtas *regioninio* kultūros centro teisinis statusas, nenustatyti galimi tokių centrų steigėjai, jiems keliami reikalavimai. Neparengti regioninių kultūros centrų veiklos nuostatai, tad sunku spręsti apie tokių centrų finansavimo šaltinius, būsimąjį valdymo modelį.

Lietuvoje neturime viešos-privachios partnerystės įstatymo, kuriuo būtų galima vadovautis planuojant nacionalinės ar regioninės reikšmės objektų, kurie bus valdomi viešos-privachios partnerystės principais, veiklą. Jo reikia.

Plungės rajono savivaldybės tarybos 2003 m. liepos 24 d. sprendimu Nr. 1–156 patvirtintas Oginskių dvaro ansambliui priklausančių objektų numatomas pritaikymas ir lėšų šaltiniai. Planuojama, kad iš trylikos objektų du bus finansuojami tik iš privataus kapitalo, keturi – iš bendrų valstybės ir privataus kapitalo lėšų, likusieji septyni bus išlaikomi iš valstybės, savivaldybės biudžeto ir ES struktūrinių fondų lėšų.

Tam, kad nedarytume klaidų, vertėtų jau dabar išanalizuoti kaimyninių užsienio šalių patirtį valdant dvarų kompleksus viešos-privachios partnerystės principais.

2004 m. liepos 15 d. Šilutės rajono savivaldybės taryba patvirtino kultūrinės veiklos plėtros programą. Plungės rajono savivaldybė kol kas jos neturi. Plungės rajono kultūros namų parengta „Meninės veiklos ir vystymo programa 2002–2007 m.“ yra labai naudinga Plungės miesto, rajono mastu, tačiau jos neužtenka planuojant viso regiono kultūros įstaigų, organizacijų ir kūrybos industrijų dalyvių veiklos plėtrą.

Plungės rajono savivaldybės 2002–2010 m.

Po koncerto. Vlodo Gaudiešiaus nuotrauka

plėtros strateginiame plane rašoma, jog „paren-gus ir įgyvendinus kultūrinio paveldo išsaugojimo bei plėtros programą ir priemonių planą, rajono istorinis ir kultūrinis paveldas būtų pritaikytas turizmo ir visuomenės reikmėms“ (uždavinys 3.3.2.); numatomi projektai „Kunigaikščių Oginskių dvaro ansamblis – Žemaitijos regiono kultūros centras“ (2004–2009 m., vertė 25 000 000 Lt.) bei „Bendruomenės namai – informacijos ir turizmo centras“ (2003–2010 m., vertė 700 000 Lt.). Deja, kol kas kultūrinio paveldo išsaugojimo bei plėtros programa ir priemonių planas, kuris galėjo būti vienas iš pamatinių dokumentų planuojant būsimąjį Žemaitijos regioninį kultūros centrą, dar nėra parengtas. Vėluoja ir pastarojo, t.y. „Bendruomenės namai – informacijos ir turizmo centras“ projekto pradžia.

Plungės rajono savivaldybės plėtros strateginiame plane dar numatyta įkurti ir apskrities turizmo informacijos centrą (projekto vertė 100 000 Lt). Inicatyva sveikintina, tačiau... Žinome, kad Plungėje jau šandien veikia Žemaičių dailės muziejaus turizmo informacijos centras ir VšĮ „Žemaitijos sporto ir sveikatingumo ir turizmo centras“, kad ateityje kultūrinio turizmo informacinio centro funkcijas turėtų atlikti ir Žemaitijos regioninis kultūros centras. Kyla klausimas, kam tiek tas pačias funkcijas atliekančių įstaigų mieste, kas patogiau vartotojui: vienas centras, koordinuojantis visą informaciją srautą, ar keli mažesni, ją galintys pateikti tik fragmentiškai.

Nuo 2004 m. liepos 2 dienos jau galima teikti paraiškas projektų finansinei paramai gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Kuriant Žemaitijos regioninį kultūros centrą įsisavinti Europos Sąjungos lėšų dar negalime dėl to, kad neparengta Plungės Oginskių dvaro ansamblio plėtros galimybių studija, nėra ir atskirų dvaro ansamblio objektų pritaikymo kultūros, turizmo reikmėms investicinių projektų, kuriuose būtų tiksliai paskaičiuotas lėšų poreikis.

Dar nenustatyta lėšų dvarų paveldo išsaugojimo ir integravimo į visuomenės gyvenimą programoms ir projektams įgyvendinti skyrimo pagal gaunamas paraiškas tvarka. Lietuvos Respublikos dvarų paveldo programoje tai numatyta atlikti tik 2004 m. IV ketvirtį, todėl abejotina, ar 2004 m. Oginskių dvaro ansambliui numatyti skirti 2,34 mln. litų bus įsisavinta.

– Kokie Jūsų įgyvendinamo projekto antrojo etapo tikslai?

– Antrasis projekto įgyvendinimo laikotarpis buvo skirtas susitikimams su Telšių apskrities, kitų Žemaičių krašto ir nacionalinių kultūros įstaigų, organizacijų atstovais. Toliau rinkome ir analizavome su regiono kultūros plėtra susijusią informaciją. Per antrąjį 2004 m. pusmetį atlikome pavienių menininkų, kitų kultūros industrijos dalyvių apklausas, suformulavome Žemaitijos regioninio kultūros centro viziją, veiklos ir plėtros prioritetus. Iki 2004 m. pabaigos parengti keli preliminarūs centro valdymo modeliai. Atsižvelgiant į juos savivaldybės, regiono ar nacionaliniu lygiu galėtų būti priimti sprendimai dėl būsimojai Žemaitijos regioninio centro veiklos finansavimo.

Susitikimuose su Žemaitijos krašto kultūros organizacijų atstovais, kultūros veikėjais dažniausiai buvo keliamos šios pagrindinės problemos: žmonės nenakai moka užsienio kalbas, nėra dialogo ir betarpiško bendradarbiavimo tarp įvairių Žemaitijos krašto kultūros organizacijų ir atstovų, būtina mąstyti apie tai, kokie žmonės galėtų vadovauti centrui. Akcentuota, kad itin aktuali būsimojai centro finansavimo problema. Tuo atveju, jei centro veikla būtų tiesiogiai finansuojama iš Kultūros ministerijos ir jei centro funkcijas atliktų Žemaičių dailės muziejus, reikėtų keisti muziejaus statusą – vietoje dabartinio savivaldybės muziejaus statuso suteikti regioninį. Kita išeitis – įkurti naują darinį (organizaciją), kuris būtų finansuojamas iš Kultūros ministerijos arba Telšių apskrities viršininko administracijos, Plungės rajono savivaldybės, kitų Žemaitijos regiono apskričių lėšų.

Plungės muzikos mokyklai – 130 metų

Dalia STASIKĖLIENĖ

Pastarieji metai Plungės kultūriniam gyvenimui buvo ypatingi. Jie paženklinėti kunigaikščio Mykolo Oginskio įkurtos Plungės orkestro mokyklos 130-ies metų sukaktimi. Tai viena iš pirmųjų muzikos mokyklų Lietuvoje, paveldėjusi savo įkūrėjo Mykolo Oginskio dvasios aurą. Dabar tai šiuolaikinė kultūros ir meno įstaiga, svarbus Žemaitijos kultūros centras, tęsiantis Plungės muzikines tradicijas.

Paminklo, skirto M. K. Čiurlionio atminimui įamžinti Plungėje, atidengimo ceremonijos akimirka

Kunigaikštis Mykolas Oginskis – garsios didikų ir kunigaikščių giminės, gyvenusios apie 400 metų Lietuvoje ir dariusios didelę įtaką jos politiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui, palikuonis. Iš savo protėvių, garsėjusių ypatingu muzikalumu, jis paveldėjo polinkį į muziką, pats gilino žinias šioje srityje. Tai lėmė ir aukštą jo dvaro muzikinio gyvenimo lygį.

1873 m. M. Oginskis iš grafo Platono Zubovo palikuonių nusipirko Plungės dvarą. Čia jis įkūrė Plungės muzikos mokyklą, kur buvo ruošiami muzikantai styginių, pučiamųjų ir simfoniniams orkestrams. Mokyti muzikos jaunuoliai čia atvažiuodavo ne tik iš įvairių Lietuvos kampelių, bet ir Lenkijos, Rusijos, Latvijos. Kunigaikštis juos pilnai išlaikydavo. Mokiniai gaudavo stipendiją, maistą, uniformą, naudojami kunigaikščio nupirktais brangiais muzikos instrumentais, turtinga rūmų natoteka. Gabiausiems auklėtiniams M. Oginskis skirdavo stipendijas, kad jie galėtų toliau studijuoti Varšuvos muzikos institute. Aukšto profesinio lygio orkestras tenkino Plungės dvaro reprezentacinius ir individualius kunigaikščių Oginskių poreikius, linksmindavo dvariškius, vasarojančius Palangos ir Latvijos kurortuose.

Lietuviškos spaudos draudimo metais Kunigaikštis M. Oginskis įsteigė privačią lietuvišką mokyklą (1883 m.), užsiėmė kita švietėjiška veikla.

1902 m., mirus kunigaikščiui M. Oginskiui, orkestro ir muzikos mokyklos, kuri gyvavo 29 metus, veikla nutrūko.

1962 m. Plungės vaikų muzikos mokykla atkurta ir veikia iki šiol. Dabar tai meno mokykla, kurioje vaikai mokomi ne tik muzikos, bet ir dailės, šokio meno. Čia savo meninius įgūdžius pastaraisiais metais tobulina daugiau negu 500 vaikų. Su jais dirba apie 60 pedagogų.

Plungės meno mokyklos veiklos prioritetai yra ugdymo proceso kokybė, rezultatų mokinių gabumų, kūrybingumo atskleidimas. Siekiama auklėtiniams suteikti meninę brandą ir garantuoti jų ugdymo tęstinumą meninio profilio aukštesnėse mokyklose. rūpinamasi ir rajono, viso regiono kultūrinio gyvenimu, vaikų ir jaunimo saviraiška, užimtumu, menine veikla. Palankomi ryšiai su įvairiomis muzikos mokyklomis, meno organizacijomis, atlikėjais, kartu su jais rengiami bendri koncertai.

Mokyklos auklėtiniai dalyvauja jaunųjų atlikėjų konkursuose. Per 41 atkurtos muzi-

Kunigaikštis Mykolas Oginskis

kos mokyklos gyvavimo metus išugdyti 32 tarptautinių, 76 respublikinių, 95 zoninių konkursų laureatai.

Tarp Plungės meno mokyklos auklėtinių yra Nacionalinės premijos laureatas, džiazo virtuozas Petras Vyšniauskas, kompozitorius ir atlikėjas Andrius Kulikauskas, tarptautinių konkursų laureatas, JAV San Luis Obsipo muzikos koledžo profesorius, pianistas Rudolfas Budginas, saksofonistas, džiazo virtuozas Danielius Praspaliauskas ir daugelis kitų iškilų kultūros veikėjų. Net 24 pedagogai, šiuo metu dirbantys Plungės meno mokykloje, yra buvę jos auklėtiniai.

Kūrybingai Plungės meno mokyklai vadovauja direktorė Genovaitė Žiobakienė.

1998 m. Plungėje duris atvėrė naujas meno mokyklos pastatas, 2002 m. – jo prieigose pastatytas paminklas, skirtas M. K. Čiurlionio atminimui įamžinti, 2004 m. Plungės meno mokyklai suteiktas Mykolo Oginskio vardas.

1998 m., Plungės mokyklai įsikūrus naujose šiuolaikiškose patalpose, pedagogams ir mokiniams atsirado didesnės galimybės įvairiapusei meninei veiklai vystyti. Šioje

mokykloje plėtojamos dvi didelės apimties ugdomosios ir visuomeninės veiklos kryptys. Atitinkamai parengtos ir dvi programos:

1. „Mykolo Oginskio kultūrinių idėjų projekcija į XXI a. Plungę“ (programa skirta Plungės miesto kultūrinės praeities ir dabarties sąsajoms, susijusioms su Mykolu Oginskju, įprasminti);

2. „Žvalgykis nuo aukštų bokštų“ (M.K. Čiurlionis). Šia programa siekiama aktualizuoti reikšmingus Plungės miesto kultūros istorijos momentus, susijusius su M. K. Čiurlioniu, populiarinti Plungėje profesionalųjį vaizduojamąjį meną ir muziką.

Plungės meno mokyklos mokytojai inicijuoja daugelį regione žinomų kultūros renginių, tarp jų ir pučiamųjų instrumentų festivalį „Pavasario trimitai“, vokalinės muzikos festivalį „Skambi daina“.

Mokykla nuolat svetingai atveria duris respublikinių jaunųjų atlikėjų konkursų zoniniams turams.

Siekiant pristatyti savo kultūrą ir susipažinti su kitų šalių kultūros vertybėmis, suteikti galimybę mūsų šalies ir užsienio jaunimui įgyvendinti bendras idėjas įvairiose meno srityse, plėtojami tarptautiniai kultūriniai ryšiai.

Plungės M. Oginskio meno mokykla jau įgyvendino ne vieną bendrą projektą su Čekijos Respublikos ambasada, Latvijos, Estijos muzikos atlikėjais ir pedagogais. Glaudūs bendradarbiavimo ryšiai ir su Lietuvos nacionaline filharmonija, Lietuvos muzikų sąjunga, Lietuvos muzikos akademija, Vilniaus konservatorija, daugeliu kitų muzikos ir meno mokyklų. Palaikome ryšius ir su M. K. Čiurlionio anūke Dalia Palukaitiene, proanūkiu pianistu, tarptautinių konkursų laureatu Roku Zubovu.

M. Oginskio meno mokyklos bendruomenė kasmet gražiai pažymi M. K. Čiurlionio gimtadienį. Pagal tradiciją aplankomas Plungės dvaro parkas, kuriame nemažai laiko, mokydamasis Plungėje, praleido būsimasis kompozitorius. Jo gyvenimo sukakčių proga organizuojami koncertai, kiti renginiai, skirti visuomenei.

Dviejų likimų paralelės

Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-metis

Genovaitė KUCKAILIENĖ

1863–1864 metų sukilimas buvo žiauriai numalšintas. Net tiems, kurie buvo tik įtariami prijaučią sukilėliams, grėsė turto konfiskavimas, katorga, kalėjimas.

Sukilimo įvykiai įsuko ir du garsius mūsų kūrėjus: rašytoją Žemaitę ir dailininką Mykolą Elvyrą Andriolli. Žemaitė vos išvengė represijų, o Andriolli buvo kalinamas ir ištremtas.

Kauno apskrities archyve saugomi buvusios Kauno gubernijos gubernatoriaus kanceliarijos dokumentai, atskleidžiantys kelias šių menininkų gyvenimo audringais 1863 m. detales.

Julijos Beniuševičiūtės dėdienė Albertina Beniuševičienė, tėvo brolio Stanislovo žmona, priklausė sukilėlių rėmimo komitetui, pusseserės buvo aktyvios jos pagalbininkės: „Suvažiavimas ant suvažiavimo, susirinkimai ant susirinkimų... priešų priešais lakstys važiuoti, raiti, kartais ir pėsti susieis į kokį susirinkimą, Rodavosis, tarsi, rašinės, pasiuntinius kits kitam siuntinės...“ (Žemaitė. Autobiografija. Raštai, t. 4. – Vilnius, 1957, p. 332). Ir impulsyvioji aštuoniolikmetė Julija, veikianti patriotiškos dėdienės namų aplinkos, siuvo sukilėliams drabužius, vežė maistą į jų stovyklas, slaugė sužeistuosius. Abi su pussesere mokytoja Apolonija Beniuševičiūte, nepaisydamos pavojaus, pergabeno į saugią vietą prie pat valstybinės sienos sužeistą gimnaitį Boleslovą Citavičių (K. Umbrasas. Žemaitė. – Vilnius, 1957, p.74).

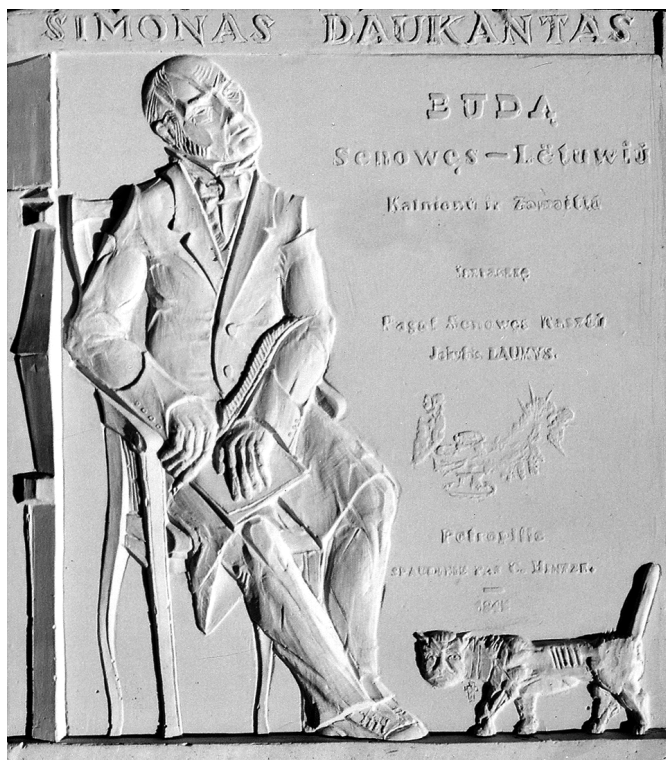
Gal ir būtų žandarai neatkreipę dėmesio į Šėmų dvaro gyventojų antivalstybinę veiklą, jei ne kelios laiško eilutės.

Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generolas gubernatorius ir Vitebsko, Mogiliovo gubernijų karo valdybų vyriausiasis viršininkas Muravjovas 1863 m. rugsėjo 21 d. raštu Nr. 3242 pranešė Kauno gubernijos valdytojui: „Atliekant kratą pas Vilniuje gyvenančią buvusio Slonimo apskrities policijos viršininko dukterį Idaliją Porodovską, buvo surasti jai adresuoti laišakai: sėters Marijos Porodovskos iš Kobrino miesto ir panelės Apolonijos Beniuševičiūtės, gyvenančios su motina Telsių apskrityje, Pošemės (lietuviškai Šėmų – G. K.) dvare. Savo laiške panelė Beniuševičiūtė, išreikšdama akivaizdų prita-

(Nukelta į 9 p.)

Nuotraukoje – Plungės Mykolo Oginskio meno mokyklos pastatas. Publikacijoje panaudotos nuotraukos iš Dalios Stasikėlienės archyvo.

Medalis „Simonas Daukantas“. Dail. Edmundas Frėjus. 1993 m. Gipsas

Lietuvos medalių kūrėjų stovyklos

Zita DARGAITĖ

„Žemaitija“. Dail. A. Olbutas. 1987 m.

Medalis – apdovanojimo, pagerbimo arba atminimo ženklas svarbiam asmeniui, įvykiui pažymėti. Italijoje viduramžiais medalo terminas vartotas kaip pusės denaro pavadinimas. Išnykus šiam piniginiam vienetui, juo imta vadinti iš apyvartos išimtas, o vėliau senas monetą. Dabartinę prasmę terminas įgijo XV a. Medalo ištakos siekia antikos kultūrą. Senovės Romoje būta metalinių apdovanojimo ženklų, liudijusių valdovo palankumą ir piliečių lojalumą. Dabartinis medalo pavidalas susiformavo XIV a. Italijoje.

Lietuvoje medalių menas jau turi šimtmetes tradicijas. Jis paplito XVI a. Vystymasis buvo netolygus. Medalių meno žanras išpopuliarėjo XVIII–XIX a. Šios meno srities atgimimas siejamas su Petro Rimšos sukurtais medaliais XX a. pr. Antrasis atgimimas – su respublikinėmis medalių parodomis (pirmoji įvyko

Vilniuje 1984 m.), rengiamomis Lietuvos medalių kūrėjų stovyklomis.

Nuo 1985 m. Lietuvos medalių kūrėjai kasmet renkasi Telšiuose į kūrybines stovyklas. Pirmoji iš jų įvyko 1985 m. liepos 15–25 dienomis. Stovyklų tikslas – atgaivinti ir populiarinti medalių meną. Tai kartu ir entuziastų pastangos gražinti medalininkystę į dailę, suteikti šioms mažosios plastikos kūriniams šiuolaikinę meninę išraišką. Stovyklų iniciatorius ir grupės vadovas – A. Jonušauskas.

Simbolišku stovyklų ženklų gali būti laikomas A. Olbuto medalis „Žemaitija“. Jame pavaizduotas Rūpintojėlis, kalaviju perverta širdimi. Anais laikais medalių kūrėjai savo darbais drąsiai išreikšdavo oficialiai nepriimtas sakyti tiesas.

Pirmosios stovyklos darbe dalyvavo J. Aliulis, S. Bertulis, O. Drulienė, P. Gintalas, R. Inčirauskas, A. Jonušauskas, A. Olbutas, L. Ray, S. Žilienė, E. Van. Dailininkai kūrė medalius Žemaitijos, Telšių tema. Pirmojoje stovykloje sukurti A. Olbuto medaliai įamžino „Džiugo piliakalnį“, Telšių teatrą, iš Telšių kilusį dailininką V. Galdiką, 1536 m. sukilimą Žemaitijoje. J. Aliulis 1985 m. sukūrė medalį „Saulės mūšiu atminti“, dailininkas L. Ray – „Telšių vaistinei –175“, P. Gintalas – plaketes Žemaitijos tema: „Ką darai veizėk galo“, „Telšiai“ ir medalį Vydūnui.

S. Bertulis – nuosekliausias stovyklų dalyvis. Jį pelnytai galima laikyti stovyklų metraštininku. Kasmet šis dailininkas sukuria kietoje medžiagoje išpildytą medalį, įprasminantį stovyklos idėją, darbą, ir šį kūrinį perduoda muziejui.

Antrojoje medalininkų stovykloje, be paminėtų pirmojoje stovykloje kūrusių menininkų, dalyvavo ir V. Kisarauskas, A. Zukauskas bei A. Vytėnas.

V. Kisarauskas medaliuose įamžino L. Jucevičių ir poetą V. Mačernį. V. Mačerniui medalius taip pat sukūrė ir R. Inčirauskas bei A. Zukauskas. R. Inčirauskas dar padarė ir dvipusį medalį, skirtą poetui A. Baranauskui. Skulptorius A. Vytėnas – medalį lietuvių keliautojui, entomologui K. Ariui (1874–1941).

Trečioji medalių kūrėjų stovykla šių laikų požiūriu buvo tarpautinė, nes jos darbe kartu su lietuviais dalyvavo ir du dailininkai iš Maskvos – I. Chamrajevas ir V. Puganovas.

Stovykloje dalyvavo 15 dailininkų (8 iš jų trečiąjį kartą). Joje menininkai taip pat sukūrė nemažai vertingų mažosios plastikos kūrinių. O. Drulienės medaliuose įamžintas Germantas ir Telšiai. S. Bertulis pagal tradiciją sukūrė stovyklos medalį, V. Nalivaika įamžino Lazdynų Pelėdą, S. Žilienė – G. Petkevičaitę-Bitę, P. Višinskį. Dailininkas D. Zuņdelovičius sukūrė medalį, skirtą anksti mirusio skulptoriaus S. Sarapovo (1936–1981) atminimo įamžinimui, V. Puganovas – medalius, skirtus R. Zorgei, N. Ostrovskui. Maskvietis dailininkas I. Chamrajevas – medalius „Lyra“, „Jaunystė“, „Moteris“, „M. K. Čiurlionis“, A. Vytėnas – medalius, skirtus J. Miltiniui, A. Strazdui, Maironiui, A. Olbutas – medalius aviacijos pradininkui A. Griškevičiui ir astronomui G. Kakarui, P. Gintalas – Maironiui (ant medalo užrašas „LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO DAINIUS“). Šioje stovykloje sukurtoje plaketėje-diptike P. Gintalas taip pat įamžino Žemaitę ir P. Višinskį. R. Inčirauskas savo darbus skyrė J. Biliūnui ir A. Strazdui. B. Taujanskaitės medaliuose tąsyk sukurti Maironio ir A. Strazdo portretai.

Ketvirtoji Lietuvos medalo kūrėjų stovykla vyko 1988 m. Ji buvo skirta rašytojo K. Donelaičio 275-osioms gimimo metinėms.

Medalis „Simonas Daukantas“.
Dail. Edmundas Frėjus. Gipsas

Stovyklos darbe dalyvavo 12 dailininkų iš Lietuvos ir du iš Maskvos – K. Protopopovas ir P. Dobroliubovas.

Stovykla vyko Lietuvos atgimimo metais. Tąsyk buvo išleisti originalūs plakatai, iš kurių galima pasidaryti kepuraitę nuo saulės. Svarbiausia, jog tam buvo panaudotos geltona, žalia ir raudona spalvos. Kepuraitė pamėgdžiojo per Lietuvą keliavusią A. Kaušpėdos „Antį“.

Šioje stovykloje kūrė S. Žilienė, D. Matulaitė, B. Taujanskaitė, A. Vytėnas, A. Olbutas, S. Bertulis, A. Bielskis, E. Frėjus, P. Gintalas, R. Inčirauskas, E. Pivoriūnas. Dailininkai kūrė medalius, skirtus K. Donelaičiui. Tais metais P. Gintalas sukūrė plakėtą „Telšių mitai“ ir dvipusį medalį architektui V. Dubeneckiui.

Penktoji stovykla vyko 1989-aisiais. Joje dalyvavo 15 dailininkų. Šioje stovykloje pagrindinė buvo Rėnių tema, taip pat sukurti medaliai, skirti J. Basanavičiui (S. Žilienė), lietuvių dailės katedros įkūrėjui prof. P. Smuglevičiui (L. Ray), žemaičių vyskupams M. Giedraičiui ir M. Valančiui. A. Olbutas savo darbą skyrė 1989 m. Klaipėdoje surengtai I-ajai Pasaulio žemaičių dailės parodai, T. Janova – Lietuvai motulei.

Šeštoji stovykla vyko Lietuvai jau atkūrus nepriklausomybę. Joje kartu su nuolatiniais medalininkų stovyklų dalyviais kūrė ir jauni menininkai – A. Vaičekauskas ir D. Bražiūnas.

Pradedant septintąja stovykla, jas organizuoti dėl lėšų trūkumo darėsi vis sunkiau ir sunkiau. Finansavimas gaunamas labai menkas, tačiau stovyklos vyksta kasmet. Menininkai noriai važiuoja į jas, dirba, skiria tam savo laiką, nemažai lėšų, kuria meną ir dovanoja jį Žemaitijai.

Aštuntoji medalių kūrėjų stovykla 1992 m. surengta Tryškjuose. Joje dalyvavo P. Gintalas, R. Inčirauskas, R. Vaitkutė, M. Šimkevičius, E. Frėjus. Šios stovyklos metu sukurtų medalių paroda eksponuota Telšių knygyne. Tais metais P. Gintalas padarė medalį, skirtą Japonijos diplomatui Lietuvoje Ch. Sugiharai, R. Vaitkutė – Lazdynų Pelėdai.

Devintoji stovykla buvo skirta rašytojo, istoriko S. Daukanto atminimui įamžinti. Joje kūrė 10 menininkų iš Telšių, Vilniaus, Kauno. Stovyklos uždarymas ir darbų paroda vyko Telšių centrinės bibliotekos skaitykloje. S. Daukantui skirtus medalius sukūrė A. Bielskis, R. Vaitkutė, S. Bertulis, E. Frėjus, V. Mockaitis.

Jubiliejinę dešimtąją stovyklą surengti buvo itin sunku. Organizatoriai net buvo paskelbę atvirą laišką spaudoje „Ar bus medalininkų stovykla? Jei Jūs padėsite, – taip!“ Stovykla įvyko. Joje kūrė 6 menininkai. S. Bertulis, A. Olbutas, R. Inčirauskas įamžino jubiliejinę stovyklą, E. Frėjus sukūrė medalį, skirtą dr. J. Šliūpiui.

Vienuoliktosios stovyklos atidarymo proga „Alkos“ muziejuje surengta ankstesnių stovyklų medalių paroda.

Šį kartą medalių kūrėjams buvo pasiūlyta kurti savo pasirinktą temą. Stovykloje kartu su stovyklų senbuviais dalyvavo ir jauna medalių kūrėja R. Lubytė. Tais metais ji sukūrė medalius, skirtus M. Daukšai, M. Giedraičiui ir M. Strijkovskiui. Stovykloje už medalį „Eliotas“ premiją pelnė R. Vaitkutė.

Dvyliktąją–šešiolikąją stovyklą organizavo Telšių parodų salės darbuotojai (direktorė G. Lukauskytė).

Keturioliktosios stovyklos tema buvo „Žemaitijos simboliai“. Kūrėjų fantazijai šį kartą laisvė buvo suteikta didžiulė. Stovyklos dienomis buvo įgyvendinamas ir gatvės meno projektas „Nuostabiausias vasaros pabaigos akordas“.

Penkioliktąją stovyklą vyko III-osios Pasaulio žemaičių dailės parodos metu ir buvo įtraukta į jos renginius. Tąsyk Telšių parodų salėje buvo pristatyti ir stovyklos dalyvių darbai.

2000 m. surengta šešioliktoji stovykla. Joje dalyvavo 11 menininkų iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Telšių, Mosėdžio. Kultūros ministerijai skyrus lėšų, tais metais buvo išleistas medalininkų kūrybinių stovyklų katalogas.

(Nukelta į 8 p.)

Marinos Petrauskienės nuotraukose (iš kairės): devynioliktosios medalininkų stovyklos uždarymo ir aštuonioliktosios stovyklos atidarymo iškilnių dalyviai, organizatoriai

Iš kairės: Medalis, skirtas R. Gaveliūi. Dail. L. Ray. 1987 m., gipsas; Medalis, skirtas K. Donelaičiui. Dail. S. Bertulis. 1988 m., bronzos; Medalis „X medalių kūrėjų stovykla“. Dail. R. Inčirauskas. 1994 m., aliuminis, varis, bronzos. Marinos Petrauskienės nuotraukos iš Žemaičių muziejaus „Alka“ rinkinių

(Atkelta iš 7 p.)

Nuo 2001 m. stovyklas organizuoja Žemaičių muziejus „Alka“ ir Vilniaus dailės akademijos Telšių dailės fakultetas.

Septynioliktosios medalininkų stovyklos tema buvo „Telšių miesto savivaldai – 210“. Atidarymo proga pristatyti „Alkos“ muziejuje saugomi ankstesnių stovyklų medaliai.

Šioje stovykloje dalyvavo T. Janova, S. Bertulis, R. Inčirauskas, P. Gintalas, R. Eidėjus, B. Sietinšienė, A. Olbutas, R. Vaitkutė, V. Mockaitis, A. Andrijauskas.

Aštuonioliktosios stovyklos tema – „Šiuolaikinis medalis istoriniame diskurse. Kitų tautų kultūrinis paveldas Žemaitijoje“. Stovykloje dalyvavo 18 medalių kūrėjų. Iš jų didžioji dalis buvo jaunesni menininkai – B. Sietinšienė, E. Čėjauskaitė, M. Šimkevičius, R. Gilytė, V. Jankauskas, A. Martinkutė, M. Gintalas, J. Erminaitė. Pristatydama šios stovyklos parodą, menotyrininkė S. Jastrumskytė rašė, kad „Žemaičių muziejuje „Alka“ surengtoje XVIII-ojo medalininkų plenero parodoje atsiskleidė šiuolaikinio medalio meno tendencijos, nė kiek nemenkstančios platesniuose kontekstuose“.

Devynioliktosios stovyklos tema – „Žemaitija Lietuvos kelyje į Europos Sąjungą“. Menininkai siekė įprasminti Žemaitijos kultūros istoriją Lietuvos kontekste, pateisinti buvimą Europos Sąjungoje ir sąsajas su Europos istorija, jos kultūra. Stovykloje dalyvavo įvairių kartų, dailės žanrų dailininkai. Kartu su medalių kūrėjais profesionalais kūrė ir Vilniaus dailės akademijos stu-

dentai – R. ir E. Praspaliauskai, D. Narkus, Š. Vaitkutė. Toks jaunųjų dailininkų dalyvavimas garantuoja stovyklų tęstinumą.

Dvidešimtosios stovyklos tema – „Medalio menas“. 11 menininkų – P. Gintalas, A. Olbutas, R. Inčirauskas, B. Sietinšienė, J. Erminaitė, E. Čėjauskaitė, V. Mockaitis, R. Vaitkutė, S. Bertulis, G. Latakas – kūrė medalius, kurie atspindi stovyklų istoriją, svarbias mūsų valstybei datas. M. Gintalas dar sukūrė ir stovyklos plakatą.

Surengtos medalių kūrėjų stovyklos – Lietuvos dailininkų indėlis kuriant unikalią medalių kolekciją ne tik Žemaitijai, bet ir visai Lietuvai. Kiekvienoje stovykloje sukuriama reikšmingi meno kūriniai, turintys išliekamąją meninę ir istorinę vertę. Jie eksponuojami Baltijos trienalėse, tarptautinėse FIDEM parodose, puikiai reklamuoja Lietuvą. Juose įamžinta Žemaitijos, Lietuvos istorija, jų iškilieji žmonės.

Žemaičių muziejuje „Alka“ 2004 m. įrengta medalių ekspozicija. Joje pristatyta stovyklų istorija, rodomi stovyklų plakatai, lankstinukai, fotografijos. Pagrindinė ir svarbiausia ekspozicijos dalis – medaliai. Eksponuojami 46 autorių darbai (iš viso 180 medalių). Parodos rėmėjas – Telšių rajono savivaldybė, skyrusi lėšų ekspozicinei įrangai įsigyti. Stovyklų organizatoriai dėkingi stovyklų rėmėjams: LR Kultūros ir sporto rėmimo fondui, Telšių rajono savivaldybei, R. Kerpauskieni, A. Baltmiškiui, R. Lukavičienei, A. Kontautui, A. Žebrauskui, E. ir S. Jurkams. Jų parama – viena iš garantijų, kad stovyklos vyks ir ateityje.

Kairėje – Žemaičių muziejuje „Alka“ veikiančios medalių ekspozicijos fragmentas. Dešinėje – XX stovyklos dalyviai. Iš kairės: P. Gintalas, M. Gintalas, A. Olbutas, B. Sietinšienė, G. Latakas, R. Vaitkutė, S. Bertulis, E. Čėjauskaitė, R. Inčirauskas, V. Mockaitis, J. Erminaitė, R. Gilytė. Marinos Petrauskienės nuotraukos

Dviejų likimų Genovaitė KUCKAILIENĖ paralelės

(Atkelta iš 5 p.)

rimą sukilimui, pasakė tokią mintį: „Dėl mūsų visuomenės ramybės būto pertvarkymo reikia daug darbininkų ir didelių medžiagų, o labiausiai širdies; bet tikra ir tai, kad mes pagal jėgas ir galimybes paskubėsime sudėti visas aukas. Mums, moterims, neleista paaukoti gyvybę, bet mes atiduosim daugiau, mes išsišiusim artimiausius žmones...“

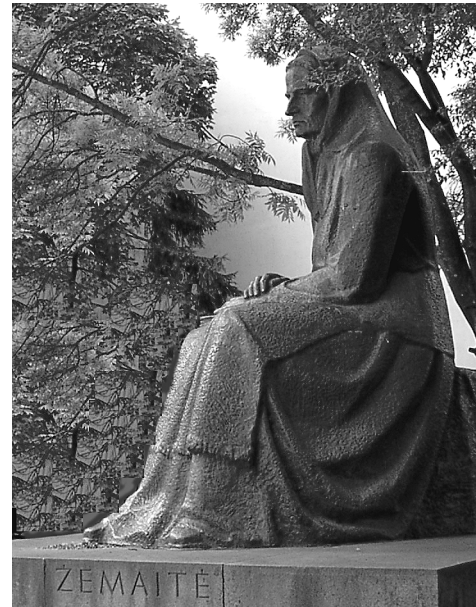
Todėl aš siūlau Jūsų Didenybei nedelsiant parengti įsakymą dėl panelės Apolonijos Beniuševičiūtės arešto ir kartu nurodyti Telšių apskrities karo valdybos viršininkui, kad surinktų tikslias žinias apie jos ankstesnės veiklos pobūdį ir įsitikintų motinos patikimumu, turint omeny, kad anti-valstybinė panelės Beniuševičiūtės minčių tėkmė negalėjo atsirasti be motinos įtakos. Jei iš surinktų duomenų paaiškėtų, kad motiną ir dukterį palikti gyvenamojoje vietoje yra žalinga, pavedu Jums man apie tai pranešti, apibūdinant tuos [ju] poelgius, kuriuos išaiškins apskrities viršininkas (f. 1–50, ap. 3, b. 150, 1.4).

Telšių apskrities ir miesto karo valdybos viršininkas pulkininkas Fišeris 1863 m. spalio 10 d. raštu Nr. 1940 raportavo Kauno gubernijos valdytojui (šis – Muravjovui) areštavęs panelę Apoloniją Beniuševičiūtę. Iš surinktų žinių paaiškėjo, kad nuolat gyvenusi Šiauliuose. Todėl apie jos ankstesnius veiksmus nedelsdamas pranešias, kai tik sulauksias atsakymo iš Šiaulių karo valdybos viršininko (ten pat, 1.10).

Praslinkus porai savaitių, Jo Didenybės Maskvos dragūnų pulko pulkininkas Fišeris 1863 m. spalio 24 d. raštu Nr. 2148 pasiuntė iš Telšių Kauno gubernijos valdytojui tokį raportą: „(...) motinos ir dukters Beniuševičių ankstesnis gyvenimo būdas kuo nors ypatinga nepasižymėjo; dėl motinos patikimumo garantuoti negalima, bet kartu Jūsų Didenybei pranešu, kad nėra jokių faktų apie jos neištikimybę. Ar turėjo motiną įtakos panelės Beniuševičiūtės anti-valstybiniam nusiteikimui, negalima nei teigti, nei neigti, nes neturim duomenų. Tačiau neabejotina, kad abi visiškai pritarė sukilimui, nes lenkės kiekviena proga stengiasi išreikšti savo patriotizmą. Nemanau, kad Beniuševičienės palikimas gyventi Kauno gubernijai būtų žalingas Vyriausybei, juo labiau kad jos neturtingos ir neturi ypatingesnės įtakos aplinkiniams gyventojams“ (ten pat, 1.15). Matyt, pavyko rasti užtarėju, nes generolas gubernatorius Muravjovas, atsižvelgdamas į pranešimuose išdėstytus paaiškinimus, 1863 m. lapkričio 4 d. raštu Nr. 4198 nurodė Kauno gubernijos valdytojui paleisti iš arešto panelę Apoloniją Beniuševičiūtę ir ją bei motiną pavesti patikimiems globėjams už laidavimą (ten pat, 1.20).

Atskubėję į pagalbą Telšių apskrities dvarininkai įteikė tokį pasižadėjimą. Tačiau šiame dokumente kalbama ne apie dukterį, o apie motiną. Išėitų, kad ir Julijos dėdienė buvo suimta! Tai kas pasirūpino jomis?

Muravjovui siunčiami raštai kalbėtų pulkininko Fišerio naudai: jis įteigia generolui gubernatoriui, kad bajorės Albertinos Beniuševičienės ir jos dukters Apolonijos Beniuševičiūtės negalima priskirti prie politinių nusikaltėlių, užtaria, kad neištremtų į Sibirą, pasiūlo dvarininkams jas globoti, atsakyti už jų politinį lojalumą carinei santvarkai, net įsipareigoti sumokėti piniginę nuobaudą, jei vėl įsiveltų į anti-valstybinę veiklą. Be to, pulkininkas Fišeris jau gruodžio 2-ąją raportavo Kauno gubernijos valdytojui, kad iš arešto panelė Apolonija Beniuševičiūtė paleista, jai ir motinai globa paskirta, laidavimo dokumentai saugomi jo valdybos bylose. Bet dvarininkai tokį dokumentą pasirašė tik po dviejų dienų – gruodžio 4 d.:

*Žemaitės paminklas
Vilniuje, Gedimino
prospekto skvere.
Skulptorius
P. Aleksandravičius.
D. Mukienės
nuotrauka. 2004 m.*

„Mes, žemiau pasirašę Telšių apskrities dvarininkai: kolegijos asesorius Liudomiras Svirtūnas, Juozapo, valdantis nuosavybę – Didžiųjų Juodeikių dvarą, kolegijos asesorius Mykolas Siaurimavičius, Vincento, valdantis savo Zalepūgos dvarą ir turintis namą Telšiuose, ir Telšių miesto provizorius Leopoldas Heldneris, Fiodoro, turintis Telšių mieste nuosavą mūrinių namų, remdamiesi pono Telšių apskrities ir miesto karo viršininko pasiūlymu (1863-11-18 raštas Nr. 2512), išdavėme laidavimo dokumentą ponui Telšių apskrities policijos viršininkui, kad paleistą iš arešto bajorę Albertiną Beniuševičienę, gerai mums pažįstamą ponią, imame į savo globą, ir jeigu ji, Beniuševičienė, iš naujo įsitrauktų į sukilimą ar būtų pastebėta nusikaltusi poelgiais ir veiksmais įstatymams, įsipareigojame užmokėti į valstybės išdą 300 rublių nuobaudą iš savo nekilnojamo turto. Šį dokumentą patvirtiname savo parašais...“ (ten pat, 1.26).

Kas slepiasi už tų prieštaravimų? Kas stovėjo už pulkininko Fišerio nugaros? Kodėl apie tai neužsimena pati rašytoja savo „Autobiografijoje“, taip vaizdingai pateikdama sukilimo išgyvenimus? Matyt, į tuos klausimus jau niekas nebegalės atsakyti. Bet svarbiausia – kilnus draščių ir gerų žmonių poelgis. Jų pastangomis Sibiro išvengė Julijos giminės ir pati Julija. Jeigu dėl kelių laiško eilučių grėsė tremtis, išdavikui pranešus apie jų aktyvią ir altruistišką pagalbą sukilėliams, vargu ar būtume sulaukę Žemaitės...

Riteriško pasiaukojimo pavyzdys galėtų būti ir pagalbos suteikimas dailininkui Mykolui Elvyriui Andrioliui, Liudviko Narbuto būrio sukilėliui. Caro kareiviams 1863 m. balandžio 22 d. šį būrį sumušus prie Dubičių, sužeistam dailininkui pavyko išvengti mirties. Pasigydęs slapstėsi netoli Kauno, kol buvo suimtas. Kalėjime 1863 m. spalio 12 d. kvočiamas tardymo komisijai prisipažino: „Kartą Kaune susitikau su Henriku Butkevičiumi, kuris, sujaudintas mano keblios padėties, sutiko išsiryptinti sau pasą į Peterburgą kelioms dienoms ir, paėmęs jį, atidavė man...“ (Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 2. – Vilnius, 1965, p.79–80).

Represijų ilgai laukti neteko. Tai liudija archyvinis dokumentas: „Bajoras Henrikas Butkevičius, Antano, Romos katalikas, kilęs iš Kauno gubernijos Telšių apskrities, yra Kauno valstybinio turto rūmų tarnautojas. Už parūpinimą savo vardu 8 dienų atostogų bilieto ir jo perdavimą politiniam nusikaltėliui Andrioliui Kauno karo lauko teismo komisija nusprendė: atimti [iš jo] bajoro titulą, visas asmeninių ir paveldėtų privilegijų teises, išsiųsti į tolimas imperijos gubernijas, o turimą, išaiškintą po tardymų, konfiskuoti į valstybės išdą“ (I-50, AP3, B.49, 1.9-10).

Kauno gubernijos viršininkas 1864 m. vasario 26 d. raštu Nr. 1897 patvirtino komisijos nuosprendį, patikslindamas: ištremti į Tomsko guberniją (ten pat, 1.10).

Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas

2004 m. pažymėjome lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmetį. Vienas iškiliausių kovotojų už lietuvių ir lietuviškos spaudos atgavimą buvo aušrininkas dr. Jonas Šliūpas. Daugelį metų jo atminimo įamžinimui, archyvo suformavimui, atliktų darbų tyrinėjimu rūpinasi dr. J. Šliūpo sūnus VYTAUTAS J. ŠLIŪPAS. Šis interviu su juo.

– Dr. Jonas Šliūpas neeilinė asmenybė. Iki šiol jis minimas kaip vienas iškiliausių Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjų, itin daug nusipelnęs lietuvių puoselėjimo srityje. Kokius jo nuopelnus Lietuvai pirmiausiai išskirtumėte Jūs? Kas, Jūsų nuomone, kalbant apie dr. Joną Šliūpą, dažnai pamirštama?

– Dr. Jonas Šliūpas buvo daugumos nesuprastas aušrininkas.

Pažinau aš savo tėvą labai trumpai. Jis mirė, kai man buvo 14 metų.

Kalbėti apie jį galiu tik remdamasis savo atmintimi, motinos pasakojimais, kitų asmenų apie jį man rašytais laiškais-prisiminimais, jo raštais, knygomis, laikraščių straipsniais (jį esu surinkęs daugiau negu 800).

Jeigu kas lietuvių šiandien paklaustų, kas buvo dr. Jonas Šliūpas, išgirstų įvairiausių atsakymų. Vis dėlto nedaugelis J. Šliūpą žino kaip didelį Lietuvos patriotą, nepailstamą kovotoją už jos laisvę, „Aušros“ laikraščio sumanytoją, jo leidybos organizatorių, asmenį, kuris sugalvojo šiam leidiniui pavadinimą. Jis parašė, išvertė ir išleido daugiau negu 80 knygų, redagavo bent septynis lietuviškus laikraščius. Dr. J. Šliūpas pirmasis parašė ir išleido „Lietuvių literatūros istoriją“, vienintelis tuo laiku Stokholmo lietuvių konferencijoje Amerikos lietuvių vardu viešai pareiškė lojalumą Lietuvos Tarybai. Nebus nekuklu, jei pasakysiu, kad tai buvo ir pirmasis patriotas Amerikoje, žadinęs lietuvišką sąmoningumą, ypač su lenkėjusių tautiečių. Jis – pirmasis lietuvis, diplomatinėje sferoje 1918 m. Vašingtone pradėjęs kovą su lenkais, kuri tęsėsi visą Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpį. Dr. J. Šliūpas taip pat yra pirmasis iš mūsų istorikų, kuris suprato ir viešai paskelbė, kad Krėvos aktas – ne sutartis tarp lietuvių ir lenkų, bet vienašališkas Jogailos pažadas. Įdomu ir tai, kad dr. J. Šliūpas pasisakė už bendrą Lietuvių-Latvių valstybę. Dr. J. Šliūpas – pirmasis diplomatas, atstovavęs Nepriklausomai Lietuvai 1918 m. Vašingtone, Londone, vėliau – Latvijoje ir Estijoje, pirmasis Tartu mieste pradėjęs diplomatinis pasitarimus su sovietais dėl nepriklausomybės pripažinimo. Jis buvo ir pirmasis lietuvis, Amerikos Senate išspausdinęs savo vardu atsisaukimą dėl Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybės pripažinimo „Congressional Record’e“. Tačiau jo gyvenime svarbiausia buvo ne pirmuoju būti, o dirbti iš esmės, tai, ko labiausiai reikia Lietuvai.

Iš kairės: dr. Jonas Šliūpas, jo sūnus Vytautas, dr. Alfonsas Kriščiūnas ir Kriščiūnienė Palangoje 1940 m. vasarą

Kokius tėvo autobiografijos faktus norėtumėte išskirti?

Dr. Jono Šliūpo gyvenimas ir darbai analizuojami prof. dr. Juozo Jakšto knygoje „Dr. Jonas Šliūpas – jo raštai ir tautinė veikla“ (ją 1979 m. Čikagoje išleido Akademiniškas skautų sąjūdis, pakartotinai knyga išleista 1996 m. leidykloje „Saulės delta“ Šiauliuose). Rengiant knygą spaudai, dirbo istorikas Jonas Dainauskas. Leidinio pabaigoje spausdinama dr. Šliūpo parašyta, anksčiau niekur nepublikuota jo autobiografija.

Šliūpai yra kilę iš Žemaitijos, Gruzdujų apylinkių (Šiaulių apskritys). Iš pradžių gyveno Mėdsėduose, vėliau persikėlė į Maniūsius, po to – į Rakandžius. 1886 m. brolis Stanislovas perkėlė tėvus į naują 96 ha dydžio ūkį Auksučiuose, Kuršėnų valsčiuje, Šiaulių apskrityje.

Užrašyta šeimos istorija sudėgė gaisro metu Rakandžiuose 1876 m., bet dar vaikas būdamas Jonas Šliūpas ją buvo matęs ir vėliau, po gaisro, su tėvų ir vyresniojo brolio pagalba užrašė tai, ką jie dar prisiminė.

Dr. Jonas Šliūpas gimė 1861 m. kovo 6 d. Rakandžiuose, laisvų ūkininkų šeimoje. Jis turėjo du brolius – Stanislovą ir Roką. Tėvai, ypač motina, stengėsi vaikus išmokslinti. Finansiškai juos rėmė dėdė kunigas Aloyzas Šliūpavičius, kuris, deja, savo asmeniniu gyvenimu ir poelgiais nebuvo pavyzdys kitiems. Tai taip pat prisidėjo, kad Jonukas vėliau tapo kovingu laisvamaniu.

1880 m. įstojęs į vokišką Mintaujos gimnaziją Latvijoje, J. Šliūpas per 7 metus ją baigė. Tėvai labai norėjo, kad sūnus taptų kunigu, bet jis jau šeštoje klasėje buvo skaitęs Buchnerį, Draperį, daugelio kitų filosofų knygas, skaudžiai nusivylęs dėdė kunigu Aloyzu, todėl į seminariją nestojo.

Lietuvos patriotas J. Šliūpas buvo nuo mažens. Pradžia – šeimoje. Meilę Tėvynei pirmiausia skiepijo mama.

Gimnazijoje gerai išmoko vokiškai ir lotyniškai. Būdamas gimnazistu J. Šliūpas jau laisvai kalbėjo penkiomis kalbomis.

1880 m. rudenį, kišenėje turėdamas 8 rublius, Jonas Šliūpas nuvyko į Maskvos universitetą. Buvo gabus, tad, padedant prof. Ivanovui, gavo darbą – pradėjo mokyti grafo Šuvalovo sūnų. Taip jis užsidirbdavo po 75 rublius per mėnesį. To užtekdavo ne tik mokslui, bet likdavo pinigų ir tėvams kartais pasiųsti. Maskvoje J. Šliūpas įstojo į latvių organizaciją „Biedryba“. Šiame mieste jis kartu su Petru Vileišiu ir Jonu Spudulu prikalbino 3 profesorius (Korsą, Fortunatovą, Milerį) ir įkūrė „Lietuvių filologiskąją draugiją“. Šliūpo paraginti studentai Maskvoje pradėjo leisti pirmąjį hektografuotą laikraštėlį „Aušra“.

1882 m. vasarą Šliūpas nutarė vykti į Rytų Prūsus išsiaiškinti, kokios galimybės ten įkurti lietuvišką laikraštį, skirtą Didžiajai Lietuvai. Bendraujant su lietuviiais patriotais, gimė idėja Prūsijoje leisti „Aušrą“ (Auszra).

1882 m. rudenį gavęs žinią, kad yra priimtas į Petrapilio universitetą ir išvažiavo studijų tęsti ten (mokėsi Gamtos mokslų skyriuje). Petrapilyje

J. Šliūpas susipažino su gausiu būriu studentų iš Lietuvos. Čia veikė V. Zubovo vadovaujamas socialdemokratų dvarininkų būrelis. Jo nariai propagavo revoliucines idėjas. Kita grupė, susispietusi apie studentą Kyromontą, daugiau rūpinosi lingvistiniais reikalais. Šliūpas įstojo į abu būrelius ir buvo tarpininkas tarp tų dviejų skirtingų pažiūrų grupių. Su kitu studentu J. Spudulu jis buvo nutaręs leisti lietuviams skirtą laikraštį „Spindulys“. Su rusų profesoriais įkūrė „Kalbos mylėtojų ratelį“, kurio nariai siekė, kad būtų leista lietuviams spausdinti knygas savais rašmenimis.

Petrapilyje J. Šliūpui neilgai teko būti. Gruodžio mėnesį įvyko studentų susirinkimas, kuriame protestuota prieš valdžios kišimąsi. Tarp policijos areštuotų studentų į Krestų kalėjimą pakliuvo ir J. Šliūpas. Čia jis sunkiai susirgo ir po to etapais per Pskovą, Kauną buvo gražintas į tėviškę be teisės mokytis bet kokiame Rusijos universitete. Tėvai sūnumi buvo nusivylę.

1883 m. pavasarį ir vasarą J. Šliūpas mokė grafo Zubovo vaikus, o rudenį slapta išvyko iš Lietuvos. Aplankė būsimąjį „Aušros“ laikraščio bendradarbį Višteliauską, po to per Heidelbergą patraukė į Ženevą, kur ketino toliau studijuoti.

Šveicarijoje turėjo įvairių sumanymų, tačiau, iš Vlodo Zubovo negavęs pažadėtios finansinės paramos ir sunkių gyvenimo sąlygų verčiamas, pradėjo ruošti važiuoti ūkininkauti į Čilę, kur tuo laiku būdavo skiriama žemės atvykstantiems kolonistams. Tačiau tuo metu, vasaros pabaigoje, J. Šliūpas gavo laišką iš Martyno Jankaus, kuriame jis skundėsi, kad „Mikšas, pametęs „Aušrą“, kažkur dėl visokių intrigų pabėgęs ir, jei J. Šliūpas neatvyks, tai neliks „Aušros“. Viską metęs, J. Šliūpas per Miuncheną ir Prahą, kur aplankė ir pasitarė su dr. J. Basanavičiumi, atsirado Bitėnuose pas Martyną Jankų ir tuoj kibo redaguoti „Aušrą“. Dirbo jis čia iki 1884 m. kovo 15 d., to laiko, kai oberprezidentas Šlickmanas J. Šliūpui kaip „slavofiliui“ liepė išsikraustyti iš Rytų ir Vakarų Prūsijos. Nu-

jausdamas pavojų, dieną prieš tai, kai turėjo apieisti prūsus, J. Šliūpas išvyko iš Bitėnų. Išvyko pačiu laiku, nes vokiečių žandarai po valandos sugužėjo į Jankų kiemą jo areštuoti, norėdami jį perduoti rusams. Pastarieji tuo laiku už J. Šliūpo galvą jau buvo paskyrę net 20 000 rublių.

J. Šliūpas į Lietuvą, rizikuodamas savo gyvybę, grįžo su Martyno Jankaus pasu. Čia jis Marijampolėje, Petro Kriaučiūno bute, sušaukė dvylikos lietuvių patriotų susirinkimą. Buvo suredaguotas memorandumas dėl lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis gražinimo. Iš visų susirinkusiųjų po šiuo dokumentu išdrįso pasirašyti tik J. Šliūpas. Po to jis išvyko į Varšuvą ir čia, generalgubernatoriaus Gurkos įstaigoje, paliko minėtą memorandumą. Varšuvoje iš „Varšavskij dnevnik“ redaktoriaus sužinojęs, kad J. Šliūpo pavardė žinoma valdžios pareigūnams ir Lenkijoje, nieko nelaukdamas, per Vilnių, Dvinską ir Rygą tuojau išvyko į Mintaują, kur gyveno jo sužadėtinė ir būsimoji žmona, su kuria jis buvo pažįstamas

(Nukelta į 12 p.)

Nuotraukoje – trijų Jonų (dr. Jono Šliūpo, dr. Jono Basanavičiaus, prof. Jono Jablonskio pagerbimas 1924 m. birželio mėnesį per Jonines Palangoje). Kartu su jais nuotraukoje greta kitų šventės dalyvių yra ir inžinierius A. Graurokas, Liuda Šliūpienė, dr. Liudas Vaineikis ir Stasė Vaineikienė, teisėjas Petras Leonas, dr. A. Bacevičius su žmona Brone, poetas Butkų Juzė, prof. Mykolas Biržiška su žmona ir dukterimi, prof. Vaclovas Biržiška, prof. Viktoras Biržiška, dr. Aldona Šliūpaitė, Hypatija Šliūpaitė-Yčienė, Vaclovas Sidzikauskas, Liūda Vaineikytė, mok. Untulis, Zygelis, Kastė Vainoraitė, Ad. Lastas, kar. Sleževičius, Nemeikšaitė ir kt.

Nuotraukoje – keturi gydytojai (iš kairės): dr. Jonas Šliūpas, der. Jonas Basanavičius, dr. A. Bacevičius, dr. A. Šliūpaitė

(Atkelta iš 11 p.)

nuo 1879 m., Liuda Malinauskaitė (literatūrinis slapyvardis Eglė). Čia jie parašė knygutę „Abėcėla“, kurią 1886 m. J. Mikšas išspausdino Tilžėje.

– Po Mintaujos – Amerika. Kokie keliai ir tikslai jį ten atvedė?

– Mintaujoje J. Šliūpas greitai pastebėjo, kad yra sekamas, todėl per Liepoją nuvyko į Palangą, kur pažįstamo kunigo Jankausko pagalba žvejų laiveliu atsidūrė Klaipėdoje. Iš ten slapčiomis pasiekė Hamburgo uostą, nusipirkė bilietą ir „Polynezija“ laivu gegužės mėn. 28 d. išplaukė į Niujorką, kurį pasiekė 1884 m. birželio 16 d.

Amerikoje įsidarbino ūkyje. Po mėnesio, vasaros karščių viduryje, gavo saulės smūgį. Išgyjęs pėsčiomis grįžo į Niujorką, kur kažkaip susirado vieną puslietuvį, 1863 m. sukilimo pabėgėlį Miką Tvarauską. Šis anksčiau buvo leidęs „Lietuvišką gazieta“ ir turėjo menkutę spaustuvėlę. Abu sutarė leisti laikraštuką „Unija“. J. Šliūpas norėjo skleisti ir žadinti lietuviybę, o M. Tvarauskas galvojo tik apie lenkiškus reikalus. Dėl šių priežasčių jų bendravimas ilgai nesitęsė – tik iki 1885 m. balandžio 27 d. Pats J. Šliūpas apie tą įvykį rašo: „Išėjau su kruvina širdžia į gatvę, turėdamas 5 centus kišenėje. Pasipiktinę lietuviai siuvėjai veikiai sumetė apie 250 dol. spaustuvėlės įsteigimui ir aš čia turėjau pradėti leisti „Lietuviškąjį balsą“.

Per „Uniją“ J. Šliūpas buvo susipažinęs su Niujorko lietuviais ir ragino jų Šv. Kazimiero draugiją atsiskirti nuo lenkų.

1885 m. liepos 2 d. pasirodė J. Šliūpo redaguojamas „Lietuviškasis balsas“ (ėjo iki 1889 m.). Iš pradžių laikraštis buvo leidžiamas Niujorke, vėliau – Amerikos lietuvių sostinėje Shenandoahe, Pensilvanijoje. J. Šliūpas pats ieškodavo prenumeratorių, rašė straipsnius, užsiėmė leidyba, platinimu. Dirbdavo po 16–18 val. per dieną. Buvo jis ir įvairių lietuviškų organizacijų steigėjas, dalyvis, skaitė paskaitas lietuviškose kolonijose.

– Kaip J. Šliūpo gyvenimas susiklostė I-ojo pasaulinio karo metais?

– Daugiausia dirbo kaip diplomatas, dalyvavo įvairiose delegacijose: 1917 m. – Stokholmo II lietuvių konferencijoje; 1918 m. – „Vidurio Europos demokratinėje sąjungoje“; 1918 m. – senatoriaus Henry C. Lodge pagalba savo vardu įdėjo memorandumą Lietuvos ir Latvijos laisvės reikalui į Amerikos Senato „Congressional Record“; 1919 m. sukūrė ir trumpai vadovavo pirmajai Lietuvių atstovybei Londone; 1919 m. dalyvavo Paryžiaus Taikos konferencijoje ir kt.

– Lietuviški laikraščiai, mokslas, politika... O koks buvo tuo metu J. Šliūpo asmeninis gyvenimas?

– 1885 m. vasaros pabaigoje iš Lietuvos pas J. Šliūpą atvyko jo sužadėtinė Liuda Malinauskaitė, su kuria rugsėjo mėnesį jis susituokė Niujorko vokiečių kapucinų bažnyčioje. Po metų, 1886 liepos 26 d., Niujorke jiems gimė dukrelė Aldona, kuri suaugusi pasižymėjo kaip viena iš pir-

Nuotraukoje – eiseną Palangoje, Vytauto gatvėje, 1939 m. verslininkų suvažiavimo dienomis. Priekyje – dr. J. Šliūpas ir jo sūnus Vytautas

mųjų lietuvių moterų, baigusi medicinos mokslus Amerikoje. Ją po I-ojo pasaulinio karo Amerikos Raudonasis Kryžius apdovanojo padėkos medaliu. Tokio įvertinimo ji pirmiausia nusipelnė už tai, kad ilgą laiką Lietuvoje dirbo kaip JAV prezidento misijos dalyvė. Aldona mirė 1980 m. spalio 28 d. Santa Monikoje, Kalifornijoje, sulaukusi 94 m. amžiaus.

J. Šliūpo „Lietuvizkasis balsas“ Niujorke pradėjo kovą su lenkais, vadinamaisiais lietuviškais „naujalenkais“. Iš pradžių ji nebuvo antireliginė, bet vėliau Plymouth, „Vienybės lietuvininkų“ išprovokuotas, J. Šliūpas kibo į sulenkėjusius kunigus – prasidėjo jo kova su religija, kurios esmė buvo kova prieš lenkiškumą, prolenkiškai nusiteikusių ano meto kunigus.

1888 m. ankstyvą pavasarį Šliūpai persikėlė gyventi į Pensilvaniją, į Shenandoah, kur jiems kovo 4 d. gimė sūnus Keistutis (vėliau tapęs Kaulo universiteto fizikos mokslų profesoriumi. Jis, džiovos pakirstas, mirė 1932 m. Varėnoje, sulaukęs tik 44 metų amžiaus).

Shenandoah mieste, kur buvo nemažai lietuvių, J. Šliūpas toliau leido „Lietuvizkąjį balsą“. Skurdus gyvenimas, J. Šliūpo visuomeninė veikla neigiamai veikė šeimyninius santykius ir J. Šliūpas turėjo nutraukti laikraščio leidimą. Šeima 1889 m. grįžo į Lietuvą, o J. Šliūpas išvyko į Merylando universitetą Baltimorėje studijuoti medicinos tam, kad įgijęs profesiją, galėtų nors padoriau išlaikyti savo šeimą. Gaudamas kun. A. Burbos 50 dolerių finansinę paramą ir uždariaudamas cigarų parduotuvėje, J. Šliūpas sėkmingai baigė medicinos mokslus.

1891 m. tapęs gydytoju ir metais anksčiau susigražinęs šeima iš Lietuvos į Baltimorę, dr. J. Šliūpas dirbdamas gydytoju dažnai kilnojosi iš vienos vietos į kitą. Daugiausiai gyveno Pensilvanijos „Lietuviškame angliakasių slėnyje“, 1891 m. – Wilkes-Barre, 1892 m. – Plymouth, 1893–1894 m. – vėl Shenandoahe. Šliūpams 1893 m. balandžio 17 d. gimė trečias kūdikis – duklė Hypatia. Ji vėliau ištekėjo už Martyno Yčo, buvusio carinės dūmos atstovo ir Lietuvos finansų ministro. M. Yčiui mirus, Hypatia Amerikoje ištekėjo už klyvleandiško lietuviu inžinieriaus Pijaus Žiūrio. Hypatia mirė 1987 m. lapkričio 9 d. New Mexico mieste, Albuquerque, sulaukusi 94 m. amžiaus.

1895–1900 m. Šliūpai gyveno Scrantone, 1900–1901 m. – Niujorke, kur J. Šliūpas gilino savo medicinos žinias, 1902–1906 m. – Filadelfijoje, kol pagaliau ilgesniam laikui (1906–1917 m.) apsigyveno vėl Scrantone.

Visą šį laiką J. Šliūpas aktyviai dalyvavo lietuviškoje veikloje. Jis daug rašė. Iš J. Šliūpo 1886–1918 m. Amerikoje išleistų knygų pažymėtinos šios: „Litwini y polacy“, „Lietuvizkieji rasztai ir rasztininkai“, „Mythai, pasakos ir legendos žemaičių“, „Išganymas wargdienio“, „Lietuvių protėviai Mažojoje Azijoje“, „Tikyba ar mokslas?“, „Spėka ir medega“, „Herbertas spenceris“, „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien“ (du tomai), „Lietuviai, ar gerais keliais žengiamo pirmyn?“, „Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje“ su priedu „Lietuviškasis Statutas Žygimanto I“, „Lithuania in Retrospect and Prospect“, „Kun. Vladislovas Dembskis“, „Lietuvos laisvė“, „Lietuvių-Latvių respublika ir Šiaurės Tautų Sąjunga“ ir daugelis kitų.

– 1919 m. J. Šliūpas po ilgų kelionių vėl sugrįžo į Lietuvą. Kokie buvo jo santykiai su Lietuvos valdžia? Kokia veikla jis čia užsiėmė?

– J. Šliūpai atvykus į Lietuvą, A. Smetona jį paskyrė Lietuvos atstovu Latvijai ir Estijai. Rygoje 1919 m. spalio-lapkričio mėn. jis pergyveno latvių kovas su bermontininkais. Vėliau buvo pasiūstas į Tartu miestą susitikti su bolševikinės Rusijos atstovu Joffe ir užmegzti ryšius su rusais. J. Šliūpas nepritarė užsienio reikalų ministro A. Voldemaro vedamai politikai ir greit pasitraukė iš diplomatinės tarnybos.

Lietuvoje J. Šliūpas steigė prekybos, pramonės bendroves, kooperatyvus, tačiau verslas jam nesisekė, todėl pradėjo mokytojauti Šiauliuose, dėstė Kauno universitete, rašė knygas medicinos, politikos, religijos temomis.

J. Šliūpas nepritapo savame krašte. Tuo metu visuomenės gyvenime jis dalyvavo fragmentiškai. J. Šliūpas yra rašęs: „Centrinėje Lietuvos valdžioje dalyvauti man neteko. Visą laiką nuo 1922 iki 1941 m. aš jutau, kad tam tikra slapta ranka mane šalino nuo viešo dalyvavimo politikoje“. Vis dėlto ir tuo metu buvo nuveikta daug. Vyriausybė už nuopelnus Lietuvai jį apdovanojo keliais ordinais, trys Kauno universiteto fakultetai jam suteikė garbės daktaro vardus, valdžia paskyrė pensiją.

Ispūdingas jo pareiškimas buvo 1935 m. per kariuomenės šventės minėjimą, kai jis salėje, pačiam prezidentui A. Smetonai klausantis, „davė jam pipirų“ ir perspėjo, kad prezidentas bando Lietuvą, „kaip supančiotą žirgą šuoliais varyti“. Kalba buvo transliuota ir per radiją. Po J. Šliūpo kalbos, A. Smetona ištare, kad „Šliūpas Lietuvoje norįs sukelti revoliuciją, kad jos, nors užsienyje negirdėtų“. Buvo norima J. Šliūpą nubausti, bet pabijota Amerikos lietuvių reakcijos. Kitoje savo kalboje J. Šliūpas Smetonai yra pasakęs, kad jis prisibijo, „jog Smetona, būdamas pirmasis Lietuvos prezidentas, nebūtų ir paskutinis jos prezidentas“.

– Jūsų tėvo ir Jūsų paties gyvenime išskirtinis miestas Palanga ...

– Dr. J. Šliūpas Palangoje įsikūrė jau sulaukęs garbingo amžiaus. Istorija buvo tokia: Kai žmona Liuda sunkiai susirgo, J. Šliūpas apsigyveno Kaune. 1922 m. Kaune mirė J. Šliūpo motina, žmona Liuda – 1928 m. balandžio 7 d. Po to, gyvenimo negandų slegiamas, pats dėl senyvo amžiaus nebegalėdamas tinkamai apsitvarkyti, J. Šliūpas ieškojo gyvenimo šilumos. 1929 m. jis vedė palangiškę Grasildą Grauslytę ir išsikėlė gyventi į Palangą. Ten jiems 1930 m. spalio 24 d. gimė sūnus Vytautas.

Nors ir sulaukęs 70 metų, J. Šliūpas Palangoje neatostogavo. Po kelių metų žmonių prašomas jis tapo Palangos burmistru ir iškovojęs Palangos miesteliui pilnas miesto teises. Nuo pat jaunystės įpratęs rašyti ir Palangoje dr. J. Šliūpas rašė ir leido knygas. Iš jų pažymėtinos šios: „Tikri ir netikri šventieji“ (už ją Lietuvos valdžia J. Šliūpą padavė į teismą, knyga buvo konfiskuota), „Lietuvių, latvių bei prūsų mythologija“, „Katalikų Bažnyčios veikimas Lietuvoje“, „Senovės ir Viduramžių medicinos istorija“, „Palyginamoji pasaulio religijų istorija“, „Du žymiu darbuotoju Lietuvos naudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius“, „Dievų su temos“, „Dievo idėjos raida arba evoliucija“. 1939 m. dr. J. Šliūpas buvo parašęs didelės apimties rašinį „Žydija ir Talmudas“, kuris 1940 m. buvo perduotas spausdinti, vėliau dingo, o neseniai surastas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos dr. J. Šliūpo fonde. Beje, nemažai dr. J. Šliūpo darbų iki šiol neišspausdinta. Dalį jų pavyko išsaugoti. Juos galima rasti dr. J. Šliūpo archyve Kalifornijoje.

Tuo laiku jis parašė nemažai ir straipsnių įvairiems žurnalams, laikraščiams, redagavo savo įkurtą laikraštį „Laisvoji mintis“, buvo „Laisvama nių etinės kultūros draugijos“ steigėjas ir pirmininkas, kovojo prieš cenzūrą, už kraštui reikalingas reformas, sąžinės ir tikėjimo laisvę, civilinės metrikacijos įvedimą Lietuvoje ir visą laiką buvo aštrus valdžios kritikas.

– Kaip su dr. J. Šliūpui priklausiusiais namais Palangoje?

– Pirmiausia, dėl mažojo namelio, esančio arčiau Vytauto gatvės... Man reikėjo kovoti ir bylinėtis 12 metų su ten nelegaliai įsitaisiusiais biznieriiais, besiverčiančiais prekyba suvenyrais. Jie yra pasivadinę „kraštoty rininkais“. Palangos miesto valdžia namelį man grąžino jau prieš 6 metus tačiau „kraštoty rininkai“ apskundė šį sprendimą visokiems teismams. Lie-

tuvos Aukščiausiasis teismas pripažino, kad namas priklauso man, bet net ir po to „kraštoty rininkai“ neplanuoja geruoju išsikelti ir namelio užleisti jo teisėtiems paveldėtojams.

Dėl didžiojo, arba pagrindinio namo, taip pat seniai kovuju su LR kultūros ministerija, kuri ten turi įkūrusi mažai lankomą muziejėlį. Jame tik keletas kambarių skirta J. Šliūpo atminimui įamžinti. Likusieji pritaikyti čia atvykstančių žmonių vasarojimui. Kultūros ministerija, nujausdama kad bylą gali pralaimėti, suskubo kreiptis į Lietuvos Vyriausybę, kad tą namą įrašytų į „Negražinamų, bet išperkamų namų“ sąrašą. Vyriausybė patenkino prašymą savo pirmajame posėdyje po Lietuvos įsijungimo į Europos Sąjungą. Kokia tvarka tas „išpirkimas“ vyks, nesu gavęs pranešimo iki šiol. Nemanau, kad šis nuosavybės klausimas jau išspręstas. Planuoju kreiptis į Strasbūrą, o gal net ir į kitus teismus. Atgavęs didįjį namą, jame norėčiau įkurti tėvo atminčiai skirtą memorialą, tikrą muziejų, skirtą ne vien tik J. Šliūpui, bet ir Amerikos lietuvių veiklai, perkelti Kalifornijoje sukauptą „Aušrininko dr. J. Šliūpo archyvą“. Tuo tarpu dabar ten po muziejaus iškaba veikia vasarnamis-viešbutis.

Palangoje tėvai turėjo nemažai žemės. Daugiau negu 15 arų Palangos valdžia jau išdalino, kartais net ne palangiškiams, dalis sklypo užstatyta...

– II pasaulinio karo metai buvo paskutiniai dr. J. Šliūpo gyvenime...

– 1940 m. Lietuvą užėmus Raudonajai Armijai, J. Šliūpui buvo pasiūlyta tapti naujai sudarytos vyriausybės nariu, bet jis juo tapti atsisakė.

1941 m. į Lietuvą įžengus vokiečiams, J. Šliūpas Palangoje buvo išrinktas miesto burmistru, tačiau naciams jis buvo įskųstas, kad užtaria žydus, ir vokiečiai jį suėmė. Paleido su sąlyga, kad atsisakys burmistro pareigų ir ramiai sėdės namuose.

1944 m. spalio mėn. su tremtinių perkimštu traukiniu dr. J. Šliūpas pasitraukė į Vieną, vėliau – į Bregenzą. Čia vokiečių valdžia jam neleido ramiai pasilikti ir išvežė į Berlyną, kad per radiją pasakytų kalbą Amerikos lietuviams. Apie tai, kas vyko, daug ką pasako šis „Affidavitas“, pasirašytas dr. A. Trimako, Lietuvos generalinio konsulo, ir Vaclovo Sidziausko, Lietuvos ministro Londone ir Auschwitzo KZ kalinio Nr. 24477: „Mes, žemiau pasirašiusieji, šiuomi liudijame, kad dr. Jonas Šliūpas, karo aplinkybių priverstas apleisti Lietuvą ir laikinai apsistojęs Bregenze, Austrijoje, 1944 m. lapkričio 3 d. buvo iškvietas į Berlyną, kame jis turėjo įkalbėti į plokštelę atsišaukimą į J.A.V. lietuvius. Jo paruošto atsišaukimo teksto Berlynas nepriėmė, gi šio pastarojo pasiūlytus pakeitimus dr. Jonas Šliūpas atmetė. Dėlei to susijaudinęs dr. Jonas Šliūpas gavo širdies smūgį ir 1944 m. lapkričio 6 d. ryte Berlyne mirė, eidamas 84 metus. Iki paskutinės savo gyvenimo valandos dr. Jonas Šliūpas buvo taurus, savo tautai ištikimas ir jai daug nusipelnęs lietuvis patriotas“.

Taip, kovodamas už Lietuvą, mirė aušrininkas dr. Jonas Šliūpas. Jo palaikai buvo sudeginti Wilmersdorfo krematoriume, Berlyne. Vėliau pelnai pervežti į Ameriką ir palaidoti lietuvių tautinėse kapinėse prie Čikagos. Lietuvių visuomenė jam pastatė paminklą, šalia kurio yra palaidoti ir jo žmonos Grasildos palaikai. Grasilda Šliūpienė mirė 1976 m. kovo 5 d., netoli San Francisco miesto, Kalifornijoje, sulaukusi 77 metų amžiaus.

Prof. M. Biržiška yra sakęs: „Apie Šliūpą kaip apie didžiulį ugnikalnį visą laiką sukinėjosi juodi debesys. Žaibai trankė jo viršūnę ir audringi lietūs plovė jo šlaitus. Bet laikui bėgant debesys išsisklaidė ir išnyko, o ugnikalnis išliko nepajudinamas, nepasikeitęs. Toks jis ir liks per amžius, kuriuomi grožės žmonija“.

Lietuvos prezidentas dr. Kazys Grinius, prie dr. J. Šliūpo karsto Berlyne kalbėjo: „Geriausias būtų jam paminklas, kaip tikrajam Lietuvos ažuolui supilti piliakalnį su ažuolu viršūnėje. Jei kiekvienas jo pasekėjas senovės papročiu papiltų kepurę žemės, tai pasidarytų turbūt nemažas kalnas“.

Porcelianas

Kultūros istorijos puslapiai

Egidijus Talmantas

Egidijus Talmantas – dailininkas keramikas, juvelyras, pedagogas. Gimė 1934 m. Kaune. 1953 m. baigęs vidurinę mokyklą, pradėjo studijuoti keramiką Vilniaus dailės institute. Studijas baigė 1959 m. Tais pačiais metais pradėjo dalyvauti meno kūrinų parodose Lietuvoje ir užsienyje. Lietuvos dailininkų sąjungos narys nuo 1967 m. Daugiausia kuria indus, servizus. Darbo procese naudoja įvairias keramikos medžiagas. Taip pat kuria ir metalo gaminius, papuošalus, šviestuvus. Jo kūriniai kameriški, nesudėtingi, archaizuotų formų, pasižymi subtilaus silueto ir detalių darnumu, išryškintu medžiagiškumu ir faktūromis, beveik nedekoruoti. Pirmasis Lietuvoje pradėjo naudoti graikiškąjį laką, kai kada naudoja ir senųjų japonų, kinų, egiptiečių keramikos technologijas. 1960-2000 m. dėstytojas M. K. Čiurlionio menų gimnazijoje.

E. Talmanto kūrinų yra įsigijęs nacionalinis Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos nacionalinis muziejus, Kauno keramikos muziejus. Viena iš didžiausių jo kūrybos parodų buvo surengta 1984 m. Vilniuje. 1996 m. apdovanotas Gedimino ordino I laipsnio medaliu.

Dar mažas būdamas iš savo močiutės išgirdau labai gražų porceliano pavadinimą... Sako: „Padouk munėi toun oulināti“. Kai aš nesupratau, ką paduoti, paaiškino: „No tun poudilāti“. Šiandien galvoju, kad tai labai tikslus medžiagos pojūčio išreiškimas (uolinaitis – uolinis – akmeninis).

Senovės Kinijoje žmonės, norėdami pagaminti brangų, nepaprastą indą, gamindavo jį iš nefrito (šviesaus, įvairių spalvų, kiek persišviečiančio akmens). Keramikų pastangos padaryti ką nors panašaus į akmenį davė gerų vaisių – daugiau negu prieš tūkstantį metų buvo pagaminti skaidrūs, net už akmenį stipresni gaminiai. Juos vadina porcelianiais. Ilgą laiką Kinijoje porcelianas vadintas „dieviškuoju akmeniu“.

Į Europą pirmasis porcelianas pateko 1508 m. Rašytiniuose šaltiniuose nurodomos ir kitos datos, pvz.: 1513 m. Žinoma, kad 1295 m. Marko Polo (Marco Polo) į Europą atvežė mažą baltą vazelę, kuri dabar saugoma Šv. Morkaus Katedros lobyne Venecijoje.

Pirkliai porcelianą į Portugaliją atgabendavo laivais. Šalyse, kurios arčiau Kinijos, porcelianas paplito anksčiau. Ten jį gabendavo ir sausuma.

Manoma, kad dekoravimui spalvų derinį (balta-mėlyna) kinai perėmė iš persų. Iki XVI a. visoje Europoje buitiniai indai dažniausiai buvo rudos, pilkos ar juodos spalvos. Susidūrę su porcelianiniais (skaidriais, baltais, pamargintais ryškia mėlyna spalva) indais, europiečiai turėjo būti ir nustebę, ir susižavėję. Atvežė ir seladono. Tuo metu žmonės tikėjo, kad į seladono indą įpylus nuodų, pasikeičia skysčio spalva, kad naudojant seladoną išvengiama nelaimių, ligų. Japonijoje tikėta, kad Kūrėjas saulę, mėnulį padarė iš tokios pat medžiagos kaip ir seladoną; japoniškai – *seidži* (seiji).

Portugalų pirkliai nebuvo lengva. Piratai dažnai užgrobdavo jų laivus ir juos apiplėšdavo. Pvz., 1604 m. laivą „Katerina“ (Catherina), kur

buvo 100 000 vnt. porceliano gaminių, apiplėšė, o gėrybes pardavė Olandijoje. Tarp pirkėjų buvo pats Henrikas IV (Henry IV) iš Prancūzijos, Džeimsas I (James I) iš Anglijos... Europa buvo pamišusi dėl porceliano.

1604–1657 metais Europą pasiekė daugiau kaip trys milijonai porceliano gaminių. Saksonijos ir Lenkijos karalius Augustas Stiprusis iškeitė visą dragūnų pulką (tiesa, be ginklų, arklių ir aprangos) į keletą kinų porceliano dirbinių. Taigi Europoje porceliano kainos buvo pasakiškos. Kartais už gaminių sumokėdavo tiek aukso, kiek jis sverdavo. Porceliano šukeles auksakaliai aplenkėdavo aukso rėmeliais, jungdavo grandinėmis ir tokiais „karoliais“ puošdavo damas. Į Lietuvą atvežti balti indai kai nuodavo taip pat brangiai.

Pačioje Kinijoje porcelianas taip pat buvo labai vertinamas. Žinoma, kad kinų imperatoriaus dvaras kasmet gaudavo 31000 dubenų, 16 000 lėkščių ir 18 000 puodelių. Iš porceliano gamindavo net suolelius, pavėsines. 1415 m. Nankine buvo pastatyta pogoda, beveik visa iš porceliano. Iš jo gamindavo ir muzikos instrumentus.

Laikui einant europiečiai patys panoro gaminti porcelianą. XVI a. Italijoje, Ispanijoje jau mokėjo molio gaminius dengti balta alavine glazūra, mėlynai dekoruodavo, padarydavo panašius į porcelianinius gaminius.

1575–1597 m. Florencijoje jau gamino minkštąjį porcelianą. Toskanijos didysis kunigaikštis Frančesko de Mediči (Francesco de Medici) šiais gaminiiais pats rūpinosi. Porcelianas buvo pavadintas „Medici porcelain“.

Anglijoje nuo 1750 m. gamintas minkštasis kaulinis porcelianas – *bone china* (terminas vartojamas nuo 1836 m.).

Prancūzijoje bandyta gaminti porcelianą naudojant kietą stiklą – gamino Lui Potera (Louis Potera, 1670–1700). Prancūzai minkštąjį porcelianą vadino *pâte tendre* arba *frit* porcelianas (sutirpdytas). Fritas – atskirai suldytas, maltas kvarcas su jį tirpdančiomis medžiagomis – soda, kreida. Nors jėzuitų vienuolis Antrekolis (Pčre D' Entrecolleo) buvo nuvykęs į Kiniją ir atsiuntė medžiagų (iš Cziansi vietovės akmenį petun-tsze (paitun-tzu), vadinamą porceliano akmeniu, kurį sumaltą kinai laikydavo žemėje dešimtmečiais, kad jis taptų plastiška medžiaga. Prancūzams tuo laiku, matyt, trūko žinių, o gal pačioje Prancūzijoje nebuvo surasta reikiamų medžiagų, todėl Antrekolio pastangomis nepasinaudota.

Į Prancūziją Antrekolis atsiuntė ir kitos porceliano sudėtinės dalies – molio *gaolian* (gaoling). Praėjus daugeliui metų kaolino prancūzai rado ir savo šalyje – prie pat Limožo (Limoge) miesto, kuriame ir dabar veikia garsūs porceliano fabrikai. Kietąjį (tikrąjį) jie pradėjo gaminti 1771 m.

Europoje pirmasis tokį pat porcelianą kaip kinų 1708 m. pagamino Saksonijos chemikas-alchemikas Johanas Fridrichas Biotgeris (Johann Friedrich Böttger, 1682–1719). Jam daug kuo padėjo fizikas-matematikas Čirnhauzas (E. von Tschirnhaus, 1657–1708).

1710 m. Maisene (Meissen), Saksonijoje, pradėjo veikti pirmasis porceliano fabrikas Europoje. Jo savininkas buvo Augustas Stiprusis. Bijodamas prarasti paslaptį, fabriką jis perkėlė į pilį. J. F. Biotgeris ir jo padėjėjų saugojo agentai. Meistrai, dirbę fabrike, turėjo prisiekti neišduosią paslapties. Juos vadino arkanistais – slaptų reikalų žinovais. Ypač buvo saugomi tie, kurie ruošė porceliano žaliavų mišinį. Jie negalėjo žinoti kitų gamybos procesų, o nuo liejiku, degintojų buvo slepiama informacija apie žaliavas. Paslapties pagarsinimas prilygo valstybiniam nusikaltimui. Karaliui vieną kartą buvo pranešta, kad J. F. Biotgeris noris išvykti į Prūsiją. Sužinojęs tai, karalius išradėją uždarė į kalėjimą. Ten jis ir mirė. Spėjama, kad J. F. Biotgerio padėjėjams pasisėkė pabėgti, nes greitai po to porceliano gamyba paplito Europoje. 1717 m. porcelianas jau buvo gaminamas Vienoje, kiek vėliau – Italijoje, Prancūzijoje.

Praeityje porceliano gamybą gaubė paslaptys, o šiandien keramikai patys skelbia savo receptus. *Štai keletas iš jų:*

40–65% kaolino (aliuminio silikato, turinčio nedidelį kiekį natrio, kalio oksidų – sausai sudūlėjusių medžiagų derinys, – mažiau ar kiek daugiau plastiškas baltas molis);

11–30% kvarcinio smėlio ar titnago, labai smulkiai, šlapiai sumalto;

15–35% kalio putnago (ortoklazo, daug kur pasaulyje vadinamo lau-ko špatu, taip pat labai smulkiai sumalto);

Deginimo temperatūra 1380°–1460° (prie 1400° porcelianas deginamas labai retai).

Minkštesniam skaidrokam porcelianui: 25 svorio dalys kaolino, 25 dalys kalio putnago, 25 dalys kvarco, 25 dalys balto, ugniai atsparaus, „riebaus“ molio (itin plastiško molio). Deginimo temperatūra apie 1200°.

Zegerio (Seger) porceliano: 45% kvarco, 30% kalio putnago, 25% balto, ugniai atsparaus molio ir kaolino.

Skirtingi svoriai ir galimos temperatūros nurodomos todėl, kad medžiagos ir jų savybės skirtingose radimvietėse nevienodos. Cheminė mineralų sudėtis kartais gerokai skiriasi. Porceliano kokybei, skaidrumui svarbus medžiagų smulkumas, švarumas ir jų santykis.

Rusijoje porcelianą pirmieji pagamino D. J. Vinogradovas ir I. Grebenščikovas. D. J. Vinogradovo porceliano receptas: „(...)Paimk kvarco, perkaitinto 768 dalis, molio, paruošto 384 dalis, alebastro sijoto 74 dalis“ (...). Jis paskutines savo gyvenimo dienas baigė taip pat kalėjime, buvo net prirakintas ir vadinamas „mokslininku meška“.

Japonijoje porcelianą (džiki) pradėjo gaminti XVII a. atvykę korėjiečiai ir per du vėlesnius šimtmečius jis taip čia paplito, kad buvo pradėtas visuotinai naudoti, susiformavo daugybė porceliano stilių.

Arita – Japonijos porceliano industrijos centras (Saga prefektūroje – Kyushu saloje). Čia porcelianas gaminamas eksportui, spalvintas viršglazūriniais dažais. Porcelianu garsėja Hakuji, Hizen, Imari, Irol Jiki, Kokutam. Iš Kakiemon Sakaeda 1659 m. Rytų Inolijos kompanija iš Olandijos į Vakarų Europą gabeno didelius porceliano kiekius. Saigu-jiki ir Kutani Japonijos valstybė yra paskelbusi „nematerialia kultūrine vertybe“.

Biskvit (biscuit) – porcelianas arba parianas, dažnai naudojamas neglazūruotas įvairioms statulėlėms ir biustams gaminti. Tai taip pat minkštasis porcelianas, turintis mažesnį kvarco, bet didesnį putnago kiekį (54% putnago, 34% balto, ugniai atsparaus molio arba kaolino ir 12% kvarco).

Minkštojo porceliano atsiradimui įtakos galėjo turėti ir kinų baltųjų figūrų porcelianas (Blanc de Chine). Tai Pietų Kinijos, Fujian provincijos, Dehua įmonėje gamintas porcelianas. Manoma, kad tokie gaminiai, pradėti gaminti Song dinastijos laikais (960–1279 m.), išliko ir Qing dinastijoje – iki 1644 m., net ilgiau. Prancūziškas pavadinimas liko iš XVIII a.

Daugelis fabrikų Europoje stengėsi padaryti ką nors panašaus. Menecy ir Saint-Cloud (Prancūzija), Bow ir Chelea bei Derby (Anglija), Reale – (Neapolis Italijoje).

Pavadinimas „bone China“ panaudotas 1836 m. gaminant porcelianą, savo sudėtyje turintį kaulų pelenų – šį porcelianą pradėjo gaminti Josiah Spoolė (1755–1827). Jis taip pat minkštasis (deginimo temperatūra 1280–1300° C). Nors Anglijoje kaulų porcelianas vertinamas, tačiau kaip ir visi kiti minkštieji porcelianai, ypač kaulinis, turi trūkumą – daug gaminių prarandama deginimo metu dėl trumpo sukepimo intervalo (kai gerai sukepama, jis pradeda deformuotis).

Šiandien porcelianas plačiai naudojamas ne tik dėl savo grožio, bet ir dėl stiprumo, atsparumo smūgiams, karščiui, agresyvioms cheminėms medžiagoms, net trinčiam. Tokiu porcelianas tampa aukštoje temperatūroje įvykstant medžiagų struktūriniais pokyčiams.

Gražiai porcelianą yra apibūdinęs Bernardas Ličas (Bernard Leach), sakydamas, kad porcelianas panašus į žmogų, kuris sudarytas iš kaulų, mėsos ir kraujo. Čia koalinai – „kaulai“ (stabilus karkasas, sukepimo temperatūra 1500° C), laikantis gaminio formą, kvarcas – „mėsa“ (pradedama tirpti, kai temperatūra didesnė negu 1700° C, bet jį gerai tirpdo lydaliai) ir putnagas – „kraujas“ (lydalas pradeda tirpti 1160° C).

Aukštoje temperatūroje per tam tikrą laiką medžiagoje pradeda formuotis nauji dariniai – mulito kristalinės, prizminės adatėlės. Karštyje porcelianas kaip koks skystis būna maksimaliai sutirštėjęs, bet išlaikantis formą. Pažiūrėjus pro mikroskopą, tikriausiai galėtume pamatyti medžiagą, panašią į veltinį arba į vinių gniužulą. Skystoji medžiaga svarbi ne tik kietų medžiagų lydymui. Tai yra kartu ir terpė, kurioje kristalai gali augti ir didinti gaminio skaidrumą, peršviečiamumą.

Dabar porceliano fabrikuose veikiančys galingi pusautomatai ir automatai gali per vieną valandą pagaminti nuo 1800 iki 7200 paprastų por-

celiano dirbinių. Tačiau daugelį kitų darbų – priklijuoti ąseles, arbatinukų snapelius vis dar turi žmonės. Arbatinukus, puodukus gamina darbininkai, pildami skystą minėtų medžiagų suspensiją (toji suspensija, vadinama šlikeriu). Joje gali būti tik apie 30% vandens. Tam, kad būtų taki ir pakankamai skysta, iki 0,3% pridedama elektrolito – skysto stiklo į gipsines formas. Gipso formai sugėrus drėgmę, ant jo sienelių tirštėdamas susiformuoja reikiamas porceliano masės sluoksnis ir šlikerio perteklius grįžta atgal į pirmines talpas. Toliau viską užbaigia švelnios žmonių rankos, nes medžiaga dar labai trapi. Išdžiovinti gaminiai deginami iki 900° C. Tokius, žemoje temperatūroje pakaitintus gaminius, fabrikuose vadina biskvitu (biscuit – prancūziškai reiškia du kartus degintas; biskvitu vadinama ir viena neglazūruotų porceliano rūšių). Biskvitą galima poglazūrinu dažu dekoruoti ir glazūruoti. Glazūra daroma iš tų pačių medžiagų kaip ir porcelianas, tik daugiau į jas įdedama lydingo putnago, todėl porceliano glazūra būna gerai susilydžiusi su pagrindu ir sunku matyti sluoksnio ribas. Auksu ir spalvotais viršglazūriniais-mineraliniais dažais, savo sudėtyje turinčiais lydingo stiklo, dekoruoja jau glazūruotus ir degintus gaminius, po to trečią kartą degina 660° C–700° C temperatūroje.

Kadangi porcelianą dabar gamina dideliais kiekiais, tai jis šiandien gana pigus. Ploni, meniškai pagaminti rankų darbo gaminiai (vien viršglazūriniais dažais deginti šešis ar septynis kartus) yra brangūs. Šiandien kartais jau galima gauti pirkti „kiaušinio lukšto“ puodelių. Jie gaminami masiškai, nėra labai subtilūs, bet jų kaina gana didelė. Tikrai plono porceliano puodelio sienelių storis yra net mažesnis negu 1 mm – tai du sluoksniai glazūros ir porcelianas viduryje!

Kartais žmonės neskiria, kur porcelianas, o kur fajansas.

Fajansas – porėta, nesukepusi keramika. Jis pigesnis už porcelianą. Šios keramikos rūšies sudėtyje didesnę proporcijos dalį sudaro baltas, ugniai atsparus molis ir maltas kvarcas arba titnagas. Pirmą kartą jis yra deginamas 1250°–1280° temperatūroje, antrą kartą – padengtas glazūra – deginamas 1100° C temperatūroje, sąlyginai nedideliame karštyje. Todėl daugelis metalų oksidų, iš kurių daromi keraminiai dažai, išlaiko intensyvias, gražias spalvas. Fajansas dažniausiai dekoruojamas po glazūra. Tokie gaminiai būna žymiai spalvingesni. Žinoma, ši keramika nėra atspari karščiui, glazūra gerai „nesuauga“ su pagrindu ir jaučiamas atskiras stiklo sluoksnis, kuris kartais ir suskeldėja. Prancūziškai, vokiškai ir olandiškai vadinamas *faience fine*, *fayence*, itališkai – *maiolika* (maiolica). Maiolika pradėta gaminti dar Renesanso laikotarpiu. Italai balta alavine glazūra dengia ir molio, išlaikančio tik žemą temperatūrą, gaminius. Vokiečiai vartoja dar ir savo pavadinimą – *staingut* (steingut). Anglai fajansą vadina ir *Queen's ware* arba *Earth ware* (cream ware). Josiah Wedgwood darė *pearl ware*. Kiti pavadinimai dažniausiai yra kilę nuo gamybos vietos, pvz. *deftware*.

Kokybės požiūriu vertinga keramikos rūšis vadinama „akmens masė“ (angliškai – stoneware, vokiškai – steinzeug). J. F. Biotgeris pagamino raudoną „porcelianišką“ akmens masę. Tai labai tanki medžiaga, beveik neįgeriant vandens, neporėta, baltos, pilkos ar rusvos spalvos. Ji kaip ir porcelianas yra ilgaamžė, stipri keramika, daugiau ar mažiau sustiklėjusi, dažnai deginama tik vieną kartą. Šios rūšies gaminiai daromi iš kitokių žaliavų, neturi skaidrumo, elegantiškumo, bet stiprumo įspūdį jie daro didelį – galima pajusti „ugnies darbą“.

Europoje akmens masė buvo pradėta gaminti prie Kiolno (Köln) ir keliuose kituose miestuose. Anglijoje, nors ji gaminama Staffordshire, vis dėlto vadinama *cogneware* – „Kiolno gaminiai“.

Yra daug įvairiausių skirtingų akmens masės pavadinimų. Paminėtini J. Wedgwoodo gaminti „jasperware“ ir „bazaltas“ (basaltware). Tai mėginimai imituoti akmenį jaspj ir bazaltą.

Keramiką, panašią į tamsų rudą ar raudoną akmenį (neglazūruotą, kartais glūdintą) ir dabar dar galima nusipirkti. Tai labai ploni, bet labai stiprios akmens masės dirbiniai iš Kinijos ir Japonijos. Jie gaminami iš gamtoje randamo geležingo priemolio arba lydingo molio su dideliu kiekiu ochros, geležies oksido. Kinai ir japonai šią akmens masę vartoja arbatinukams gaminti ir vadina „raudonu moliu“.

Akmeniniai paminklai Raseinių kapinėse

Viktoras VITKUS

F-1. Raseinių kapinės. 2004 m. vasario mėn.
V. Vitkaus nuotr.

Paminklų stilistika

XVIII a. pab.–XIX a. pr. Raseiniuose, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos miestų, kapinės buvo užmiestyje. Veikė jos Arškainių kaime. Tuo laiku čia atsirado statinio pavidalo antkapiai (kopolyčios, laidojimo rūšiai) ir smulkiosios architektūros formų antkapiai (obeliskai, stelos).

Laikmečio architektūros ir skulptūros tendencijos įtakojo antkapių su skulptūriniais elementais, vadinamų antkapiniais paminklais, formas.

Raseinių kapinėse nėra (galima spėti, kad neišliko) švietimo ir modernizmo epochų paminklų. Klasicistinio tipo akmeninių paminklų (XIX a.) taip pat neturima. Tačiau dar galima aptikti šiam laikotarpiui būdingų elementų (F-1).

Dominojanti XIX a. vidurio antkapinių paminklų forma – įvairaus aukščio obeliskai. Keletas

jų yra kapinių pravoslavų konfesijos dalyje.

M. Miknevičiūtė teigia, kad įvairių formų akmeninės stelos atsirado anksčiau už obeliskus. Labiausiai jos būdingos istorizmo laikotarpiui.

XIX a. II p. paminkluose jaučiama romantizmo dvasia. Kapinėse gausu paminklų, vaizduojančių medžius su nulaužtomis šakomis (F-3).

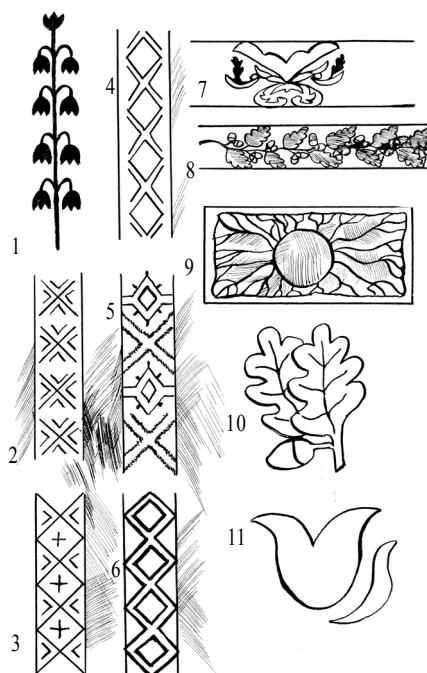
Paminklų dekoras

1996 m. Raseinių rajono kapines tyrinėjo Virginijus Kašinskas. Jis daugiausiai dėmesio skyrė memorialiniams paminklams, antkapinių paminklų simboliinei struktūrai ir kapaviečių kompozicijos ornamentinei struktūrai.

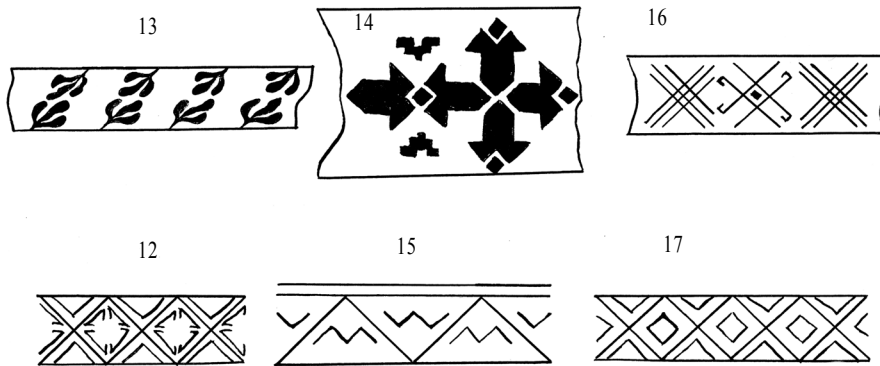
Neabejotina, kad paminklų puošimas ornamentais sietinas su tautinėmis juostomis. V. Tu-

mėnas teigia, „kad antkapinių paminklų puošimas ilgais tekstiliniiais dirbiniais (ne tik juostomis, bet ir rankšluoščiais, karpiniais) buvo dažnas Lietuvoje“. Vėliau šiuos papuošimus pakeitė ant paminklų sukurti ornamentai. Apie tai kalba ir V. Kašinskas, sakydamas, kad ornamentinių juostų vaizdavimo tradiciją ant kapinių paminklų ir patį ornamentą, jo panaudojimą galima sieti su senosiomis austinėmis juostomis. Ypačingai ornamento vaizdavimas buvo paplitęs septyniasdešimtais metais. Karjeros tarnautojai dažnai užsakydavo ant savo artimųjų kapų paminklų iškalti ornamentus.

Geometrinis ornamentas yra seniausias Europos kultūroje. Kartu su juo P. Galaunė dar mini pintą ornamentą. Paminklų puošybai įtakos turėjo keramikos ir tautinių juostų ornamentika.

V. Vitkaus piešiniuose kairėje: 1. Kareivų paminklo ornamentas. Teraca. 1962; 2. Pakarklių paminklo ornamentas. Teraca. 1963; 3. Kareivų paminklo ornamentas. Teraca. 1995; 4. Butkų paminklo ornamentas. Granitas. 1974; 5. A. Lipnickos paminklo ornamentas. Granitas. 1983; 6. Dapkų paminklo ornamentas. Granitas. 1986; 7. Raudų paminklo ornamento fragmentas. Granitas. 1977; 8. Gutauskų ir Mažintų paminklo ornamentas. Granitas. 1972; 9. Šimevičių paminklo dekoracijos elementas. Granitas. Data nenurodyta; 10. Zvikų paminklo dekoratyvinė detalė. Granitas. 1975; 11. Bartusevičių paminklo dekoratyvinė detalė. Granitas 1999.
Iliustracijos apačioje: 12. Zanaičių paminklo ornamentas. Granitas. 1985; 13. Švobų paminklo ornamentas. Granitas. 1946; 14. Vaišvilų paminklo ornamentas. Granitas. 1935; 15. Mosiejų paminklo ornamentas. Granitas. Data nenurodyta; 16. Jagminų paminklo ornamentas. Granitas. 1989; 17. Paminklo ornamento fragmentas. Granitas. 1986.

Raseinių kapinėse galime pamatyti plačią jų gamą – nuo kuklaus geometrinio ornamento iki sudėtingų raštų kompozicijos.

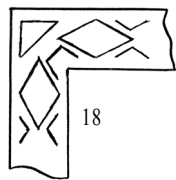
Ornamentinės juostos sudarytos iš kvadratų, rombų, taškučių, tiesių ir kreivų linijų kompozicijų, paprasčiausių geometrinių motyvų – metrinių, kartais ritminiu būdu išdėstytų elementų. Alfonsas Keturka teigia, kad puošniausias geometrinio ornamento motyvas yra saulutė. Kai kas mano, kad šis motyvas galėtų būti priskiriamas prie kosminio, dar kiti, kad jis turi pagoniškas ištakas. Tokį dekoro elementą Raseinių kapinėse turime tik vieną. Čia pasitaiko ir dviejų rūšių laužtinio geometrinio ornamento juostų (stačiakampių ir turinčių 135° kampą).

Augalinį ornamentą puošybai vartoja visų Europos šalių meistrai. Lietuvių liaudies ornamentui būdingas savitas motyvų pasirinkimas, komponavimas, taip pat elementų apipavidalinimas, stilizavimas. Ornamento lapai, o kartais ir žiedai taip stilizuojami, kad neįmanoma atspėti, kokie lapai ar žiedai vaizduojami. Neretai augalinio motyvo elementai įgyja fantastines formas arba abstraktaus ornamento bruožus.

Raseinių miesto kapinių paminklų augaliniaje ornamente dažniausias tulpės žiedas.

K. Čerbulėnas teigia, kad Europoje tulpės žiedas ornamente pasirodė XVI a. vid. Jis ypač paplito Olandijoje ir Vokietijoje. Lietuvos deko- ro objektuose jis atsirado apie XVI a. pr.

Raseinių miesto kapinių antkapinių paminklų ornamentuose kartu su tulpėmis sutinkami ažuolo šakelių su gilėmis, rūtos, lelijos, palmės šakos, ramunės, pakalnutės motyvai.

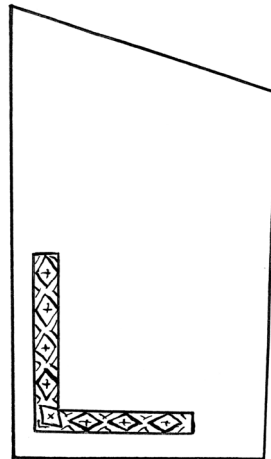

18

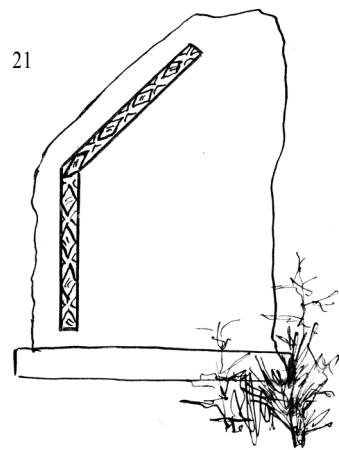

19

20

21

Kapinių paminklų ornamentiška kompozicija visada tiksli ir logiška, neperkrauta detalėmis ir nereikalingais elementais. Ornamento dydis priklauso nuo puošiamo paminklo konfigūracijos ir medžiagos.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. P. Galaunė. Lietuvių liaudies menas. Jo- meninių formų plėtojimosi pagrindai. – Kau- nas, 1930.
2. M. Glemžaitė. Lietuvių tautiniai drabu- žiai. – Vilnius, 1953.
3. A. Keturka. Spalva lietuvių liaudies bal- dų puošyboje. – Vilnius, 1985.
4. V. Kašinskas. Meldžiu lankytoją sukal-

V. Vitkaus piešiniuose viršuje:

18. Girdžių paminklo ornamentas. Granitas. 1943;
19. Aleksandravičių paminklo ornamentas. Teraca. 1971;
20. Ornamento stačiakampis variantas;
21. Ornamento kampinis variantas. (135 laipsniai).

6. V. Vitkus. Paminklų dekoras. // Naujas Rytas. 84 (7626), 2000-10-28.
7. M. Miknevičiūtė. XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios antkapinių paminklų stilistikos tendencijos. // Urbanis- tika ir architektūra, 2000, XXIV tomas, Nr. 1.

Iš kairės: F-3. Raseinių kapinės. 2000 m. rugsėjo 10 d.; Raseinių kapinės. 2004 m. vasario mėn. V. Vitkaus nuotr.

Raseinių, Kelmės ir

Jurbarko rajonų

medinė architektūra

Viktoras VITKUS

MEDINĖS ARCHITEKTŪROS
FIKSAVIMAS IR APSKAITA

Vieni iš pirmųjų Lietuvos medinės architektūros objektus pradėjo fiksuoti dailininkai, rašytojai, kraštotyrininkai, dalis kitų iškilų kultūros ir visuomenės veikėjų. Apie Pasandravio ir Bernotų dvarus yra rašęs Maironis. Užvenčio dvaro aprašymus sutinkame Žemaitės kūryboje. Apie Jurbarko krašto dvarus yra rašęs P. Cvirka. Lietuvos medinės architektūros objektų, jų elementų randame P. Kalpoko, V. Vizgirdos ir kitų menininkų kūriniuose. Daug šių objektų fotografijose yra užfiksavęs kraštotyrininkas B. Buračas. Jis rašė: „(...) 1965 04 15 suėjo 50 metų mano kraštotyros darbui, fotografuojant liaudies meną, ornamentais pagražintus trobesius, kraštovaizdžius ir kita“. Vėliau jo darbą tęsė K. Vitauskas, M. Sakalauskas, J. Vaicekuskas ir daugelis kitų fotografų.

Apibendrinti Lietuvos architektūros apskaitą bandyta 1973 m. Į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą įrašyta:

JURBARKO RAJONAS

1. Skirsnemunės seniūnija – buvusi Šilinės smuklė. XIX a.

2. Veliuonos seniūnija – buvę Veliuonos dvaro rūmai. XIX a. pr.

KELMĖS RAJONAS

1. Vaiguvo sen. – buvusio Vaiguvo dvaro svirnas. 1837 m.

RASEINIŲ RAJONAS

1. Šiluvos sen. – Skaraitiškės k. svirnas.

2. Šiluvos sen. – Medingių k. vėjo malūnas.

3. Šiluvos sen. – Šiluvos pradžios mokykla.

Respublikinės reikšmės architektūros paminklų sąrašuose iš šių rajonų – nė vieno objekto.

Kelmės rajone išleistame kataloge vietinės

reikšmės medinės architektūros paminklų sąraše buvo 1 sodyba, 3 gyvenamieji namai (visi jie yra istorijos vertybės) ir dvi architektūros vertybės – svirnai.

KAIMAI IR MIESTELIAI

Lietuvos teritorijoje XIX a. pab. daugiausia buvo gatvinių ir vienkiaminių kaimų. Vienkiaminių kaimų buvo ir aplink Šiluvą, kuri ilgą laiką buvo įvardijama kaip architektūriniu požiūriu gana vientisas medinis Žemaitijos miestelis. 1861 m. Šiluvos miestelyje buvo 80 medinių namų, vaistinė, smuklė, keletas krautuvių. 1913 m. nuotraukose matyti, kad išskyrus bažnyčią ir kleboniją, stovėjusią į šiaurę nuo jos, visi trobesiai buvo vienaukščiai, mediniai, turėjo valminius, pusvalminius ar paprastus dvišlaičius stogus, dengtus šiaudais ar malksnomis.

Namai tradicinių išmatavimų ir formų. Ypatingo dėmesio vertas amatininko gyvenamasis namas, karšykla. Ypatinę vietą istoriniu ir architektūriniu požiūriu užima XX a. pr. mokykla, statyta pagal kartotinį projektą. Stogas skardinis, pastatas su dviem priestatėliais.

Nemažai Šiluvos miestelio nuotraukų yra prof. Algimanto Miškinio asmeniniame archyve. Tytuvėnų regioninio parko kraštotvarkininkas A. Prapuolenis yra parašęs straipsnį „Tytuvėnų regioninis parkas. Statinių, statytų 1820–1920 m. Tytuvėnų regioninio parko teritorijoje, pagrindiniai statybos bruožai“. Jame nagrinėjami Kiaunorių dvaro, Tytuvėnų ir Šiluvos miestelių architektūros ypatumai. Medinės architektūros kaimai tęsėsi nuo Šiluvos į šiaurės vakarus iki Dubysos upės, o nuo čia upe į pietus, kur pasiek-

davo Lyduvėnus. „Giliame Dubysos slėnyje mirguliuoja smulkių lūšnelių būrys. Tai – Lyduvėnų miestelis,“ – rašė B. Buračas.

Nemažai medinės architektūros objektų buvo ir kitose Raseinių rajono vietose. Dažnai juos pasigvelbdavo gaisrai. Tris kartus degė Girkalnis. Pirmasis gaisras siautėjo 1834 m. Antrojo gaisro metu 1898 m. gegužės 22 d. sudegė 15 namų ir valdyba su visais dokumentais. Nuostolis – 5000 rublių. 1944 m. įvyko trečiasis gaisras. Panašūs gaisrai tuo metu siautėjo ir keliose kitose Raseinių rajono vietose.

1934 m. leidinyje „Laiko žodis“ Nr. 5 sakoma: „Jei kas pateks į Nemačkščius, turės nustepti, kad tame mediniame miestely su neišbrendamo purvo „plentu“, kuris eina ištiesai miestelį, kur net bažnyčia medinė (...).“ Nuo Veliuonos miestelio iki pat Jurbarko buvo gatviniai ir vienkiaminiai kaimai. XIX a. miesteliuose ir kai kuriuose kaimuose buvo statomi kelias funkcijas atlikę pastatai – karčemos arba užvažiuojamieji namai. Netoli kelių Raseiniai–Šilinė ir Kaunas–Jurbarkas sankryžos stovi stačiakampio plano 30,35 x 15,40 m. buvusi smuklė, priklausiusi Panemunės pilies savininkams Eperješams. Iš istorinių šaltinių žinoma, kad dar 1753 m. „prie šilo“, Panemunėje, „Žvyrų kaimo gale“ buvo „apleista“ karčema. Kaimo čia nebuvo. Stovėjo tik viena smuklė. 1795 m. minima karčema, kurioje gyveno nuomininkas Volfas Dovidovičius su savo šeima ir tarnu – iš viso 7 žmonės. 1800 m. Panemunės dvaro inventoriuje minima ta pati karčema. Pastatas medinis su dvišlaičiu valminiu stogu. Galuose šiaurinėje pusėje buvo įvažiavimo vartai. Pietinis namo šonas atsuktas į kelią, jame buvo smuklė ir gyvenamieji kambariai. Keičiantis savininkams ir nuomininkams, pastato paskirtis nesikeitė. Pokario metais pastatas buvo pritaikytas parduotuvei, stogas uždengtas nauja danga. Pastato gyvenamosios dalies sienos apkaltos dailylentėmis, langai su apvadais. Įėjimas centre, nuo kelio pusės, o šonuose – po 3 langus. Namu galuose – po 2–3 langus. Pastogės ir ūkinės dalies erdvė didelė, bendra. Tai užvažiuojamųjų namų tipui priskiriama smuklė, pastatyta pagal liaudies architektūros tradicijas. Iki mūsų dienų ji mažai pakeitė. Po pastato restauracijos jame įsikūrė Panemunių regioninio parko direkcija.

Žemės reformos departamento valdybos surinktoje informacijoje sakoma, kad į Raseinių rajono Ariogalos seniūnijos Čekuvos dvaro sodybos teritoriją taip pat įėjo dviejų karčemų pastatai. Tiesa, nėra tiksliai nustatyta, ar jie priklausė dvaro savininkui Mileriui. Vienas iš jų ir šiandien stovi prie Žemaičių plento. Miestelių ir kaimų kraštovaizdį puošė vėjo malūnai. Tačiau beveik visi jie sunaikinti arba sunykę. Veliuonos apylinkėse Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai sudegino visus vėjinius ir vandens malūnus. Paliko tiktai po vieną Jurbarko Aleksandravo dvare, Skirsnemunėje, Veliuonoje ir ant Dubysos, Kiliavos dvare. Sunyko vienstiebis malūnas Akmenės kaime, Medingių kaimo kepurinis vėjo malūnas (abu Raseinių rajono Šiluvos

seniūnijoje), Nyksta to paties rajono Betygalos seniūnijos Žibulių-Ilgizių vėjo malūnas.

MEDINĖ DVARŲ ARCHITEKTŪRA

1973 m. Lietuvos TSR Kultūros paminklų sąrašė buvo tik 24 mediniai dvarų sodybų pastatai. 1983 m. duomenimis Raseinių rajone buvo 45 medinių dvarų ir jų fragmentų. Kiekviename regione buvo įdomūs savo architektūra dvarai, kurių dauguma neišliko. Šiandien jau nėra Raseinių rajono Medingių (Aukštadvario), Blnstrubiškių buvusių dvarų rūmų. Gal todėl, kad Kelmės rajono Užvenčio dvare kurį laiką gyveno Šatrijos Ragana, išsaugoti šio dvaro gyvenamieji namai. Apie dvarą, kuriame gyveno Žemaitė, reikėtų kalbėti atskirai. Tai originalūs, ilgo stačiakampio tūrio su dviem įėjimais pagrindiniame fasade rūmai. Šis tipas susiformavo XVII a. pr., kai pagal europinio etiketo reikalavimus visos gyvenamosios, svečių ir reprezentacinės patalpos, iki to laiko LDK bajorų sodybose sudariusios kelis namus, buvo atkeltos į vieną pastatą. Namai ilgėjo ir, norint patogiai patekti į nutolusią dalį, reikėjo dar vienos priemenės.

Savo architektūra buvo įdomūs ir Raseinių rajono Viduklės seniūnijos Blnstrubiškių dvaro rūmai, statyti apie 1732 m. Kaip teigia D. Puodžiukaitė, jie buvo tarsi XVI–XVII a. populiaraus rezidencinio namo, inventoriuose vadinto „kryžminių“, reminiscencija. Jo centrinėje dalyje virš priemenės, atsisakant tradicijos, nebuvo salės. Pastatas turėjo griežtai simetrišką planą, banguoto kontūro mezonino frontoną ir laužytą keturšlaitį stogą – tai išryškino baroko bruožus.

Jurbarko medinei dvarų architektūrai atstovauja Veliuonos rūmai. Apie 1818–1820 m. juos pastatė Zaleskiai. Tai gana puošnus vieno aukšto klasicistinio stiliaus pastatas su keturių kolonų portiku. Jis susideda iš stačiakampės ilgos, ant aukšto cokolio stovinčios medinės dalies ir prie jos statmenai vėliau prijungtos dviaukštės mūrinės koplyčios. Medinį korpusą išilgai „kirto“ mūrinė kapitalinė siena ir koridorius, abipus kurio išdėstytos patalpos. Centre už portiko praityje buvo reprezentacinė salė ir gyvenamieji kambariai. Už salės, kitapus koridoriaus, buvo įėjimas ir nedidelė priemenė su meniškais špižio sraigtiniais laiptais. Manoma, kad tai gaminyš iš Tilžės dirbtuvių. Šalia įėjimo buvo erdvus valgomas ir svečių kambariai. Atskiri įėjimai, pridengti žemais portikais, vedė į kontorą vakariniame rūmų gale, rytiniame – į virtuvę, po kuria buvo išmūryti skliautuoti rūšiai. Turtingas taidomosios dailės kūrinių buvo interjeras. „Raudonoji“ salė turėjo lubų lipdinius, geometrinio piešinio parketą, draperijas, kilimus, rokoko stiliaus baldus, dabintas reljefiniais ornamentais krosnis. Per restauraciją buvo aptikti lubų ir sienų geometriniai dekor elementai. Dabartinė dvaro savininkė teigia, kad tai galėjo būti dailininko Petro Kalpoko darbas. Nors tapyba atlikta profesionaliai, tačiau tai tik prielaida.

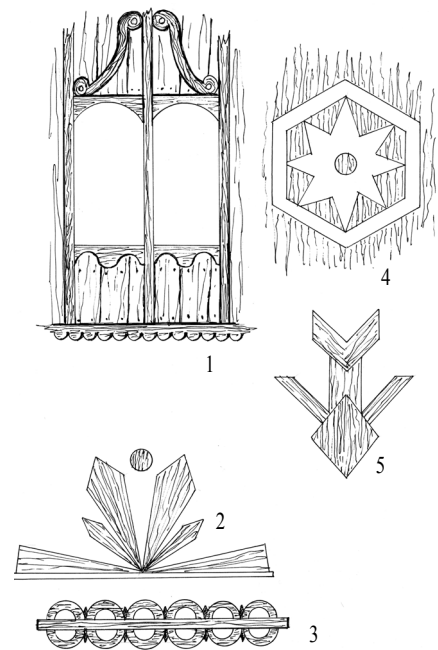
Medinių dvarų nykimo procesas pirmiausiai palietė taikomiosios dailės kūrinius. 1983 m. bu-

vo galima surasti jau tik tokių objektų fragmentus. Fiksuojamas Pramedžiavos (sav. Kasteris) dvaro, statyto 1926 m., pastogės medinis banguotas ornamentas, Lipkiškės dvaro gyvenamojo namo pastogės ornamentas (abu Raseinių r.).

Svarbiausiais sodybos pastatais po bajorų namų buvo svirnai. Dažniausiai buvo statomi šoninio tipo vieno aukšto svirnai su atviru priesvirniu (Kelmės dvaro svirnas). Pastatus puošia įvairia kryptimi sukaltos durys. Architektūriniu požiūriu įdomus buvo Kelmės rajono Vaiguvos buvusio dvaro (1837 m.) ir Raseinių rajono Skaraitiškės, Pužų ir Papelkių kaimų svirnai. Žemaitiškas dvilypis galinis svirnas yra dviejų didesnių patalpų su viena kamarėle pasvirnyje. Tokie svirnai yra Raseinių rajono Aleknų ir Lipkiškės kaimuose. Daug medinės architektūros išnyko arba nyksta. Apie ją galima sužinoti tik iš tyrinėtojų darbų. Žinome, kad įdomūs buvo tokie pastatai: Aleknų ir Ylių kalvės, Papelkių tvartas, Aleknų kiaulidė, Padubysio arklidė, sodo namelis vasarą obuoliams laikyti ir medui sukti Nemakščiuose (visi Raseinių r.) ir daug kitų. Tai paveldo dalis. Ją pagal išgales privalu saugoti.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. P. Galaunė. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. – K., 1930.
2. Nuo namūkščio iki Nemakščių // Laiko žodis. 1934. Nr. 5.
3. P. Ruseckas. Lietuva Didžiąjame kare. – V., 1939.
4. J. Baršauskas. Lietuviškų svirnų architektūra. Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. I., – V., 1960.
5. K. Šešelgis, K. Čerbulėnas, M. Fleinas. Kaimo gyvenvietės ir gyvenamieji namai. Architektūra I. – V., 1963.
6. K. Čerbulėnas. Užvažiuojamųjų namų architektūra. Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 3., – V., 1966.
7. J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, J. Minkevičius, K. Šešelgis. Miesto gyvenvietės, visuomeniniai pastatai, ūkiniai ir gamybiniai trobesiai, buvusių dvarų sodybos ir mažoji architektūra. – V., 1968.
8. V. Juodakis. Balys Buračas. – V., 1971.
9. LTSR Kultūros ministerijos kolegijos 1971-09-28 nutarimas Nr. 40.
10. Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. – V., 1973.
11. B. Klimašauskas. Po Kelmės rajoną. – V., 1977.
12. R. Aftanazy. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczpospolitej. T.3., – W., 1987.
13. H. Smilgys. Kelmės rajono kultūros pamin-

Viktora Vitkaus piešiniuose:

1. Kelmės rajono Tytuvėnų miestelio Skogalio g. Nr. 2 namo langas su dekor elementais;
2. Raseinių rajono Šiluvos seniūnijos namo prie kelio Žaigynys–Šiluva frontono dekoras;
3. Raseinių rajono Betygalos miestelio Dubysos gatvės namo langų dekoratyvusis karmyzas;
4. Raseinių rajono Šiluvos seniūnijos namo prie kelio Žaigynys–Šiluva sienų dekor elementas;
5. Raseinių rajono Šiluvos seniūnijos namo prie kelio Žaigynys–Šiluva stogo užbaiga.

klai. Katalogas. – K., 1988.

14. B. Buračas. Lyduvėnai ir jų apylinkės. Pasakojimai ir padavimai. – K., 1996.
15. V. Vitkus. Šilinės smuklė //Lūšies žvilgsnis. 1998-12-28. Nr. 63.
16. V. Vitkus. Girkalnis //Lūšies žvilgsnis. 1999-03-09. Nr. 17 (81).
17. V. Vitkus. Čekuvos dvaras //Naujas Rytas. 2000-12-20. Nr. 98 (7640).
18. K. Labanauskas. Veliuonos dvaro ir parko apybraiža: iš Veliuonos parko žvelgiant. Veliuona. – V., 2001.
19. D. Puodžiukaitė. Medinė dvarų sodybų architektūra. Medinė architektūra Lietuvoje. – V., 2002.
20. A. Miškinis. Šiluva: Istorinės urbanistinės raidos matmenys (iki 1940 m.)// Kultūros paminklai. 2002/9.
21. L. Laužikaitė. Lietuvos miestelių prekybos pastatų tipai XIX a.–XX a. pirmoje pusėje // Liaudies kultūra. 2003/4(91).

Mediniai pastatai Maironio istoriniame landšaftiniame draustinyje. Pasandravys. A. Remeikio nuotr. 1993 m. Nuotraukoje 24 p. – Kelmės dvaro ansamblio medinis gyvenamasis pastatas. Fot. S. Bernotas

Ožgavieniu pasaka

DŽERVIENĖ Teklė

Kėta karta vėinuo suodību bova tuoks senvaikis, vardo Jeruonims. Gīvena ons patemė suodos galė tievūm palėktuo truobalie. Napasakītomi, kad būtom slinks ar pasėlėdės, bet žmuoniūm anam kap ėr narėkiejė. Ni so vėino sosiedo nebaries, bet ėr draugjstės naėiškuojė. Tikriausė par ton palėka nažanuots.

Ožgavieniu dėina nu pat pėitu suoduo laiejė židelė, cėguonā ėr vėsuokės pėktas dvasės. Ėjė būrės ėr vuoruoms, bjauriausės liečinas ožsėmorkšlėnėn, kas pėišuoms ešsėtepės tėik, juog tik akis baltava, kas mėltās apsebarstės. Veiziek – vėinamė būrie cėgons ont skrėpkas grėiž, kėtamė kazuoks armuonika tompa. Kas mozėkas nator, šauk, bliau nuožūm balsās bjauriausės.

Jeruonims nu laba rīta doris sklōstio ožsuovė, longus druoboliems oždongstė – lai mėslėj, kad anuo nomėi nier. Je napasėkera vuosi, sovėrs kuokė gaujė i truoba, sojauks vėskon ir naėšsėniešdins kuo nuors naėškaujėn. Bėški prasklėdės druobolės kraštėli, Jeruonims veiziejė pruo longa. Vėins būris, vuožio vedėns, nušormoliava uličė, i anuo kėima naožsokdams. Anam eš paskuos eję kėtė so mozėko. Velniokā so cėguoniems sosėkabėnėn šuoka, strapaliuojė, dalgio muosėkava Gėltėnė, vuo patemė galė stībėna gervė. Senvaikis sosėrūpėnės sekė, kad bėnt nasoktom i anuo kelāli, bet, Dėivaliou diekou, pradundiejė pruo šali.

Vo ėe premėnies doris barkštėliejė. Atsėsoka Jeruonims nu longa ėr mata – aslas vėdorie Gėltėnė bastuovėnti. Na vėina, so kėpšātio, katras Jeruonimou pasėruodė dėdėlė panašos i Steigvėla vaiki Jorgi. „Matīt, prastā doris taožsklėndiau,“ – sopeikė savi mėslies, bet anims nieka naspiejė pasakitė.

– No, Jeruonimā, taisikės, – eštārė Gėltėnė tėvo balso, – ešma so vedom.

Senvaikis eš balsa soprata, kad ėe muotrėška bėsoniti, tik nikāp naistengė atpažintė, kas tuoki.

– Niekor ėtė aš nažado ėr nanuoro, – atvertė ons isėbruovielems.

– Tava nuora nieks naklaus, – prašneka ėr

kėpšātis. – Atėjė tavuojė valonda, toriesi ėtė.

– Ėk to, Jorgi, puo kelmās. Aš na kuoks pėimou, ka so židās puo suoda vadaluotiuos.

Kėpšātis pasėšiaušė:

– Kuoks aš tau Jorgijs? Nakabis eso, je jau nuori vardās vadintėis. Ėr so Ožgavieniu židās vedoms napainiuok, vėdo so Gėltėnė na eš tuos kumpanėjės.

– No, būk to Nakabis, je jau tēp nuori, bet namėslīk, ka aš tavės napažisto. Alė kas ėe tava par merga? – tėisė ronka Jeruonims pri druobolės, katrō Gėltėnė bova apsešiautosi. Prasklėdė krašta ėr vuos i kelnės naprilėda. Vo Puonė mieliausis! Puo druobolė kaulā barška, tikrūm tėkriausė plėkė kaulā. Pakielė akis aukštīn, vo pri dalgė kuota kaukuolė prisėglaudosi. Paveiziejė i kėpšāti, katros vīpsuojė, Jeruonima ešgōsti mařidams. Senvaikis sojijemė savi i naga. Tuo batrūka, kad kuoks pėimou anon ont jouka pastatītom.

– No geras liečinas pasėdėrbutav, na vėina ešgondinsėtav, – pakuolėjė. – Sieskėtavuos, je jau atejuotav, pasėrokousem. Błīnu nakepiav, bet pažondė so kopūstās ešsevėriav. Galio pavaišintė.

– Narėk mums nikuokiūm kopūstu, – socipė Gėltėnė. – Tava dūšės mums rėk!

– A matā, kuo muotrėška ožsėmanė, – atvertė Jeruonims. – Vo kūna ar nanuorietumi? Kon to dėrbsi so tou mona dūšė? Aš na kuoks griešniņks, gīveno niekam pėkta nadařidams. Ontra vertos, ar jau seniesniu ož moni suoduo nabier?

– Sakā, pėkta nadarė, – viel prašneka Gėltėnė. – Vo kon gera esi padėrbės?

Jeruonima na joukās pėktoms sojijemė.

– Ėi to, Jorgi Nakabi, a gėrdi, vesk ton sava ėipinė eš mona truobuos ėr kap vīrs anā paaiškė, kad eš monės pekluo nauduos nabus. Isėprėklėjėtav jodo monėi. Kraustikėtavuos.

– Gerā, – pasėkasė tarpragi kėpšātis, – ešvesio. Bet ož ton toriesi vėina eš trėjūm darbūm padarītė.

– No, no, – soklosa Jeruonims, – kas tēn duo darbā?

– Rinkės pats: ar žmuogo ožmuštė, ar

so muotrėško pargolietė, ar šnapšės poskvortė ešgertė.

Jeruonims kėpša ruoda ož jouka priijemė.

– Žmuogaus aš naožmušio, tas ta jau tėkrā. So muotrėško golietė dar namiegėnau, nadėdėlė taženau, eš katruos posės pri anuos priėtė. Vo šnapšelės ešgertė galio, nu tuo sviets nasogriūs.

– No matā, kāp gerā sosėtariev, – nusėšėipė kėpšātis. Ėr Gėltėnė nusėjoukė, dontėmis sobarškėna. – Ėnam dabar vėsė i karėma, tēn tavi palėksma, vo priš dvilėkta sosėėiškuosma.

Mata senvaikis, kad geroujo anūm naatsėkratiš. Ėšsėtraukė eš paluovės korpės, apsevėlka kailėnės, sosėgraibė zoikėnė keporė ėr ešėjė i snėigėna uličė. Paėjės puora žingsniu apsežvalgė – anuo bėndru – ni kvapa, ešgarava kap kumpars. Ėr dar patiemėjė, kad jau vakars. Kuo ėe tēp staigė sotema, pamėslėjė. Ruoduos, pas moni todo tik kuoki posvalondi taožtroka. Bet kuojės patės nešė Jeruonima i karėma.

Ijė Jeruonims i karėma, dūmās ėr arielko prasmėrdosė. Nabova ipratės tuo vėituo lonkitėis, tad pasėjota nadrousė. Pastuoviejės pri doru ėr, patiemėjės, kad ož stalūm siedontis i anon naveiz, pradiejė žvalgitėis, kamė ėe prisėglaudus. Vėinuo kertie stuoviejė nadėdėlis stalalis, pri katruo nieks nasiediejė. Tēn Jeruonims ėr nuėjė. Vuos tik atsiėsidė, šast pri anuo šinkuorka, dar nesena, rauduonās žondelės, joudus plaukus ont pakaušė i kouda sosėsokosi. Pritūpė ont soulo, alkūniems pasėriemė ėr vez Jeruonimou i akis.

– Kuo tamstelė nuorietomei ešgertė? – paklausė, švipsuodama rauduonuoms lūpuoms. – Pėrma karta tuoki rimta vīra ožeiguo matau.

Jeruonimou dėdėlė patėka tuoks meilos anuos šnekiejėms. Pasėjota drouiesnis ėr pralinksmiejės paprašė:

– Atnešk, gaspadėnelė, poskvortė kartiuosės.

Ka šinkuorka nuėjė, sosėrūpėna, a tories kou ožsėmuokietė. Ikėša ronka i kailėniūm kėšėnė, vo tēn – do posgrašė. Apėpnuojė ėr pats nusėdėvijė, kāp anėi ėe atsėrada. Juk sava skarba ons ponėkquo puo puodėško laikė.

Bet nabibova laika svarstītė. Grīža šinkuorka, atnešė poskvortė ėr dvi sklėinincėlės. Platos sėjuons siūbava ont kolšiu so kuožno žingsnio, prišakis kėlnuojies po židro nažūtkelė pūstuoms ronkuoviams lig alkūniu. Ak, dailoms muotrėškas, – pamėslėjė Jeruonims. Vo ana tou tarpo vėina stėklieli pripilė pėlna ėr pastatė svetiuo, i kėta ipilė lašieli dēl savės.

– I svėkata, – pasakė pakeldama.

Jeruonims ožsėvertė kieliškelė, pajota, kāp kartoms eš bornuos nubiega žemīn, pavėrsdams maluonė šelomo. Šėlta bova na tėik nu arielkas, kėik nu šalėp prėsidosės muotrėškas. Tuokė geroma senvaikis sava gīvenimė nabova patirės.

– Rasiet tamstā kuokiuos ožkondas paistītē? – pasētērava šinkuorka.

– Gerā būtom sēlkēs. Vuo kam ana? – so-sērūpēna Jeruonīms.

Šēnkuorka nosējoukē:

– Ožmēršā tamsta, kad šēndēina Ožgavienēs. Sēlkēs par gavienē atsēvalgīsi. Toro kiaulēs ausi so šotintās žērnēs, atnešio. Vo dēl ožmuokesnē narūpinkis, sosēruokousva.

– Mat anon šonis, – numuojē ronko senvaikis, – nešk ton ausi.

Jeruonīms najota, kāp biegs laiks. Kol ons šveitē kiaulēs ausi, ontšēgerdams arielko, mitri muotrēška sokēniejuos terp stalūm so alaus uzbuonās, poskvortiem ēr tuorielkuoms, vēs pasēžvalgīdama i anon. Vēsē Ožgavieniu židelē ēr cēguonā, nusēmetēn liečinas, gierē ēr valgē, dainiava ēr kētuoki alasa kielē. Ker-tiuo sosiedēn mozēkontā ožgrajējē leilēndri. Tujau aslas vēdorie ēr šuokieju atsērada. Jeruonīms spuoksuojē i anus ēr jota, kad anuo patēis kuojēs puo stalo pradiejē kēlnuotēis. „Būtom nablougā sotriptē kuoki kriukaveka, ale kad panuos natoro“, – pamēslējē pats sau. Tad čio pa ož alkūnēs pruo šali ērontē šinkuorka, bet ta ēšsēsoka. „Parsēprašau, daug darba toro, šuoktē nagalio“. Balēka Jeruonīmu kuojēs ēštēis i basēlinksmēnontius spuoksuotē. Bet anam vēstēik bova gerā. Aple ējēma nomēi ni pamēslītē nanuoriejē. Vo kuo čē rēk. Prijiedēs, prigierēs, sied šēltā terp links-mūm žmuoniūm, mozēkas klausuos, i sprēnē ēr maluonē muotrēška spuoksa. Ka priēs artiau, rēks varda paklaustē...

Tēp natroka prabiēgtē vakars ēr naktēis posē. Lig suotēs atsēgierēn ēr prisēšuokēn žmuonis ēš karčemuos ēšševākščiujē. Kas paētē nabgaliejē, bova ož doru ēšvēlktis. Jeruonīma pruotielis tēp pat apsēdrumstē, vēsē kaulā atsēlēda, sominkštiejē. Senvaikis pamēslējē, ar batories siliuos nomēi parētē. Anuo i lauka nieks navarē, tad tuoliau smaksuojē vēins pri sava stala. Šinkuorka, kačergo žvongindama, onglis pečiuo žarstē. Paskiau žēborius pradiejē gesintē. Ka balēka vēina lēmpelē, pajiemē anou ē atsēsieda pri Jeruonīma.

– No kon, kavalieriau, Ožgavienēs bēngies. Puo dvilēktas Pelēnūm dēina prasēdies. Rēktom ēr tamstā nomēi eitē.

– Nanuoro nomēi, – kielē apsunkosē galva Jeruonīms. – Kon aš tēn vēins dērbso? Jug monēs nieks nalauk. Ēr šalta būs, pečios nu rīta meta nakorts... Lēsk, gaspadēnelē, mon ont stala ožsēkvēmpos pamēiguoēt. Nabējuok, neso tuoks gērts, napaduoroma napa-dērbso. Vo dar geriau būtom, – šnekiejē, jim-dams anon ož ronkā, – kad vedo abodo pasiedietoviv, pasiruokoutoviv. Vēsa vakara nuoro paklaustē tava vārda, vo to vēs laika natorī.

Šinkuorka, ont soula siediedama, atsēdok-siejē:

– No nusēlakstiau šēndēina, kuoju nabi-

pavelko. – Pakēlnuojosi poskvortē ēr radosi tēn arielkas šlaka, sosēpīlē i stēklali. – I tava svēkata, – sriobteliejē gorkšnieli, kas lēka at-ēdoudama Jeruonīmu. – Sakā, vārda na-žēnās. Matīt, navākščiujē i karčema. Kas vākščiuo, tas žēna. Elzbieta eso.

– Elzbietelē. Gražos vards. Ta ar lēsi, Elz-bietelē, monēi parnakuotē?

– Kuoki čē nakvinē pri stala siedont. Je-bēnt ētomi goltē i gaspaduoriaus luova. Matā, ons ir i miesta ēšvažiavēs alaus parvežtē. Luova par nakti bus tošti – grīžtē gaspaduorios žadiejē rituo. Galiesi pamēiguoēt, kol prašvēs.

– Va jodo so vīro na vēnuo luovuo mēigta-tav? – pasētērava Jeruonīms.

– Na vīrs ons monēi tier, sakau – gaspa-duorios.

Jeruonīmu tuoki žēnē bova dēdēlē pri šēr-dēis.

– Vo sakīk, Elzbietelē, – pasēlēnkēs sokoš-tiejē anā i ausi, – sakīk teisibē, ar tēp jau vēsumet vēina ēr mēigti?

Muotrēška nusējoukē, pašnairava i Je-ruonīma jouduom akīm, pačiliejē ē pasakē:

– Je puo teisibē, na vēsumet.

– No kāp gerā, ka sakā teisibē, – apsidžiau-gē Jeruonīms. – Prijimk muni šiuo nakti i sava luova.

Šinkuorka tiliejē, veiziedama i sava soner-tus pērštus.

– Prijimk, Elzbietelē, – meldē Jeruonīms, kabindams anon par petius ēr nuoriedams i ausi pašnēždietē meilius žuodius, katrēi kaž-ka anuo galvuo atsērada – jug nikumet niekam onkstiau anūm nabova sakēs, ni pats ēš kuo nuors gērdiejēs.

– Gerā, oždaruov karčema ēr golsevuos.

Jeruonīms padiejē muotrēškā oždarītē lon-gēnēs ēš lauka, doris ēš vēdaus. Tumet Elz-bieta, pasējemosi žēbori, nusēvedē anon i on-tra bodinka gala. Jeruonīms nusekē, ni nanu-manīdams, kas anuo lauk...

Šēp ar tēp, snausdams šalēp Elzbietas, jauties ba gala laimings. „Kāp gerā, kad Nakabis Jorgis muni ēš numūm ēšvadēna. Givē-nēmē tuokiūm Ožgavieniu naturiejau...“

Ons gluostē šēltus Elzbietas petius, bočia-va vēsor, kor tik pasēiktē galiejē.

– Kuoki to graži, Elzbietelē, kuoki to meili, kuoki to šēlta, kuoki to minkšta, – vēs kartuojē ē kartuojē Jeruonīms,

– Mēigtam, kavalieriau, pavargau aš. Rituo reikies onkstēi keltēis. Gaspaduorios žadiejē parvažioutē auštont...

Bet gaspaduorios parsēbēldē nakti. Matīt, raktus toriejē, kad atsērada truobuo, nieka na-žadindams.

Jeruonīms pajota, kad kažkas anon ož plaukūm tompa. Ēšsēgondēs pradiejē gintēis. Ka bova ēš luovas ēštēmpis ēr ont aslas pa-rēsts, sograibē paluovie korpē ēr trēnkē ož-poulēkou par kramē.

Danutēs Mukienēs portēgrapējuo – Užgavieniu žids ēš Žemaitējis naciūonalēnē parka muzejiaus ekspuzicējēs. Fuonūs – tuos patiuos ekspuzicējēs fragmētā

– Še tau, razbainikē, kuo lēndi muštēis! Še tau! Še tau!

– Sostuok, – soklikē luovuo atsēsiedosi Elz-bieta. – Kon to dērbī? Ar namatā, kad gaspa-duorios jau ba dvasēs? Rasiet ožmušē...

Jeruonīms pakēla nu aslas ēr poulē pruo doris. Vo ož anūm Gēltēnē so Nakabio bas-tuovēntio.

– No, dabar nu mūsa nabipabiēgsi. Vēsus oždoutos darbus padērbā.

Jeruonīms, anūm žuodius ēšgērdēs, i štol-pa pavērtā. „Viešpatie, tatā anēi na liečinas tabova, vo tēkrē...“ Nu tuos mēslēs anon tuo-ki baimē sojiemē, kad tou patio mērkšnio, dva-sē ēšlēdēs, ēr pats ont šuona nuvērta.

LAIMĒ PUO LĒIPUOMS

GĒRDĒNIS Aleksandra

Eilieraštē

Mažēikēškems, kuriū
niekumet neuzmēršto

Luopiši sopoujint'

Neriek, mažīlieli, neriek!
Vēsē vēsē tavi mīlem.
Nogarelē tau pakasuom,
Traškanelēs tau iššloustuom.

Nieka nu tavēs mes neprašuom –
Tiktā nezisk, tiktā nepik!
Kuošiu skaniū tau privērsem
I putrieliu dēdlē baltū.

Siaustovelēs švarē švarē
Tau išplausem ir išskalpsem
Moilās brongēs, kriautovēnēs,
Baltuoms kleva koltoveliems.

To tik auk, bet neskubiedams:
Vākū dēdlē trumpas dēinas!
Nepajusi, kāp anuos praliekš,
Vuo jau atgal neparlieks.

2004-08-26

Mienesēi tekont

Mienou kēlst – tuoks mēnks, išblokēs,
Grižolē ratā praded soktēis.
Parein tetē tēisiau par žardēina
Su apnarslio baltuo runkuo.

Pēivuosē lēka pavargēs Raudāsis:
Žvaizdēs, mienou anam nerūp,
Dā priš saulē i darbus stuojēis,
Kerp tik žuolēs kap su cēpkuoms.

Rasa ēlga – minkšta žuolie,
Lingvi kēptē i sukūsnuotē.
Aklē jau užmēga, tik koišē
Tēvā gēid – net ausis spēng.

Longē žiuburīs usīdeg,
Rudis linksmos išlek prišās –
Tetē, nuspīrēs unt pamata klumpius,
Puo pončiakuoms žēng i privenē.

Vilniou, 2004-09-20

Mamā

Mamālē brungi! Dielkuo sapnūsē
Dēdlē mažā terokoujīs?
Vēs nušēlusi dirbi, lēki
Tomsē koskelē kvietkouto.

Gal mes tamstā buvuom gīvā
Pakīriējē, širdi uždevē?
Gal tū darbū begaliniu
Negali nie tēn pabēngtē?

Kartās sapnie tuoki rimta
Suki kastini, vėrdi pėitus,
Kartās su ousēnēs naštēs
Nēši undini iš šaltenē.

Vuo tonkiausē – lėnus vėrpi:
Sokās kalvarats bildiedams,
Sparnā lek geltuonā pėlkē,
Sning aplinkou smolkē spalē.

Užkrimt unt šėrdēis kap akmou:
Tėik padietē nuoriečiuo tamstā!
Tik ka ronkas tuos – kap medē,
Kuojēs smagēs – kap švėnėnēs.

Pailsiek, pasirokouke!
Kuo tėik, mamulieli, skubi?
Gal tēi siūlā – mūsa gīvenėms
Lek i pabonga kap i špoulē?

Jug žėnā: je mes išniksem,
Puo velieno atsigolsem –
Niekumet nebsusitėksem.
Juokiūsē kraštūsē, juokiūsē sapnūsē.

Vilniou, 2004-09-14

* * *

Kapūsē pušis – tėvas, aukštās,
Bėrst unt žemēs švėsisēs skojēs.
Unt žėidū krimt, unt pamėnkla,
Klaus: „A gerā tau tēn gėlėi?
Kėitas lėntas a nespaud tēn?
Puodėškėlē gal jau supliekusi?
A givūju nepasīlgsti?
A sapnouji kartās mumis?
A beatmini tus takus,
Lėptus, vėrpuncius par upi,
Kor pravākščiuojē tėik metu
Su grieblēš, su dalgēs švėtrēs?“

Nie mažiausē iš tēn balsa –
Gali kriuoaktē, maldautē kėik nuori.
Tiktā pušis – tėvas, aukštās –
Švėsisēs skojēs ber unt križiaus.

2004-08-23. Daubarē

Jau kelis metus iduomajous žemaitiu fuol-
kluoro, užrašinioje ē tīriniejo senuovėnės žė-
maitėškas dainas. Per tou laika nieka ēš nieka
kėta negėrdiejuo tēp taiklė, so tuokio ēš-
manimo ē gėlio pajautėmo pasakuojint aple-
tas žemaitėškas dainas, anū atlėkėma, kap ēš
patiu dainininku. Nu pėrmuos sava ekspedi-
cėjės Žemaitėjuo dėinuos jiemiau rinktė tus
pasakimus, paaiškėnėmus, pasakuojėmus.
Nemažā anū ē knīnguos radau. Tėn ir daugibė
vaizdingu dainū karalieniu ē karaliu prėsėmė-
nėmu ēšgoldita. Ožsėspīriau parklausitė ē ēš-
šiprutė keliuolėka garsa ē vaizda joustu, kat-
ras par ekspedicėjės bovau ērašiusi, puokal-
bius so riktingās žemaitiu dainū pateikiejės.
Nesėgailiejau kelės dēinas atvargusi – daug
iduomību radau. Vėskou sorėktavuoju ē
tamstuoms siūlau paskaititė.

MEILĒ, PAGARBA LIAUDĒS DAINĀ

Saka, ka žemaitis neskob paruoditė sava
jausmus, emucėjės, bet ka kalba ēt aple dai-
nas, kuožnos tuo krašta dainininks pasakis, ka
daina šėrdi nuramėn, gīvenėma palėngvėn ē
ūpa pakel. Vēsė dainininkā džiaugas liaudės
dainuoms, mīl ē gerb anas. Be dainū niekor –
ni pri darbū, ni pri linksmbiu.

„Liūdnas tuoks gīvenėms be dainiūm...<...>
Aš dēdelē apgailo tus, kurėi netor tuokiūm jau
balsū, kurėi negal padainioutė... Senuovėšku
dainiūm nates gražēs bova...<...> dar mona
tuos dainēs ir gerbamas...“ (Kaniavienė M.)

„Aš nežėnau, a munėi natės, a munėi žuodė
– munėi tink dainelės vėsas! Muoku dešimti-
mis – ne puo vėina dainelē sutelp mona galve-
lie! Dainelēs ir mona omžėnė draugā!“ (Šob-
linskātė S.)

„Aš dēdlē didžioujous, ka aš ton senuovė
pakieliau. Tas dainas sava tievū sugroužėnau,
šuokius pakieliau...“ (Miziniėnė V.)

KĀP ŽEMAITĒ LIUOB ĒŠMUOKTĒ LIAUDĒS DAINŪ?

Mažne kuožnos dainū pateikies liuob nu pat
mažėns gėrdietė, kāp tievelē a buoėlė dainiou.
Je katruo truobuo bus dainininku, mozėkontu,
pasakuorriu, tujau ē vākā ims karto dainioutė,
grajitė. Vākā – nu tievū, anū tievā – nu sava tie-
vū. Tuoki tatā bova ta liaudės dainū muokikla –
ēš lūpu i lūpas.

„Močiuťė buva verps su rateliu ir dainious.
<...> Tėp ir išmuokau tū dainū, mon anuos kaž-
kaip isirašė.“ (Mečienė V.)

„Gīveniēs išmuoka gīventė ir dainioutė. Juk
girdi, kāp kėtė dainiou. Kas žiuoplis – neisided,
vo aš liūb isidieso.“ (Jonutis P.)

„Mama lingoujint dainious. Trumpas tuokės
vaikėškas balabeikas. Vo tieva tuokės jau stėp-
resnės tuos dainas bova.<...> Aš iš karta nu
pat mažā pri tū stipriū dainū šuokau. <...> Nu
kuokiū pėnkiū-šėšiū metu aš vėina traukiau, vo
jau nu kuokiū dešimtėis metu lėipė dainioutė ē
bendrā. Tėi susiedā jau vēsė žėnuomė bova, tā

Kou žemaitė liaudės dainininkā pasakuo aple dainas ėr dainiavėma?

SUNGAILIENĖ Loreta

aš nebijuoju, dainiavau laisvā. <...> Dainioutė nebijuoju, nes aš dėdlė prigodusi jau bovau pri sava dieđiu, tetū dainioutė.“ (*Miziniėnė V.*)

„Tievā so kaiminās po darbū liūb sueis i truo- ba ė pasidainūdami, pasirokūdami dā nomū darbus nudirbs – verpė, pončius soka, klumpes, samčius, šaukštus druožė. Dirbdami padainiūs, nebūtū istoriju pasiklausīs, o vaikā ant pečiaus tupiedava ė klausidava. Paskiau sava tarpī susirinke viska miegdžiudava. Tėp daug dainū išmuokta.“ (*Teniukienė B.*)

Ožvės geriau liuob būtė pėiminims. Nugins kor karvės i pėivas a pamėškės ė dainious, ė riekaus. Vėns kėta nuories prišauktė. Vuo je vėinam pakiries ganitė, isilėps i miedi ė dainious. Mažeikiu ė Akmenės kraštūs pėiminis liuob „atsėlioutė“ – gerklė pėrstās drebins ė šauks:

Oi ginali, ginali,

Kuoks tən didžiausis pėiminalis,

Šėn gink, šėn ganik,

Šėn karvelės pavarik, o lio lio!

Ka Plateliū daininikė Kaniavienė Magdalena bova pėimenė, aple anou kaiminā liuob tėp pasakuotė: „Jau Butkaus pėimenė dainiou, nerėk darbininku bavadinė – rītuo līs.“ Saka, ka tėp liuob ė atsėtėks. Ė kāp anuos šėrdės muokiejė nujaustė, kumet tas lītus bus?!

Kėta karta žmuonės liuob skėrtė, kas gerā dainiou, vuo kas pru šali trauk. Vākams paaiškėns, ka žėnuotom, kuoks ir gers dainiavėms:

„Ka maža bovau, girdieso, ka laukūs žmuonės dainiou. Bėt mon – dainiou ė vėskas. Mama tujau atskėrs ėš tuo garsa ė sakīs: „Vuo tən vedontīs tas jau gerā, bėt tū tariėju nieka nier. Kažkāp plerp, kėts par daug šauk.“ <...> Arba: liuob vežtė laiduotė. No važioudamis ė gėiduos vėso kelio. No, mama ė klausisės. Tujau sakīs: „No nieka, dėdlė bjaurė gėiduojė. Mustās bova kas maišous. Maišė, plerpė kažkas, ne jau, ne madu“. Vo je gražė bus, tā sakīs: „Če jau klausikės ė nuoriek“. (*Miziniėnė V.*)

KUMET KAIMA

ŽMUONĖS LIUOB DAINIOUTĖ?

Senās laikās dainas liuob skombies par vėsas šeimuos, kaima bėndruomenės švėntės, par patalkius, vakaruškas (kap Končios Ėgnos

rašė, par „nibrės“) ė tėp par bikuokius jaunima susiejėmus. Dainiavėms bova ė dvasinis kaima žmuoniū puoreikis, ė svarbi givėnėma ivikiu, darbū dalės:

„Dainūdavam eidamė i darbus, pabaigėn darbus, par švėntes, veseles, i kariūmenė išleisdamė. <...> Be dainuos – juoki švėntė.“ (*Giedraitienė B.*)

„Dainiavuom subatvakarės, dainiavuom par švėntės, sobiegėmus, par pintuvės, veselė. Dainū bova ė pri lėnū ė pri rugiū, talkuos ė patalkiūs...“ (*Kaniavienė M.*)

„Mūsa kaims dėdlė dainings bova. Vėinė kėtėms ėjė i talkas. Laisvesnė valondelė – tujau susistuojė, muni i vėduri istom – ė tik šauk.“ (*Buivīdātė B.*)

„Gerai dainiavau, šokau, žinoju, kokias dainas priš šliūba, pu šliūba, keltuviu rita dainiūjemas, kokiom dainom jaunūji sugraudinti.“ (*Druktenienė E.*)

„Vuo griėbdamė, je netuolėj nu vėins kita, nu ė šauksem!.. Arba rugius pjaunont. Šitā jau nu pradalgies gala prasidedi, ėt jau dvėjau, abe trīs – nu ė dainioui, už ontra pradolge kuol pradiesi... Nu vakara jau ka palės, toukart ejuom ba baimes dainioudamis lig pat miestele.“ (*Soblinskātė S.*)

Ožvės daugiausė dainū bova ešdaiuiouta per šėinapjūtė, rogepjūtė, lėnamini, kasont dorpės, kolont javus. Kėtė ūkininkā i talka liuob pavadins tuokius kaiminus, katrėi turies gerus balsus, so katrās dainas liuob gerā krėstė:

„Ka dėrbsem kuokius darbus, jau reikies ė talka kaiminus pasėvadintė. Tievoks sakīs: „Rėktus pasėvadintė, ė vėskas. Anėi vīrs su žmuona gerā dainiou, padainiousem, vėskon.“ Reišk paskėrs darbininka dar ė pagal daina. Arba talkas bus rudini, kolsem. No ėr tarsės tievoks su monėm, kon vadinsem i talka. Ton, ton, ton. Sakīsem, ka rėk pasėvadintė, ka gražė dainiouto. Ka vėsė gėrdieto, ka pas Tranauski talka ir, gražė dainiou. No gerā, ė pasivadinsi vaikiu tuokiū gražės balsās, seniesniu žmuoniū, ka jau galieto užtrauktė dainelė.“ (*Miziniėnė V.*)

Kuožnam darbou, ožvės rogepjūtė, dainininkā liuob pritaikītė specelės dainas. Dabā jau anuos geruokā primėrštās – vėns kėts daininiks dā išlingoun „Ėso ė kalnus“ aple rugieliu

pjuovėma, vo šėinapjūtės valiavėmu šėndėin jau musintās niekor nebožrašiis. Nebdėrb kaima žmuonės tuokiū darbū būrės, nebdainiou ė tū senūju darba dainū. Ožtat vakaruškuos liuob skombietė vėsuokės dainas – kuoki tink, kuoki gerā sokimb, tuokė ė liuob trauktė:

„Per vakaruškas išėidavam laukun dainiūtė, ka visi girdietu. Tuoki mada buva prasivedinti.“ (*Teniukienė B.*)

„Vakarėliūs daug dainiūdava, ka sueidava kuokiū pinkiū ūkiu žmuonis i vīna stuba pu gegužiniu pamaldū. Dainiūdava būriais. Vīns būris pradiedava, iširinkdava gražiausias, kad galietu sutarti.“ (*Giedraitienė B.*)

KOR Ė KĀP LIUOB

ŽMUONĖS DAINIOUTĖ?

Vėsė dainininkā pasakuo, ka geriausė žemaitėškas dainas skomb laukė – gali palėstė balsa, onšauktė ėš vėsuos šėrdės. Vuo kāp gerā ir dainioutė pri opės arba ežera, kor garsos būn da macniesnis ėr platiesnis!..

„A Jezus Marie! Kad aš ton daine („Serben- tetė ar ne ougelė“) dainiouju, monėi vėsė tėi dvara darbā akisė ruoduos. On Kuniga upes tūs laukūs ka liūbam dainioutė, ontruo pusie ežera, Pluokštiniė, visi girdiejė vėin dainė ton – vėsas dainės, ne tik ton vėina!“ (*Šoblinskātė S.*)

Laukė dainiava garsė, dėltuo, ka patīms dainininkāms tėp liuob patėktė, ka kaiminā girdietom, vo truoobu nu tuokė garsė šaukėma liuob ė lėmpas užgestė! Ė par pagraba Kalnus liuob dėdlė garsė šauktė. „Vuo kėtėp, atruoda, puonou Dėivaliou nenueis ni ta malda“ (*Andriekutė R.*)

KUOKS LIUOB

BŪTĖ DAINININKU BŪRĪS?

Žemaitiu liaudės dainas ir daugebalsės – dainiujėmas kelės balsās. Pu vėina dainininkams nedėdlė patink dainioutė. Ka anuo pprašā padainioutė, atkert: „Ėr kāp aš ė vėns dabā kruokso, ar aš kuoks dornios...“ Vėsėms būrie dainioutė ir linksmau. Raseiniu rajuonė, Gėrkalnė kaimė, liuob dainioutė didilis būris jaunima – kuokiū pėnkiū ūkiu žmuonės sueis i vakarieli, susiskėrstīs i gropelės, kam geriau balsā sokrimt, ė trauks daina vėina pu kėtuos. Vo Kazlauskis Pietris pasakuojė, ka Kretinguos rajuona Tinteliu kaimė vīra liuob dainioutė nedėdeliem gropeliem: „Trīs ketorė vīrā ka liuobam gėiduo- tė – žimė gražiau liuob skombietė. Vo je plieš daugiau – gadėn tujau, ė vėskas. Neleisdavoum tū, katrėi namuok.“

Daina liuob vestė vėns dainininks, kėtė liuob pritarė, prišauktė. Katros pėrms pradies daina, tas „vėskuo ė reguliou“, vo kėtė dainininkā stėngies anam pritarė. Je daina praded do dainininkā, ta „kėts kėtam i balsa išauk, itaika, nieka neišėin, negražė gaunas“. Vo je kas miegėn maišitė ožvediejou, kėtė anou pabar: „A to negėrdi, a ausū netori, kāp ė ir? Gėrdi, kas ved, tam pritarė rėk“ (*Miziniėnė V.*)

(Nukelta i 24 p.)

(Atkelta iš 23p.)

Vedontisis è pritarijè tor ne tik sava meluodèjès, bet è sava pavadènèmus: *ožvedies, pravadninks, pirmininks; tariejè, pritariiejè, ožtariejè, tūravuotuojè*. Vedontisis daina gal ne tik ožvestè, bet è *pravestè, èšvestè, vedžiuotè, užtrauktè, šauktè, šauktè pu pèrmo, dainioutè pèrmo, jimtè pu pèrmo, pèrmo pajimtè, būtè pirmininkè*. Tūravuotuojè ne tik pritarè, bet èr *ožtartè, atitartè, prišauktè, ontšauktè, onšauktè èš paskuos, padietè, èstoravutè, basavutè, pribasavutè, basavutè vèrš balsa*.

Dainioutè galiejè vèsè, katrèi gerus balsus toriejè è prètartè muokiejè. Vèinas dainas liuob vīrā so muotrèškuoms karto dainioutè, kètas – atskèrā vèinè liuob plieštè. Andriekutè Regina èš Palonguos prisèmèn, ka jaunūmenè liuob patèktè varžitèis, kas daugiau è geriau padainious. Tumet vīru è muotrèšku repertuars skīries. Vīra dainiava kara dainas („aple jouda varna, aple kara“), linksmas, energingas aba skombès tètènès dainas – „šonkès tronkès dainuškas arba tuokès vèsā kor rèk šauktè èš pèlva gala“. Muotrèškas daugiau ringava vestuviu, šeimuos, našlaitiu dainas, romansus („api meilè, šeimīninius rèkalus“, „api rūtu darželius“).

KĀP PATEIKIEJÈ VADÈN DAINAS?

Ka dainininku paklausī, kuokès ir tuos liaudès dainas, tonkè anèi saka, ka liūdnas aba linksmas. Kèta karta, ka paprašā, dā è truopniau paaiškèn: *šonki tronki daina, linksmā èškèlnuojema, pakromtuoma dainie, linksma jumuoristènè daina; liūdna, èlga daina, èštèsènè daina, liūdna, èšlinguojema daina* èr kt. Pagal tus nupasakuojèmus, apibūdènèmus, gal skèrtè ketorès dainū gropès, kor dainas skèras sava karakterio, nuotauka, ritmo, èsdainiavèmo:

1. Lietas, tètènès, èlgas danas – *tènsamas, patesamas, senubènès, èlgas, lèngvas*.

2. Tèsamas dainas, katrū meluodèjès rèk èšvingioutè, èšbangoutè – (*èš*)*lingoutènès, èšlonkujemas, èšvingiujemas, èšlonkstuomas, èšvingiujemas*.

3. Linksma, jumuoristènès, akcentouta ritma dainas – *šonkès tronkès, pakromtuomas, èškèlnuojemas, statè dainiujemas*.

4. Garsès, skombès, līgaus ritma dainas – *laukènès, onšaukamas, užtaramas, užriekamas, èštèsènès, èšèlgènès*.

KUOKS GAL BÛTÈ DAINIAVÈMS?

Aple garsi dainiavèma, pateikiejè saka: *šauktè, èššauktè, šauktè èš pèlva gala, garsè šauktè, našè šauktè, èššauktè, dèdèlè riekè, plīšautè, ožtrauktè, smarkè dainioutè, stèprè dainioutè, atsèdiejos dainioutè*:

„Katra bus šaukama, tã jau našè šauksem, katra ne – *lèngviau*“

„Je kuoki daina ir èšlonkujema, rèk èšlonkoutè, vok ka ne, statè rèk dainioutè. (*Gricienè L.*)

„Vibracèju nebova, dainiavèms līgus èr èš pèlva gala, sakè, šauktè, rèk“. (*Andriekutè R.*)

Ramès, lirènès dainas jau vèsā kètèp rèk dainioutè: *ramè èšdainioutè, švelnè dainioutè, lieirinè dainioutè, lèngvã (lèngvè) dainioutè*. Tètènès dainas rèk èšlonkstītè, èšlonkoutè, èšlingoutè, èšvingioutè:

„(...) Aš muokiejau èškeltè, èšlonkstītè daina“ (*Laivienè S.*)

„(...) Anou rèk baisè lonkstītè, elgã dainioutè. <...> Je kuoki daina ir èšlonkoujama, rèk èšlonkoutè...“ (*Gricienè L.*)

„(...) Èe nu dainininka priklausa, ar uns èšvingious meluodèjè, a ne.“ (*Andriekutè R.*)

Tètènès dainas ne kuožnos gal gerã èštrauktè. Èe jau turi muokietè sava balsa sovalditè è tètèp lingoutè, ka lig pat dainuos gala ožtekotom kvapa è siluos. Gerè dainininkã liuob žènuotè, kãp pasèruoštè è tinkamã tuokès dainas padainioutè:

„Aš žèna, kãp anou vestè, aš èšlonkstītè jou galio, ka vèina dainiujau. Dainiujai tètèp, balsa taisã, ka èštrauktumi ligi gala.“ (*Gricienè L.*)

„Rèk keistè juk ton balsa. Rèk derintèis.

Vèina meluodèjè ir lèngvesnè, èš karta gal prišauktè, vo kèta ir greitesnè è jau kètèp rèk balsa derintè.“ (*Jonika Z.*)

„Rèk kvapa daug turietè. È priprastè rèk pri dainiavèma. Kãp èšvestè tou meluodèjè, aš nežèna. Aš tik pagalvuojau priš dainiavèma è mon savaime, kãp išèt, tètèp. Juk biški puota turi, na vèituo nasustuosi...“ (*Miziniènè V.*)

„Ka jauna bovau, balsa vèsèp muokiejau vairoutè. Mon bova tas pats, a èštèsènè daina vestè, a tronkè kuokè.“ (*Mečienè V.*)

KUOKS IR ŽEMAITÈŠKS BALSOS?

Vèsèms aiško, ka vedontiuojè balsos tor būtè stèpros – tumet anam gerã ir onšauktè. Balsa aukštoms è tembrus kuožna dainininka ir individualus: *stèpros, skombos, platos, skardos, riekous, gerklinis, lierinis, tilus, lonkstos, nuognos, maluonos, švelnos, minkšts, suodros, vèrpous, užkèmès, karkous, sprongos, zizous, bèrzgous èr kt.*

Ožvès daugiau žemaitiūs bova žemabalsiu dainininku. Daug kor mada bova žemàs balsàs dainioutè:

„Aš jau nu mažèns tuoki balsa turiejau. Gèrdiejuom, kãp kètè dainiou, è mes tètèp platè trauksem. Paleidi balsa – kad gražè skomb! <...> Par daug pluonã nieks nedainiava – juk bus sunkè prišauktè. Pri rugiūm, šèina ka pjaus, tousikès dainious tètèp stuoaria, ka gerã skombieto.“ (*Andriuškienè O.*)

„Mes giminie vèsè žemàs dainiavuom. Gal kas è turiejè aukšta balsa, bet nieks neruodè. Tuoki mada bova kaimè žemàs balsàs trauktè, pèlnàs, è veskas.“ (*Miziniènè V.*)

„Monèi žemè balsã ir priprastè. Jau nu jaunistès tètèp dainiujau. Aš toro savo žema balsa è numuoko kètèp.“ (*Daunienè Z.*)

Ka vèsè būrio liuob dainioutè, bova svarbo, ka balsã tarpusavie gerã derietom. Ka daina skomb, liuob sakītè, *ka balsã krint, klījuojès,*

sukimb, skamb līgè, kap vèns aba kap iš vèinuos bornuos.

„Mums vèsèms krèta balsã. Žènã, jègo jau nekrimt, biški bluogiau.“ (*Gricienè L.*)

„È ka sokimb balsã, klejaujès – juk nerèk gražiau! È lengviau ir, è viskas gerã!“ (*Laivienè S.*)

„Mum skombiejè tètèp kap vèns. Juk kou artiau suèisi, jou geriau skomb.“ (*Kazlauskas P.*)

„Dainiavimè stèngies, ka vèns kèta gèrdieto, klausitomès èr ka būtom kap èš vèinuos bornuos“ (*Andriekutè R.*)

A gal kas poikiau pasakītè!? Tuos mintis ne tik kad gražès, vaizdingas, bet è daug naudinga pasakontès. Tik muokiek anas soprastè è teisingã panauduotè. Je prisieis kumet žemaitèškas dainas dainioutè, prisiminkèt tus pateikieju žuodius. Anūs sodiets dèdiausis muoksluos aple žemaitiu liaudès dainas. Tuos mintis paded soprastè èr žemaitèška dainavèma gרווזי.

ŽÈNÈS APLE PATEIKIEJUS

MIZINIENÈ Valeriejè (Tranauskatè). Gèmè 1932 m. Brievikiu k., Alsiediu vlsč., Telšiū apskr., gīven Kalniju k., Seduos sen., Mažeikiu r.

GRICIENÈ Liuda (Braslauskatè). Gèmè 1916 m. Duomienu k., Plinkšiu vlsč., Telšiū apskr., gīven Plinkšies, Mažeikiu r.

ANDRIEKUTÈ Regina Uona. Gèmè 1933 m. Palonguo, gīven ten pat.

KAZLAUSKS Petros. Gèmè Tintieliu k., Kretinguos r.

ŠOBLINSKATÈ Stanislava. Gèmè 1895 m. Plateliūs, Telšiū apskr. (dabar – Plungès r.)

LAIVIENÈ Stanislava (Almènātè). Gèmè 1901 m. Kèntū k., Plateliū vlsč., Telšiū apskr., gīvena Pamedintiu k., Plateliū apil., Plungès r.

KANIAVIENÈ Magdalena (Sabaliauskatè). Gèmè 1909 m. Mèdsiediu k., Plateliū vlsč., Telšiū apskr. (dabar – Plungès r.)

TENIUKIENÈ Bruonè (Kerātè). Gèmè 1914 m. Pakumulšiu k., Kuršieniu vlsč., Šiauliū apskr., gīven Telšiūs.

MEČIENÈ Vaclava. Gèmè Varniu vlsč., Telšiū apskr., gīven Plauskiniu k., Medingieniu apil., Plungès r.

BUIVIDATÈ Barbuora. Gèmè 1897 m. Rūdaitiu k., Palonguos apil., gīvena Kretinguo.

DRUKTENIENÈ Elžbieta (Belagluovātè). Gèmè 1901 m. Daujočiu k., Kražantès vlsč. (dabar – Kelmès r.)

GIEDRAITIENÈ Barbuora (Koveckatè). Gèmè 1894 m. Rimšū k., Eržvèlka apil.

DAUNIENÈ Zuopèjè (Vaičkātè). Gèmè 1907 m., Luokès apil., Telšiū r.

ANDRIUŠKIENÈ Uona (Smilgevičiūtè). Gèmè 1915 m. Alsèdiu mstl., Telšiū apskr. (dabar – Plungès r.), gīvena Loukie, Telšiū r.

JUONIKA Zenuons. Gèmè 1931 m. Palūkštiu k., Varniu vlsč., Telšiū apskr., gīven Vieškènieliu k., Telšiū r.

JONUTIS Pranis. Gèmè 1904 m. Visvainiu k., Plateliū vlsč., gīvena Gilaitiu k., Plateliū apil., Plungès r.

YLAKIŲ ETNOGRAFINIS ANSAMBLIS

Vieną iš pirmųjų etnografinių ansamblių Lietuvoje 1971 m. Ylakuose (Skuodo r.) subūrė mokytoja, kraštotyrininkė EMILIJA MILTENIENĖ, dabar gyvenanti Vilniuje.

Sis ansamblis ir jo parengtos programos, XX a. aštuntame–devintame dešimtmetyje parodytos daugelyje Žemaitijos vietų, atliko svarbų vaidmenį krašto kultūros atgimimo procese.

E. Miltenienė parašė ansamblio istoriją. Apie šio kolektyvo veiklą, aktyviausius ansamblio dalyvius ji maloniai sutiko papasakoti ir mūsų žurnalo skaitytojams.

*Nuotraukoje – Emilija Miltenienė.
Liberto Klimkos nuotrauka*

Emilija MILTENIENĖ

Suburti etnografinį ansamblį paskatino šie iškilūs Lietuvos žmonės: istorikas Kazimieras Sidaravičius, etnologas Norbertas Vėlius, kraštotyrininkas Antanas Stravinskas ir muzikologas Povilas Mataitis.

Jiems esu labai dėkinga už nuoširdžius laiškus, už atsiųstas anketas, už patarimus ir pamokymus žengiant pirmuosius kraštotyros darbo žingsnius.

Ylakuose, kur prabėgo daugiau kaip 50 mano gyvenimo metų, sutikau nemažai bendraminčių, savo gimtąjį žemaičių kraštą mylinčių žmonių. Prakalbinti juos supratau, kokie dideli mūsų tautos kultūros ir meno lobiai slypi močiucių kraičio skryniuose, kokia išmintis glūdi senolių atmintyje. Jie dar nebuvo pamiršę nei tėvų kalbos, nei gimtojo kaimo papročių, dainų ir pasakų. Klausydama ir užsirašinėdama šių pagyvenusių žmonių pasakojimus, dainas, mįsles ir patarles, mintyse jau kūriau etnografinį ansamblį.

Pirmąjį scenos vaizdelį „Žemaitiška večerė“ paskyriau savo motinos Petronėlės Juzumienės atminimui. Tas vaizdelis pirmą kartą buvo parodytas Ylakių kultūros namuose 1971 m. gruodžio 11 d. įvykusioje pabaigtuvių vakaronėje. Jis tapo ansamblio pirmąja programa, atlikėjai – pirmaisiais ansamblio dalyviais, o 1971-ųjų metų gruodžio 11-oji – Ylakių etnografinio ansamblio gimimo diena.

Pirmieji ansamblio dalyviai buvo: Birutė Vindašiūtė, Liudas Jonutis, Jadvyga Bružienė, Juozas Simutis, Izabelė Stripinienė, Jadvyga Skarienė, Alfonsas Zūbė, Juozas Vyšniauskas, Vida Janeckytė ir Vidmantas Daukša.

1972–1974 m. į ansamblį atėjo Juozas Tautvydas, Pranas Milvydas, Valė Stripinienė, Juozas Buta, Antanas Skiudulas, Steponas Kandaras, Stasė Bučkienė, Steponas Perminas ir Vytautas Alseika.

1974 m. pabaigoje kitur gyventi, mokytis išvyko ar dėl ligos iš ansamblio pasitraukė Jadvyga Skarienė, Alfonsas Zūbė, Vida Janeckytė, Vidmantas Daukša ir Juozas Simutis. Išvykusius ansamblio dalyvius pakeitė Adelė Šukevičienė, Zenonas Drungys, Bronė Narmontienė, Stasys Kniūkšta, Valerijonas Zališauskas, Stasys Steponavičius, Sofija ir Kostas Žvinkliai.

Pirmojo ansamblio veiklos dešimtmečio pabaigoje iš Ylakių išvyko Steponas Perminas ir Vytautas Alseika.

1978–1980 metais į ansamblį atėjo Tadas Znotinas, Rimantas Šmita, Antanas Gedvilas, Birutė Kniūkštienė ir Linas Pocevičius.

Per 10 savo veiklos metų ansamblis Anapilin išlydėjo penkis geriausius dainininkus ir artistus: Juozas Tautvydas mirė 1973 m., Antanas Skiudulas – 1977 m., Birutė Vindašiūtė – 1980 m., Juozas Buta – 1981 m., Pranas Milvydas – 1981 m.

Antrojo ansamblio veiklos dešimtmečio (1982–1992) pradžioje į ansamblį įsijungė Gintautas Čičirka, Rasa ir Rimantė Šmitaitės, Elvyra Jankauskienė, Konstancija Milvydienė neilgai jame dainavo. Tik Kęstutis Daukintis ir Algimantas Matutis, kurie į ansamblį atėjo 1984–1986 metais, pasiliko jame ilgam.

Nuolatinių ansamblio dalyvių skaičius šiame XX a. devintajame dešimtmetyje beveik nepasikeitė. Kolektyvui vykstant į gastroles po rajoną arba už jo ribų, ansamblio dalyvių skaičius padidėdavo – išvykose, pasirodymuose dalyvaudavo ir kultūros namų darbuotojai, muzikantai, šokėjai, dainininkai moksleiviai.

Po kelis kartus išvykose ir pasirodymuose yra dalyvavę: Leonas Bičkus, Algis Kosteckas, Šarūnas Vitkus, Lida ir Petras Lukavičiai, Bronius Stonkus, Juozas Miltenis, Daina Skiudulaitė, Arūnas Drungys, Bernardas Lenkis. Po vieną kartą pasirodymuose dalyvavo: Sigutė Daugintytė, Vilija Butkutė, Vaida Baužytė, Liuda Griciūtė, Lina Liubartaitė.

Prasidėjus tautiniam atgimimui (1988–1992), ansamblio organizuojamose minėjimuose, šventėse ir vakaruose dalyvaudavo Ylakių bažnyčios choristai ir buvę tremtiniai: Aleksas Pronskus, Ona Maselskienė, Nastė

(Nukelta į 26 p.)

(Atkelta iš 25 p.)

Kazlauskienė, Veronika Norbutienė, Stasė Daukšienė, Irena Tarvydienė, Nadiežda Ramauskienė.

1984 m. ansamblis Anapilin palydėjo Stasę Bučkienę, kuri ansamblyje dainavo nuo 1974 m. Valė Stripinienė, ansamblyje dainavusi nuo 1972 m., mirė 1991 m.

Trečiojo ansamblio veiklos dešimtmečio pradžioje ansamblių būryje buvo pasirodę Kazimjeras ir Konstantinas Daukšos, Zita ir Kazys Žvinkliai, tačiau jie ansamblyje neilgai užsibuvo.

Ansamblio veteranai: Liudas Jonutis, Izabelė Stripinienė, Adelė Šukevičienė, Rimantas Šmita, Antanas Gedvilas, Birutė ir Stasys Kniūkštos, Sofija ir Kostas Žvinkliai. Jie iš ansamblio dėl įvairių priežasčių pasitraukė vienas paskui kitą.

Laikui einant pasikeitė ansamblio sudėtis. Į jį įsijungė jaunesni žmonės: Edita ir Gintautas Petrauskai, Rūta ir Karolis Budreckiai, Kotryna Šaulinskienė, Aušra Račienė, Dalia Miltenytė, Paulius Poškys. R. ir K. Daukinčiai bei M. ir A. Matučiai į ansamblį atsivedė po du savo vaikus. Vidmantas Daukša pasikvietė žmoną Neringą ir dvi savo atžalas. Paulius Poškys į ansamblį atsivedė broliuką ir tėvelius – Virginiją ir Tada Poškys.

Nuo 1997 m. kolektyvas vadinamas folkloro ansambliu (leidinys „Ansamble dainioutas dainės“. Ylakai, 2001, p. 17). Folkloro ansamblyje kelis metus dainavo aštuoni buvę etnografinio ansamblio dalyviai: Jadvyga Bružienė, Vidmantas Daukša, Remigija ir Kęstutis Daukinčiai, Margarita ir Algimantas Matučiai, Kotryna Šaulinskienė, Paulius Poškys.

Nesulaukę ansamblio 30-mečio jubiliejaus, Anapilin iškeliavo: Steponas Kandaras – 1998 m., Bronė Narmontienė – 1998 m., Zenonas Drungys – 2000 m. ir Tadas Znotinas – 2001 m.

ANSAMBLIO VEIKLOJE DAUGIAUSIAI METŲ DALYVAVO:

Vardas, pavardė, dalyvavimo ansamblyje metų skaičius, pastabos

Jadvyga Bružienė – 25 m.

Liudas Jonutis – 25 m. (su pertraukom).

Izabelė Stripinienė – 25 m. (su pertraukom).

Sofija Žvinklienė – 20 m.

Tadas Znotinas – 20 m.

Valė Stripinienė – 19 m.

Zenonas Drungys – 18 m.

Antanas Gedvilas – 16 m.

Rimantas Šmita – 16 m.

Kostas Žvinklys – 15 m. (su pertraukom).

Bronė Narmontienė – 15 m. (su pertraukom).

Adelė Šukevičienė – 13 m. (su pertraukom).

Kęstutis Daukintis – 12 m.

Stasė Bučkienė – 10 m.

Algimantas Matutis – 10 m.

Birutė Vindašiūtė – 9 m.

Programa ir veiklos fragmentai

Pirmasis scenos vaizdelis, kurį ansamblis parodė 1971 m. gruodžio 11 d. Ylakių kultūros namuose, vadinosi „Žemaitiška večerė“. Kitais metais šis vaizdelis buvo papildytas senų žmonių pasakojimais, nutikimais, dainomis, pasakomis, mįslėmis, prailgintas iki 1 val. trukmės ir pavadintas „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“. Jame vaidino:

Gaspadorius Riauka – Liudas Jonutis.

Gaspadėnė Riaukienė – Jadvyga Bružienė.

Mamonėlė – Birutė Vindašiūtė.

Bočelios – Pranas Milvydas.

Mergė Aguota – Jadvyga Skarienė.

Vaikis Jozė – Alfonsas Zūbė.

Pėimou – Vidmantas Daukša.

Ubags Jeruonims – Juozas Simutis.

Žydėlis Mauša – Juozas Vyšniauskas.

Žiopolas mergės: Bogoselė – Izabelė Stripinienė, Juzapė – Valė Stripinienė, Petruonėlė – Vida Janeckytė.

Pranelė – Emilija Miltenienė.

Martyns – Steponas Perminas.

Per pirmąjį savo veiklos dešimtmetį (1971–1981) ansamblis scenoje pasirodė 50 kartų. 1971 m. – 1 kartą, 1972 m. – 3 kartus, 1973–1974 m. – 5 kartus, 1975 m. – 2 kartus, 1976 m. – 12 kartų, 1977 m. – 7 kartus, 1978 m. – 7 kartus, 1979 m. – 2 kartus, 1980 m. – 7 kartus, 1981 m. – 4 kartus.

Per pirmuosius penkerius savo veiklos metus (1971–1976) ansamblis vaidino tik „Vakara gaspadoriaus Riaukos troboje“. Po kelis kartus šis vaidinimas buvo parodytas Ylakių ir Skuodo kultūros namuose. Po vieną kartą vaidinta Kretingos, Pašilės, Luknių, Nevarėnų ir Gėsalų kultūros namuose.

Antrajame savo veiklos penkmetyje (1977–1981) ansamblis vaidino ištraukas iš „Vakara gaspadoriaus Riaukos troboje“.

Tradicinė kultūra

1977 m. sausio 8 d. ansamblis drauge su kitais Ylakių kultūros namų saviveiklos kolektyvais dalyvavo I-ajame sąjunginiame meno saviveiklos festivalyje „Subatos vakarėlių“, kuris vyko Ukmergėje. Ylakių kultūros namams šiame konkurse pripažinta tryliktoji vieta.

1980 m. rugsėjo 14 d. ansamblis dalyvavo Rumšiškėse vykusiame I-ajame respublikiniame etnografinių ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“. Ansambliui pripažinta antroji vieta.

1981 m. birželio 20 d. dalyvauta antrajame respublikiniame etnografinių ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“ ir užimta trečioji vieta.

1981 m. gruodžio 11 d. ansamblio dalyviai surengė prisiminimų vakarą – ansamblio veiklos dešimties metų paminėjimą. Jo metu tylos minute pagerbti Anapilin išėję ansamblio dalyviai, dalintasi prisiminimais, kalbėta apie tolimesnius ansamblio veiklos planus. Tą vakarą kiekvienas ansamblio dalyvis prisiminimui gavo po lankstuką su lino raižinio „Ylakių etnografinis ansamblis 1971–1981“ fotografija ir po molinį medalį „Vai lėkite, dainos“. Lankstukus ir medalius padarė ir ansambliams padovanojo vienas pirmųjų ansamblio dalyvių, žurnalistas ir tautodailininkas, Juozas Vyšniauskas.

Pirmojo veiklos dešimtmečio pabaigoje ansamblis tapo pavaldus Ylakių kultūros namams. Jis savo programas rodydavo beveik visuose rajono kultūros namuose, daugelyje renginių, kurie vykdavo rajone – įvairiuose minėjimuose, konferencijose, apžiuose, konkursuose, šventėse, susirinkimuose, susitikimuose, mugėse, karnavaluose, brigadų, ūkio specialistų, deputatų, veteranų, liaudies meistrų dienose ir kt.

Per antrąjį veiklos dešimtmetį (1982–1992) minėtuose renginiuose ansamblis savo programą atliko 80 kartų. 1982 m. – 2, 1983 m. – 10, 1984 m. – 10.

„Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“. Vaidina Ylakių etnografinis ansamblis 1976 m. balandžio 11 d. Ylakių kultūros namuose. Nuotrauka iš ansamblio archyvo

8, 1985 m. – 6, 1986 m. – 16, 1987 – 7, 1988 m. – 12, 1989 m. – 10, 1990 m. – 8, 1991 m. – 1.

Ansamblio programoje buvo ištraukos iš „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“ ir naujai sukurti scenos vaizdeliai. Panaudojant senų žmonių pasakojimus, žaidimus, surinktą ir užrašytą tautosaką, buvo sukurtos šios programos: „Subatvakaris Riaukos kieme“, „Jau saulėlė leidos“, „Švinta laisvės rytas“, „Praeities puslapis“, „Gaspadoriaus kieme“, „Pyniau rūtų vainikėlių“, „Simonas Daukantas“.

1986 m. į ansamblį atėjo Algimantas Matutis, kuris tuo metu jau dirbo Ylakių vidurinėje mokykloje mokytoju ir kultūros namuose meno vadovu. Jis, pasikvietęs moksleivių ir kultūros namų darbuotojų, subūrė muzikantų kapelą.

Labiausiai įsimintini renginiai, kuriuose 1981–1991 m. dalyvavo Ylakių etnografinis ansamblis buvo šie: Joninių šventė ant Rambynio kalno 1984 m. birželio 23 d., Simono Daukanto 191-ųjų gimimo metinių minėjimas prie S. Daukanto gimtinės kėlėlės Kalvių kaime (Skuodo r.) 1984 m. spalio 27 d., Advento vakaras Ylakių kultūros namuose 1988 m. gruodžio 18 d., Bartos etnografinio ansamblio 60 metų jubiliejus Bartoje (Liepojos r.) 1989 m. liepos 29 d., 13-oji Lietuvos tautinė dainų šventė Vilniuje 1990 m. liepos mėn. 6 d.

1991 m. gruodžio 12 d. Ylakių etnografinio ansamblio dalyviai, susirinkę Tado Znotino namuose, paminėjo ansamblio dvidešimtąsias metines, prisiminė visus Anapilin iškeliavusius ansamblio dalyvius ir, giedodami Žemaičių Kalvarijos kalnus, pasimeldė už jų vėles.

Prasidėjus tautiniam atgimimui, etnografinis ansamblis, nepaisydamas partinės organizacijos ir rajono Kultūros skyriaus draudimo, dalyvavo visuose Sąjūdžio organizuojamuose renginiuose: Vasario 16-osios, Sausio 13-osios, Kovo 11-osios, Birželio 14-osios, Rugsėjo 23-osios minėjimuose, giedodavo Žemaičių Kalvarijos kalnus advento ir gavėnios vakarais.

Trečiajame ansamblio veiklos dešimtmetyje, o ypač per pirmuosius penkerius metus (1991–1996), ansamblyje įvyko daug naujovių. Pasikeitė nemaža dalis ansamblio dalyvių, programa ir pavadinimas. Dabar jame jau buvo trijų kartų atstovai. Čia galėjai matyti ir ansamblio veteranų, ir jaunų tėvelių, ir jų vaikų. Vis rečiau skambėdavo tradicinės ylakiškių dainos, nes jaunieji ansamblečiai į savo programas pradėjo įtraukti kitų Lietuvos regionų dainas, romansus, kapelai pritariant šoko liaudies šokius, ratelius.

Per paskutiniuosius ketverius veiklos metus etnografinis ansamblis savo programą parodė 27 kartus: 1993 m. – 8, 1994 m. – 3, 1995 m. – 7, 1996 m. – 9.

Iš šio laikotarpio labiausiai ansamblečiams buvo įsimintini šie renginiai: folkloro festivalis „Baltica – 93“ (2 dienos Mosėdyje, 1 diena Palangoje,) 1993 m. liepos 9–11 d., Birželio 14-osios minėjimas Lūšės geležinkelio stotyje (Mažeikių r.) 1994 m. birželio 14 d., Pasaulio lietuvių dainų šventė Vilniuje 1994 m. liepos 6 d., folkloro šventė „Baltica – 96“ Vilniuje 1996 m. liepos 6 d. (paskutinis renginys, kuriame tarp jaunųjų ansamblečių buvo ir keletas pagyvenusių ansamblio dalyvių).

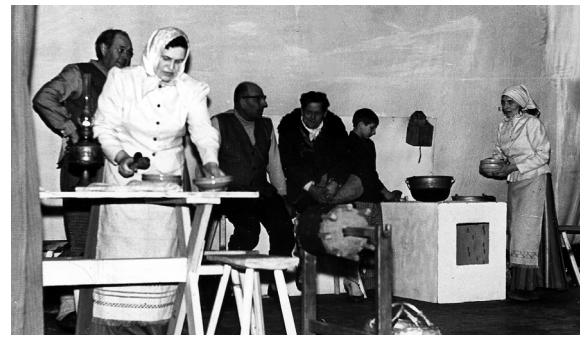
YLAKIŲ ETNOGRAFINIO ANSAMBLIO (1971–1996) dalyvių sąrašas

Eilės numeris. Vardas ir pavardė; gimimo metai; metai, kada įsijungė į ansamblį. Pastabos

1. Birutė Vindašiūtė; 1914; 1971. Mirė 1980 m.
2. Jadvyga Bružienė; 1931; 1971.
3. Liudas Jonutis; 1927; 1971.
4. Jadvyga Skarienė; 1946; 1971.
5. Juozas Simutis; 1924; 1971.
6. Alfonsas Zūbė; 1943; 1971.
7. Juozas Vyšniauskas; 1944; 1971.
8. Izabelė Stripinienė; 1927; 1971.
9. Vida Janeckytė; 1950; 1971.
10. Vidmantas Daukša; 1961; 1971.
11. Juozas Tautvydas; 1925; 1972. Mirė 1973 m.
12. Pranas Milvydas; 1922; 1972. Mirė 1981 m.
13. Valė Stripinienė; 1930; 1972. Mirė 1991 m.
14. Juozas Buta; 1920; 1973. Mirė 1981 m.
15. Antanas Skiudulas; 1910; 1974. Mirė 1977 m.
16. Steponas Kandaras; 1940; 1974. Mirė 1998 m.
17. Steponas Perminas; 1948; 1974.
18. Vytautas Alseika; 1966; 1974.
19. Stasė Bučkienė; 1922; 1974. Mirė 1984 m.
20. Adelė Šukevičienė; 1935; 1975.
21. Stasys Kniūkšta; 1949; 1975.
22. Zenonas Drungys; 1907; 1976. Mirė 2000 m.
23. Bronė Narmontienė; 1925; 1976. Mirė 1998 m.
24. Sofija Žvinklienė; 1941; 1976.
25. Kostas Žvinklys; 1941; 1976.
26. Valerijonas Zališauskas; 1923; 1976.
27. Stasys Steponavičius; 1907; 1976.
28. Tadas Znotinas; 1923; 1978. Mirė 2001 m.
29. Rimantas Šmita; 1943; 1978.
30. Antanas Gedvilas; 1954; 1980.
31. Birutė Kniūkštienė; 1944; 1980.
32. Linas Pocevičius; 1968; 1980.
33. Rasa Šmitaitė; 1970; 1982.
34. Kastelė Milvydienė; 1929; 1983.
35. Rimantė Šmitaitė; 1971; 1984.
36. Elvyra Jankauskienė; 1926; 1984.
37. Gintautas Čičirka; 1961; 1984.
38. Kęstutis Daukintis; 1958; 1984.
39. Algimantas Matutis; 1962; 1986.
40. Margarita Matutienė; 1962; 1986.
41. Remigija Daukintienė; 1961; 1990.
42. Edita Petrauskienė; 1962; 1993.
43. Gintautas Petrauskis; 1962; 1993.
44. Rūta Budreckienė; 1959; 1993.
45. Viktorija Budreckaitė; 1983; 1993.
46. Karolis Budreckas; 1958; 1993.
47. Angelė Gedvilienė; 1956; 1993.
48. Kazimiera Daukšienė; 1924; 1993. Mirė 2002 m.
49. Konstantinas Daukša; 1922; 1993. Mirė 2003 m.
50. Zita Žvinklienė; 1934; 1994. Mirė 2000 m.
51. Kazys Žvinklys; 1939; 1994. Mirė 2002 m.
52. Paulius Poškys; 1986; 1994.
53. Dalia Miltenytė; 1967; 1994.
54. Aušra Račienė; 1968; 1994.
55. Kotryna Šaulinskienė; 1935; 1994.

– Riaukienės potra tonkė ir be droskas. Idiesio saujėlė...

– Ruoduos, tik maža žiupsnielis droskas diejau, vo kuoki sūra potra...

– Obags unt tēto siediejē, I balta plekšnē veiziejē. Ot skan, skan, skan būt valgītē, Kad galietom sugaudītē

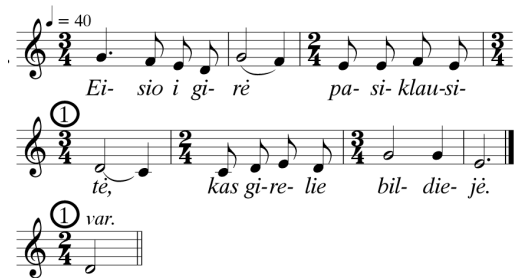
– Neškem Vēncelē so vēso luopišio i alkierio...

Scenos iš programos „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“, suvaidintos 1976 m. balandžio 11 d. Ylakių kultūros namuose. Nuotraukos iš ansamblio archyvo

Ylakių etnografinio ansamblio dainos

EISIO I GIRĖ

Eisio i girė pasiklausitė,
Kas girielie bildiejė.

Iškrėta vuoras is ožoulelė
Ir nutrūka sprundieli.

Atbiega meška – didi daktarka
Vuorou spronda taisitė.

Atnešė drigniu, kartiū čemeriu
Ir arielkas butieli.

Atliekė mosės iš prūsų posės
Ir išgierė arielka.

Atgik, vuorieli, šėlts pavasarielis.
Iškark vėsas moselės.

Atgėjė vuoras, atnešė šniūra
Ir pakuorė moselė.

„Eisio i girė“ – viena seniausių žemaičių liaudies dainų, tapusi Ylakių etnografinio ansamblio himnu. Ją užrašė ir ansamblių dainuoti išmokė Juozas Tautvydas (1925–1973) iš Gonaičių kaimo ir Birutė Vindašiūtė (1914–1980) iš Gedrimų kaimo.

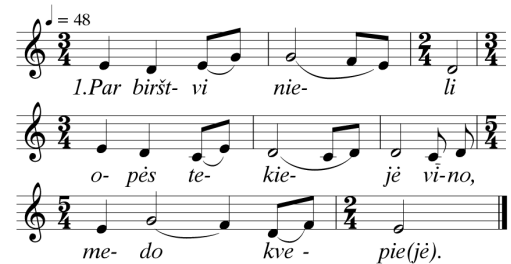
SIUNTĖ MUNI MUOTINELĖ

Dainą „Siuntė muni muotinelė“ padainavo Rozalija Čeporienė (1898–1979) iš Gedrimų kaimo.

Nuotraukoje kairėje – „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“. Vaidina Ylakių etnografinis ansamblis 1976 m. balandžio 11 d. Ylakių kultūros namuose. Iš kairės: Mauša – J. Vyšniauskas, Mamonelė – B. Vindašiūtė, Agota – A. Šukevičienė, Riaukienė – J. Bružienė.
Fotografą L. Ramanauskas. Nuotrauka iš ansamblio archyvo

PAR BIRŠTVINIELI

Par birštvinie li opės tekiejė,
Vino, medo kvepiejė.

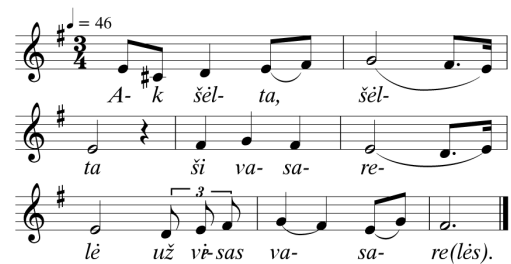
Bornelė prausiau, ronkas
mazguojau
Ir nuskėnda žėidielis.

Netėisa kalbi, jauna mergelė,
Nenuskėnda žėidielis.

Su kėto gierė ir suderiejė –
Tėn palėka žėidielis.

Dainą „Par birštvinie li“ Birutė Vindašiūtė (1914–1980) dar vaikystėje išmoko iš savo senelės Leokadijos Vaitilavičienės ir dalyvaudama ansamblyje (1971–1980) ją dainuodavo.

AK ŠĖLTA, ŠĖLTA

Ak, šelta, šelta
Ši vasarelė
Už vėsas vasarelės.

Ir išdžiuovėna
Kėimė prūdieli,
Ištruoškėna žovelės.

Truoška žovelės
Be vondėnelė,
Kap aš be muotinelės.

Dainą „Ak, šelta, šelta“ užrašė ir ansamblių dainuoti išmokė Liudas Jonutis (g. 1927 m.) iš Šniukštų kaimo ir Birutė Vindašiūtė (1914–1980) iš Gedrimų kaimo.

Siuntė muni muotinelė i Dunava
vondėnelė
Su muolėnio poudo, muolėnelio
poudo. (2 k.)

Ir atjuojė jauns puonātis, dėdė
dvara tijūnātis
Ir sukūlė pouda, muolinieli
pouda. (2 k.)

Ar tuo puona tuoks dornoms,
ar tuo pouda tuoks poikoms,
Kad už muolė pouda auksa
žėida douda? (2 k.)

Ar tuo puona tuoks dornoms,
ar tuo pouda tuoks poikoms,
Kad už muolė pouda biera
žėrga douda? (2 k.)

Ar tuo puona tuoks dornoms,
ar tuo pouda tuoks poikoms,
Kad už muolė pouda ciela
dvara douda? (2 k.)

Ne tuo puona tuoks dornoms,
Tik tuo pouda tuoks poikoms,
Kad už muolė pouda pats savi
atdouda. (2 k.)

AK KŪLIAU, KŪLIAU

Ak kū- liau, kū- liau
 šiau- dus be grū- dū,
 pa- da- riau a- lū- ti
 gri- nū a- vė- žū.

Ak, kūliau, kūliau šiaudus be grūdū,
Padariau aluti grīnū avėžū.

Alutis mona saldus midutis.
Supiliau aluti i švėisi stėkla.

Supiliau aluti i švėisi stėkla,
Užgieriau mergelė skaisti rauduona.

Mergelė mona, jaunuoji mona,
Eisiam i lonkelė šėinelė griebtė.

Jou tonkiaus griebiam, jou gailiam
verkiaus,

Savo senelės Leokadijos Vaitilavičienės dainuotą dainą „Ak, kūliau, kūliau“ Birutė Vindašiūtė (1914–1980) iš Gedrimų kaimo išmokė dainuoti visus Ylakių etnografinio ansamblio dalyvius.

Unt jouduos žemelės
parsikrėsdama.

Ak, žemė, žemė, žemė jouduoji,
To atiemė mona tieva, muotina.

To atiemė mona tieva, muotina,
Atimkės ir muni – varga mergelė.

Atsakė žemė atsileipdama:
– Neisisiūluosi jauna būdama.

Ateis ta dėina ir ta adina,
Atimsio ir tavi – mergelė jauna.

JAU SAULELĖ LEIDAS

Jau sau- le- lė lei- das, ar- tūn va- ka-
 rie- lis. Už- dən- gė švėi-
 so- ma tom- sos de- be- sie- lis

Jau saulelė leidas, artin vakarielis,
Uždėngė švėisoma tomsos
debesielis.

Ateina naktelė, poilsis nešdama,
Rasa sėdabrėnė žuolelė
dėngdama.

Sutūpė paukštelė unt miedū
šakieliu,
Sugolė žvierelė unt aukštū kalnieliu.

Pruociauninkā žmuonis nu darbū
pareina
Pu prakaita dėinuos saldė pailsietė.

Dainą „Jau saulelė leidas“ žinojo visi vyresnės kartos ansambliciai. Jiems pageidaujant ši daina buvo įtraukta į ansamblio repertuarą.

JUOJO, LEKO

Juo- jo le- ko, klau- so ke- lė, sau- lė lei- das
 Oi lia oi lia, oi lia lia lia, sau- lė lei- das
 1. už kal- ne- lė, 2. už kal- ne(lė).

Juojo, leko, klauso kelė,
Saulė leidas už kalnelė.

Oi lia, oi lia, oi lia lia, lia
Saulė leidas už kalnelė.

Vėso kelio raitas juojau,
Par teltieli vedėns ejau.

Pu tou tėlto sriauni opės,
Sriauni opės šaltiniouta.

Tėn mergelė lelėjelė
Žlugti skalbė žalnierelė.

Žlugti skalbė žalnierelė,
Gailė verkė vainėkelė.

Neverk, neverk, merguželė,
Neišvėrksi vainikelė.

Tava rūtu vainikielis
Jau nuskėnda šaltėnelie.

Priedainis: Oi lia, oi lia, oi lia lia, lia

*Dainą „Juojo, leko“ dainuoti iš-
mokė ansamblietė Stasė Bučkienė
(1922–1984) iš Girdenių kaimo.*

GERA BOVA PĖIMĖNELĖ

Ge- ra bo- va pėi- mė- ne- lė,
 ir iš- gė- nė i pėi- ve- lė,
 pa- jies- tėis a- to- šiū ir la- pie- liu ža- liū.
 1. 4-5 2. 2-5

Gera bova pėimėnelė ir išgėnė
i pėivelė
Pajestėis atošiū ir lapieliu žaliū. (2 k.)

Aš tū vuožkū nebganisio, pu
karklėnus nablundisio,
Strajisious, žanisious ir rūteliem
kaišisious. (2 k.)

Nusipinsio vainikieli, prisijousio
kvartūgieli,
Tegol saka, kad sena, bile tebeso
pana. (2 k.)

Vuožis kalba ton girdiejė, mon
veselės pavidiejė,
Bieg riekdams, maknuodams ir
barzdelė krutnuodams. (2 k.)

Vėsas vuožkas subiegosės,
oudėgelės užrėitosės,
Klaus, ponāli, kas raduos, kad
barzdelė tau kratuos. (2 k.)

Mūs pėimenė suderiejė ir jau
žanitėis pradiejė,
Ana mumis nebganis, vėsas
kūtie uždaris. (2 k.)

Savo motinos Kazimieros Vaitkienės dainuotą dainą „Gera bova pėimėnelė“ ansambliui pateikė Stasė Bičkuvienė (g. 1922 m.) iš Pašilės k.

Ylakių etnografinis ansamblis antrajame respublikiniame etnografinių ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“ Rumšiškėse 1981 m. birželio 20 d. Priekyje sėdi Ylakių kultūros namų meno vadovė V. Žitkuvienė ir L. Pocevičius. Stovi iš kairės: B. Narmontienė, L. Jonutis, A. Sukevičienė, K. Žvinklys, J. Bružienė, Z. Drungys, E. Miltenienė, S. Steponavičius, I. Stripinienė, T. Znotinas, S. Žvinklienė, S. Bučkienė. Fotografas A. Dzimidavičius. Nuotrauka iš ansamblio archyvo

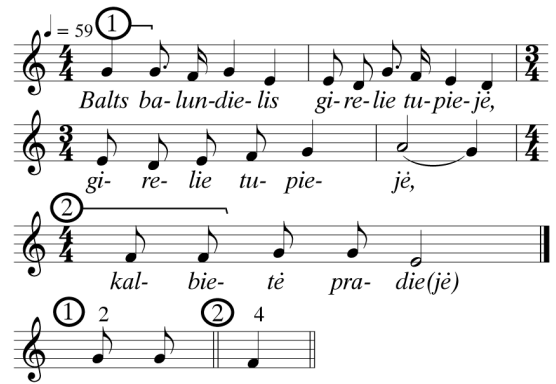

Viršuje – Ylakių etnografinis ansamblis liaudies instrumentų ir ansamblių festivalyje „Žydėk, šalele gimta“ Skuodo vidurinėje mokykloje 1981 m. kovo 21 d. Iš kairės: E. Miltenienė, S. Bučkienė, J. Bružienė, S. Žvinklienė, V. Stripinienė, L. Pocevičius, A. Gedvilas, Z. Drungys, R. Šmita, B. Lenkis, K. Žvinklys. Fotografas D. Rubys.

Apačioje – Ylakių etnografinis ansamblis apylinkių kultūros dienu renginyje Skuode 1986 m. sausio 17 d. Sėdi: Z. Drungys ir E. Miltenienė. Stovi iš kairės: S. Steponavičius, K. Daukintis, T. Znotinas, A. Gedvilas, E. Jankauskienė, S. Žvinklienė, V. Stripinienė, J. Bružienė. Fotografas V. Jazbutis. Nuotraukos iš ansamblio archyvo

BALTS BALUNDIELIS

Balts balundielis girelie tupiejė,
Girelie tupiejė, kalbietė pradiejė.

Ar jūs nežėnuot, ar jūs neregiejėt
Iš kor patekiejė aušruos žvaigždėlė?

O, jūs panas, panas, ku jūs če
durnavojėt –
Rūtu vainikeli po koju mīnuojėt.

Aušruos žvaigždėlė – iš rītū šalelės,
Švėisos mienesielis – pro
debesieli.

Dainos „Balts balundielis“ tekstą užrašė ir ansamblicius dainuoti išmokė Birutė Vindašiūtė (1914–1980) iš Gedrimų kaimo.

ČIOLBA ČIOLBUTIS

Čiolba čiolbutis, olba olbutis
Unt putėna šakelės.

Ko mon nečiolbietė, ko mon
neolbietė,
Kad aš torio balsieli?

Ko to če čiolbi, ko to če olbi,
To, raibasis paukštieli?

„Čiolba čiolbutis“ – Žemaitijoje vyrų mėgiama daina. Ją į ansamblio repertuarą įtraukti pasiūlė Tadas Znotinas (1922–2001) iš Trumplaukės.

DUKRELĖ MONA

Dukrelė mona, jaunuoji mona,
Kam ištekiejė nog motosėlės? (2 k.)

Kėlsis rītieli nežadėnama,
Kursi ognelė neragėnama. (2 k.)

Kū to tèn rasi, pakol priprasi
Tuokiuos vėgadas jau nebatrasi. (2 k.)

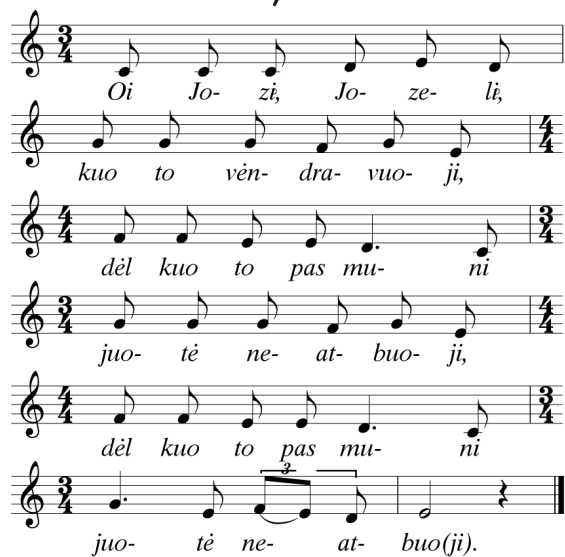
Prausīs bornelė su ašareliem,
Atsišloustīs i kvartūgieli. (2 k.)

Rasi oušvieli nenulėnkama,
Jauna virieli neparkalbama. (2 k.)

Verks kūdikielis, žvėigs paršilielis,
Dar tavi bars luocnos virielis. (2 k.)

Dainos „Dukrelė mona“ tekstą užrašė Bernadeta Baužienė (1921–1998) iš Trumplaukės kaimo. Melodiją pritaikė Sofija Žvinklienė (g. 1941 m.) ir Algimantas Matutis (g. 1962 m.). Abu iš Ylakių.

OI JOZĖ, JOZELĖ

Oi, Jozė, Jozelė, kuo to vėndravuoji,
Dielkuo to pas muni juotė neatbuo-
ji? (2 k.)

Atplaukė žovelė rauduonās spar-
nelės,
Atjuojė Jozelė geltuonās ouste-
lės. (2 k.)

Žadieję sugrīžtė ir muni pajimtė,
Vo dabar nebuori žuodelė primin-
tė. (2 k.)

Aukštuo kaminičiuo, tomsiuo pi-
viničiuo
Vedo so Jozelė meilingā kalbie-
juov. (2 k.)

Kamė ta adina ir ta laimės dėina,
Kad rūtū darželie buovėjauš ne
vėina? (2 k.)

Dainos „Oi, Jozė, Jozelė“ patei-
kėjai: Pranas Gailius (1910–1998) iš
Ylakių, ansamblio dainininkė Izabe-
lė Stripinienė (g. 1927 m.) iš Klau-
seikių k.

Natas iššifravo Loreta Sungailienė, surinko Ipolitas Petrošius, dainų
žodžius parengė Emilija Miltenienė ir Danutė Mukienė

Ylakių etnografinis ansamblis dalyvavo Bartos (Liepojos r., Latvijos Respublika) etnografinio ansamblio 60-mečio renginyje Bartoje. Nuotraukoje – Bartos etnografinis ansamblis. 1989 m. liepos 29 d. Fotografas Z. Mikalauskas. Nuotrauka iš J. Bružienės archyvo

Viršuje – Ylakių etnografinis ansamblis trylikoje Lietuvos tautinėje dainų šventėje Vilniuje 1990 m. liepos 6 d. Sėdi iš kairės: keturios moksleivių ansamblio dalyvės, penka – R. Šmitaitė. Stovi: I. Stripinienė, J. Bružienė, V. Stripinienė, nepažįstama vilnietė, A. Mičkutė, A. Gedvilas, R. Daukintienė, nepažįstamas vilnietis, R. Smita, S. Žvinklienė, T. Znotinas, L. Jonutis. Fotografas Miežanskas. Nuotrauka iš ansamblio archyvo

Apacioje – Ylakių etnografinis ansamblis tarptautinėje folkloro šventėje „Baltica – 93“ Mosėdyje 1993 m. liepos mėn. 9 d. Sėdi iš kairės: M. Matutienė, V. Budreckaitė, R. Daukintienė, I. Stripinienė, J. Bružienė. Stovi kairėje: L. Bičkus ir K. Žvinklys. Dešinėje – E. Miltenienė ir K. Daukša. Fotografas Z. Mikalauskas. Nuotrauka iš J. Bružienės archyvo

Jų pamiršti negaliu

Emilija MILTENIENĖ

BIRUTĖ VINDAŠIŪTĖ

Lyg šviesus žiburėlis mano atminty išliko mokytojos Birutės Vindašiūtės prisiminimas.

Ją visi, kas pažinojo, gerbė ir mylėjo. Birutė mokėjo kiekvieną suprasti, užjausti, paguosti, ji net savo kuklia pensija dalinosi su tais, kuriems trūko pinigų duonai ar vaistams.

Į ansamblį mokytoja atėjo pirmoji. Atsinešė kartu su savimi ir močiutės Vaitilavičienės dainas. „Ak, kūliau, kūliau“ ir „Per birštvinielį“ atlikdavo viena, o dainą „Balts balundielis“ ji išmokė visus ansamblečius. Vakaronėje „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“ B. Vindašiūtė atlikdavo Mamonelės vaidmenį.

Nors ansamblyje ji buvo pati vyriausia, ta-

nių chorams ir dalyvavo dainų šventėse, dainavo tuometinio „Lenino keliu“ kolūkio chore, 1954 m. dalyvavo lietuvių literatūros ir meno deka-doje Maskvoje. Paskutiniaus savo gyvenimo metais dainavo ir Ylakių kultūros namų moterų chore.

1980 m. pavasarį jos sesuo Morta Vindašiūtė mums pranešė liūdną žinią: „Birutėlė jau nebedainuos“. Ji mirė 1980 m. gegužės 8 d., eidama 66-uosius metus. Užgeso kaip žvakelė per patį tulpių žydėjimą.

STASELĖ BUČKIENĖ

Staselė Bučkienė, pirmą kartą atėjusi į repeticiją ir pamąčiusi, kad visi skaito iš lapelių jų

lėjo lyg burnas užsisiuvę. Tik kai pakilome iš-eiti, sekretorė paprašė: „Ateikit bent 6 val.“

1980 m. rudenį nuvykome į Rumšiškės, I-ąjį respublikinį etnografinių ansamblių konkursą „Ant marių krantelio“. Daugelis Rumšiškėse buvome pirmą kartą ir, nors labai pavargę, norėjome pamatyti visas sodybas. Buvome atvykę iš toli, tad muziejaus administracija mums leido savo autobusu važinėti po muziejaus teritoriją. Visi labai džiaugėsi tokiu patogumu, o Staselė susijaudinusi kalbėjo: „Aš keliais būčiauėjusi nuo trobelės prie trobelės. Juk čia šventa vieta – mūsų Lietuva“.

Ansamblyje S. Bučkienė dainavo 10 metų. Net jau sirguliuodama ji lankė repeticijas ir dalyvaudavo renginiuose. „Aš ir į grabą paguldys ta jums dainuoti padėsiu“, – sakydavo ji.

Daug jos dainų liko neišdainuotų, daug atsitikimų nepapasakotų. Liko ir nuotrauka iš jaunystės dienų su užrašu:

„Kai aš būsiu toli, / O Jūs būsite dar čia,
Mano mylimieji, / Prisiminkit mane“.

JUOZAS VYŠNIAUSKAS

Juozas Vyšniauskas ir Birutė Vindašiūtė dar prieš etnografinio ansamblio įkūrimą buvo geri mano draugai, bičiuliai. Todėl jiems pirmiausia aš ir papasakojau savo sumanymą suburti Ylakiuose etnografinį ansamblį. Birutėlė ir Juozas

Birutė Vindašiūtė

Staselė Bučkienė

Jadvyga Bružienė

Valė Stripinienė

čiau visi ją čia meiliai Birutėlė vadindavo. Ji buvo mūsų etnografinio ansamblio siela ir pats didžiausias autoritetas. Visi jos patarimo klausdavo ir jos nurodymus vykdavo. Mokytoja visus mylėjo, visais rūpinosi, visus globojo. Jaunus ansamblečius ji mokė mandagaus elgesio ir sceninės kultūros.

Pastebėjusi, kad kai kurie ansamblečiai pamiršta repeticijų laiką, ji užrašydavo ant lapelių kitos repeticijos datą, valandą ir, skirstantis į namus, įdėdavo tuos lapelius užuomaršoms į švarko kišenes. Šie, radę laiškėlį, stengdavosi repeticijų nebepraleisti.

Nuo mažų dienų pamilusi dainą, mokytoja su ja nesiskyrė visą savo gyvenimą. Dirbdama Ylakių vidurinėje mokykloje ji vadovavo moki-

vaidmeniui parašytus tekstus, pasakė: „Monei ruolės nerašik! Tik pasakik, kas aš būsio. Vo komet ir kū sakitė reikiės, aš pati žėnuosio!“

Staselė sakė tiesą. Ji greitai išmoko Petronėlės vaidmenį ir ansamblio dainas. Atmintinai žinojo visą vakaronės „Vakaras Riaukos troboje“ scenarijų. Jei kuris atlikėjas pamiršdavo savo tekstą, Staselė sumaniai jam primindavo jį.

S. Bučkienė žmonėms visada sakydavo tiesą ir drąsiai gindavo savo įsitikinimus. Kartą kolūkio partinės organizacijos sekretorė pranešė, kad sekmadienį 11 val. ansamblis privalės vaidinti rinkėjams. Visi tylėjo, tik Staselė pasakė tai, ką galvojo: „Verbų dieną! Per sumą! Ne, tikrai nevaidsiu, neateisiu!“ ir pridūrė: „O jei po sumos, pavakary, tai ateičiau“. Ir dabar visi ty-

tam ne tik pritarė, bet ir padėjo jį įgyvendinti. B. Vindašiūtė padėjo surinkti, sukviesti dainininkus, kurti programas, o J. Vyšniauskas tvarkė ūkinius reikalus. Jis rūpinosi scenos interjeru, baldais, kitais vaidinimui reikalingais daiktais, rašė skelbimus, reklamas, rengė informaciją apie įvykusius renginius.

Vakaronėje „Vakaras gaspadoriaus Riaukos troboje“ Juozas atlikdavo žydėlio Maušos vaidmenį, nes pats buvo tamsus ir su barzda. Visi jam aiškino, kaip turi atrodyti žydėlis kromelninkas, mokė, kaip elgtis, šnekėti. Juozas jiems atsakydavo: „Kokie jūs gudrūs! Esate matę gyvą žydą, o aš jo niekad nesu akyse regėjęs“. Vis dėlto jo sukurtas Maušos paveikslas buvo nuostabus.

Turėjo Juozas ir kitą vaidmenį, kurį taip pat labai puikiai atliko. Mums vaidinant Kretingos kultūros namuose, žiūrovai, išgirdę lojant šunį, ėmė kalbėti: „Gera įrašą atsivežė! Kaip tikras šuo loja“. Įrašo nebuvo. Lojo Juozas...

Tada jis gyveno savo tėviškėje, Klauseikių kaime, už 6–7 km. nuo Ylakių. Į ansamblio repeticijas atvažiuodavo dviračiu, motociklu arba ateidavo pėsčias. Po kelių metų J. Vyšniauskas įsidarbino rajono laikraščio „Mūsų žodis“ redakcijoje, persikėlė gyventi į Skuodą. Bet ir po to kviečiamas visada atvykdavo į mūsų renginius, o Ylakių etnografinio ansamblio dešimtmečio jubiliejui sukūrė lino raižinį.

Dirbdamas „Mūsų žodžio“ redakcijoje jis nuolat domėjosi ir rašė apie Ylakių etnografinį ansamblį. Iš maždaug 60 straipsnių, saugomų ansamblio archyve, didesnė dalis yra parašyta J. Vyšniausko (slapyvardžiai – J. Klauseikis, Guntinas). Jam esu dėkinga ir už apybraižą „Ilgų vakarų paslaptis“, nuoširdžius sveikinimus, mielas, gražias dovanėles švenčių progomis, o labiausiai – už patarimą rašyti Ylakių etnografinio ansamblio metrašį.

JADVYGA BRUŽIENĖ

Mokytoja Jadvyga Bružienė yra vienintelė Ylakių etnografinio ir folkloro ansamblio daininkė, kuri be pertraukos šiuose ansambliuose

ji dar giedodavo bažnyčios parapijos chore.

Jadvyga etnografiniame ansamblyje vesdavo daugelį dainų, o „Riaukos troboje“ vaidino gospadinę Riaukienę. Gaspadorių Riauką – Liudas Jonutis. Jį retkarčiais pakeisdavo Valerijonas Zališauskas, o gospadinės Riaukienės – Jadvygos – niekada niekas nepakeitė. Ji visada stropiai lankė repeticijas, dalyvaudavo visuose renginiuose, pasirodymuose.

IZABELĖ STRIPINIENĖ

Izabelė Stripinienė buvo viena iš tų dainininkių, kurios pirmosios atėjo į ansamblį. Sodrus jos altas skambėjo per visus dvidešimt penkerius ansamblio gyvavimo metus.

Izabelės vaikystė, jaunystė prabėgo Klauseikių kaime, gražioje, darnioje, gausioje šeimoje. Visi Gureckų vaikai turėjo gerus balsus. Todėl vasaros vakarais, po darbo, gimtajame Klauseikių kaime jų dainos nuolat skambėdavo. Su daina ir muzika Gureckų vaikai nesiskyrė ir paugę. Brolis dainavo, grojo ir šoko „Lietuvos“ ansamblyje. Sesuo, baigusi muzikos mokyklą, dirbo dėstytoja. Izabelė jaunystėje pradėjo giedoti Ylakių bažnyčios chore (čia ji ir šiandien gieda). Dainuodavo kultūros namų mišriame, moterų choruose, įvairiuose ansambliuose. Ypač gražiai Izabelės ir O. Maselskienės duetas skambėdavo bažnyčio-

Vaidindamas Juozas labai įsijausdavo į savo vaidmenį, mėgdavo improvizuoti ir pajuokauti. Jo humoras niekada nieko neužgaudavo, tik priversdavo iš dūšios pasijuokti.

Jis mokėjo daugybę humoristinių dainų, bet scenoje niekada jų nedainuodavo. Tik savo draugų ratelyje, gražiai paprašytas, užtraukdavo ir pagrodavo smuiku.

J. Simutis buvo dirbęs kolūkio pirmininku ir agronomu. Ylakių vidurinėje mokykloje jis dėstė gamtos mokslus, gražiai tvarkė mokyklos bandymų sklypą, atmintinai žinojo visų medžių, krūmų, vaistinių augalų, gėlių lotyniškus ir liaudiškus pavadinimus.

Išėjęs į pensiją J. Simutis stropiai prižiūrėjo savo ūkį. Jo sode augo įvairiausi vaismedžiai ir vaiskrūmiai. Daržė žydėjo reti vaistiniai augalai, gėlės, augo daržovės. Būdamas pensijoje Juozas perskaitė daug knygų, savarankiškai išmoko latvių kalbos.

Ylakių etnografiniame ansamblyje J. Simutis vaidino ir dainavo tik keletą metų.

LIUDAS JONUTIS

Mokytojas Liudas Jonutis į etnografinį ansamblį atėjo su pirmąja entuziastų karta. Vakaronėje „Vakaras Riaukos troboje“ Liudui teko svarbiausias – gospadoriaus – vaidmuo. Jam, kaip ir daugumai kitų ansamblių, nereikėjo

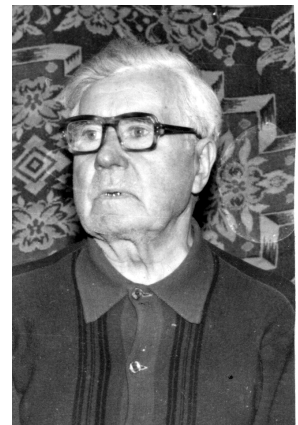
Izabelė Stripinienė

Antanas Skiudulas

Steponas Kandaras

Zenonas Drungys

dainavo nuo 1971 iki 2003 m.

Dainuoti ji pradėjo dar vaikystėje. Mokydamasi Sedos vidurinėje mokykloje dainavo mokių chore, kuriam vadovavo mokytoja Stefanija Mineikytė. Pokario metais dalyvaudavo moksleivių dainų šventėse.

Jadvyga patyrė sunkią treminės dalį – 1948 m. ji su motina buvo ištremta į Sibirą. 1957 m., baigusi Irkutsko pedagoginį institutą, Jadvyga grįžo į Lietuvą. Įsidarbino Ylakių vidurinėje mokykloje ir greitai mokytojų kolektyve tapo sava.

Kolūkiečių chore, moterų ansamblyje, mokytojų konferencijose, moksleivių žiburėliuose visur skambėjo Jadvygos dainos.

Kai Ylakiuose susibūrė etnografinis ansamblis, Jadvyga buvo entuziastų būryje. Tuo metu

je, kai jos giedodavo „Nenuženkn nuo akmens“. Etnografiniame ansamblyje I. Stripinienė ir S. Žvinklienė dainuodavo „Siuntė muni muotinėle“ ir „Dukrelė mona“. Daugiausiai aplovismentų per ansamblio pasirodymus sulaukdavo jos solo atliekama daina „Oi Jozė, Jozelė“.

JUOZAS SIMUTIS

Mokytojas Juozas Simutis buvo vienas iš pirmųjų ansamblio dalyvių. Šis lėto būdo žemaitis buvo kilęs iš Salantų apylinkių. Jis turėjo nepaprastų gabumų, humoro jausmą, buvo jautrus, sąžiningas ir geros širdies žmogus.

laužyti liežuvio tariant žemaitiškus žodžius – buvo gimęs Šniukščių kaime, Mosėdžio valsčiuje.

L. Jonutis buvo linksmo būdo, visada geros nuotaikos, turėjo humoro jausmą, buvo geras aktorius. Liudas žinojo daugybę istorijų, atsitikimų, išdaigų, žaidimų, pasakų ir mokėjo vaizdingai viską pateikti. Leipdavo juokais žiūrovai, klausydami gospadoriaus Riaukos pasakojimų, kaip piemuo ėjo „žioplų“ skolintis, pusvairis „mėlvelės“ parnešti.

Kaip ir daugelis vyresnės kartos ansamblių, taip ir Liudas mokėjo improvizuoti. Ansamblių nereiškėdavo jaudintis, kad Liudas pamirš tekstą. Žinodavome, jei taip ir atsitiks, jis visada suras išeitį ir reikiamą žodį.

(Nukelta iš 34 p.)

(Atkelta iš 33 p.)

VALĖ STRIPINIENĖ

Sunku būtų įsivaizduoti XX a. pabaigos Ylakių kultūrinį gyvenimą be mokytojos Valės Liotės-Stripinienės.

Į Skuodo rajoną gyventi ji atvyko iš Pandėlio apie 1960-uosius metus. Jauna graži, linksma ir energinga aukštaitė Žemaitijos miestelyje greitai surado draugų ir įsijungė į meno kolektyvus. Ji buvo lietuvių kalbos mokytoja, dainavo kolūkiečių chore, mokytojų ansambliuose, vaidino dramos būrelyje, o 1972 m. įsijungė į neseniai susikūrusį etnografinį ansamblį. Jame dainavo 19 metų. Valė greitai išmoko visas ansamblių žemaitiškas dainas. Ji mokėjo kalbėti žemaitiškai, bet niekada to nedarė scenoje. „Nenoriu gadinti žemaičių ansamblio vardo – vis vien visi supras, kad aš ne žemaitė“, – sakydavo ji.

Tik vieną kartą Žemaitijos pedagogų vakaronėje Gargžduose ji sutiko vaidinti Riaukos pie-menę, kuri turėjo keletą kartų pakartoti vieną frazę – „Ir aš lygė!“.

Tautinėje lietuvių dainų šventėje Vilniuje 1990 m. Valė Stripinienė savo gimtąja aukštaičių tar-me papasakojo, kaip dainų šventėje pirmą kartą pamatė savo būsimą vyrą žemaitį A. Stripinį. Šis jos pasakojimas buvo užfiksuotas vaizduojuose ir parodytas per televiziją. Deja, tai buvo paskutinis V. Stripinienės pasirodymas. Ji išėjo Anapilin 1991 m.

JUOZAS TAUTVYDAS

Juoza Tautvydą pažinojau nuo 1949 m., kai jis į besikuriančią Ylakių vidurinę mokyklą atėjo dirbti muzikos mokytoju.

Nuo 1948 m. J. Tautvydas dirbo Ylakių kultūros namuose. Sunkiais pokario metais Juozas sugebėjo Ylakiuose suorganizuoti daug kultūrinių renginių. Beveik kasmet vykdavo dainų, sporto, derliaus šventės, įvairios tautodailininkų kūrybos parodos, spektakliai, gegužinės.

1948 m. vasarą į Ylakaius buvo atvykęs Lietuvos dainų ir šokių ansamblis, vadovaujamas jo įkūrėjo kompozitoriaus, profesoriaus Jono

Švedo. Buvusioje žydų sinagogoje, kur tada buvo įrengta salė, iš tolimiausių miestelių ir kaimų atvykę žmonės netilpo. Tie, kurie pasiliko už durų, susispietė prie langų ir klausėsi iš salės sklindančios muzikos, dainų.

Pokario metais, kai kultūros namams vadovavo vienintelis jų darbuotojas J. Tautvydas, į Ylakaius rodyti savo spektaklius atvykdavo Klai-pėdos, Šiaulių ir Kauno dramos teatrai. Juozas Tautvydas režisuodavo spektaklius, pats juose vaidindavo. B. Dauguviečio komedijoje „Žaldokynė“ Juozas puikiai atliko tiek zakristijono Rūtos, tiek Jaunikaičio vaidmenis.

J. Tautvydas buvo nepaprastų gabumų žmogus. Jį mes pažinojome ne tik kaip puikų artistą, dainininką, choro vadovą, dailininką, muzikantą, mokantį groti keliais muzikos instrumentais, bet ir kaip puikų šokėją.

1954 m. „Lenino keliu“ kolūkio dainų ir šokių ansamblis, vadovaujamas Rapolo Vindašiaus ir Barbaros Rozgaitės, dalyvavo Lietuvių literatūros ir meno dekadroje Maskvoje. J. Tautvydas ansamblyje buvo dainininkas, kapelos muzikantas, tautinių šokių šokėjas. Maskvos didžiąjame teatre susirinkusi publika negailėjo aplodismentų Juozui Tautvydai, kuris šoko lietuvių liaudies šokį „Gaidys“.

1971 m. J. Tautvydas dirbo Trumplaukės kultūros namuose meno vadovu. Tais metais Ylakiuose pradėjo burtis etnografinis ansamblis. Į pirmąją Ylakių apylinkės ūkių derliaus pabaigtuvių vakaronę pakvietė ir Trumplaukės tarybinio ūkio žmones. J. Tautvydo vadovaujami trumplaukiškiai į ją atsivežė scenos vaizdelį „Patalkys“. Gaspadorių vaidmenis atliko Skurvydai, mašinieris – J. Tautvydas, talkininkus – tarybinio ūkio specialistai. Šokiuose ir žaidimuose dalyvavo visi, kas tik norėjo. Šis vaizdelis visiems labai patiko.

1972 m. jauną Ylakių etnografinį ansamblį parodyti savo programą pakvietė į Skuodą. Tada J. Tautvydas „Riaukos vakaronėje“ vaidino vaikį Jonį.

Mokytojas J. Tautvydas turėjo didelių ir gražių sumanymų, planų. Ketino išplėsti scenos vaizdelį „Patalkys“, pastatyti spektaklį „Herkus Mantas“. Bet... Klastinga liga ir netikėta mirtis nutraukė jo pradėtus darbus. J. Tautvydas mirė 1973 m. rugpjūčio 20 d., eidamas 49-uosius metus.

ZENONAS DRUNGYS

Zenonas Drungys į etnografinį ansamblį atėjo 1976 m. ir dainavo jame 18 metų. Jis jau buvo pagyvenęs, liga vis paguldavo į lovą, tačiau pasveikęs jis vėl atėdavo dainuoti.

Mums Zenonas Drungys buvo ne tik geriausias dainininkas, bet ir gyvoji Ylakių istorija, kompozitoriaus Jono Švedo bendraamžis, su juo kartu vienerius metus lankęs Ylakių pradinę mokyklą (Zenonas – pirmąjį skyrių, o Jonas – antrąjį). Z. Drungys mėgdavo pašakoti apie pirmąją pažintį ir draugystę su J. Švedu, kuri nutruko visą gyvenimą. Ylakių vidurinės mokyklos muziejuje yra knygelė „Prisiminimai apie kompozitorių Joną Švedą“. Joje išspausdinti ir Z. Drungio pasakojimai.

Z. Drungys pažinojo daug žymių iš Ylakių kilusių, ten kurį laiką gyvenusių žmonių. Jis mums yra daug ką papasakojęs ne tik apie muzikantus, bet ir apie Ylakių apylinkės knygnešius, mokytojus, kunigus. Iki gilios senatvės Zenonas turėjo gerą balsą. Jis pats sakydavo: „Atmintį ir klausą praradau, bet balsą tebeturiu“.

Z. Drungys visą savo ilgą amžėlį buvo labai žingeidus. Jis viską norėjo žinoti, pamatyti. Kai nuvažiuodavome į kokį didesnį miestą ar kitą rajoną, jis vienas išėdavo pasivaikščioti ir dažnai pasiklysdavo. Taip buvo atsitikę Vilniuje, Klai-pėdoje, ant Rambyno kalno. Gerai, kad laimingai viskas baigdavosi.

Mirė Z. Drungys 2000-aisiais, būdamas 93 metų amžiaus.

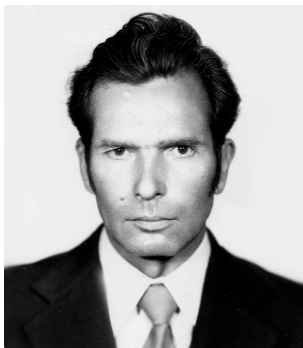
TADAS ZNOTINAS

Tadas Znotinas į ansamblį atėjo 1978 m. buvusios savo mokytojos Birutės Vindašiūtės paragintas. Ansamblio veikloje jis aktyviai dalyvavo 18 metų. Tuo laiku T. Znotinas buvo apie 50 metų amžiaus, tačiau atrodė jaunesnis – visada žvalus, linksmas, elegantiškas ir labai malonus žmogus. Tadas baigė tik šešis pradinės mokyklos skyrius, tačiau buvo labai išprusęs, apsiskaitęs, kultūringas. Jis nė vieno neižeidė, neuzgavo nei žodžiu, nei elgesiu, visiems buvo dėmesingas, paslaugus.

Graži ir pavyzdinga buvo Znotinų šeima. Vyras žmoną visada Magdute šaukė, o žmona vy-

Nuotraukoje kairėje – Ylakių etnografinio ansamblio dalyviai 1976 m. Pirmoje eilėje iš kairės sėdi: B. Vindašiūtė, A. Skiudulas, V. Alseika, E. Miltenienė, J. Buta. Stovi: J. Vyšniauskas, S. Bučkienė, S. Kandaras, J. Bružienė, V. Zališauskas, A. Šukevičienė, S. Kniūkšta, V. Stripinienė, I. Stripinienė. Fotografas L. Ramanauskas; Dešinėje – Ylakių etnografinis ansamblis zoniųje meno saviveiklos kolektyvų apžiūroje 1976 m. gruodžio 11 d. Pirmoje eilėje iš kairės – ansamblio dainininkės: B. Vindašiūtė, S. Bučkienė ir A. Šukevičienė. Antroje eilėje – L. Lukavičienė. Fotografas P. Skutulas. Nuotraukos iš ansamblio archyvo

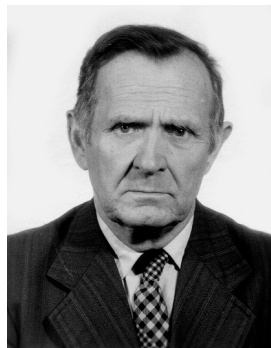

Pranas Milvydas

Tadas Znotinas

Liudas Jonutis

Juozas Buta

ra mėliai Taduku vadino. M. ir T. Znotinai buvo praktikuojantys katalikai ir didžiausi Lietuvos patriotai. Tadas buvo bažnyčios maršalka, giedojo parapijos chore, priklausė Šaulių sąjungai. Kaip buvę tremtiniai M. ir T. Znotinai buvo ir Tremtinių sąjungos nariai, aktyvūs sąjūdiečiai.

1988 m. spalio mėn. 20 d. (Sąjūdžio pirmojo suvažiavimo išvakarėse) sąjūdiečių Mikūtų ir Znotinų iniciatyva Ylakiuose, prie daktaro J. Basanavičiaus paminklo, pirmą kartą iškelta tautinė Lietuvos trispalvė vėliava, įvyko mitingas, sugiedotas Lietuvos himnas.

SOFIJA IR KOSTAS ŽVINKLIAI

Sofija ir Kostas Žvinkliai į etnografinį ansamblį įsijungė 1976 m. Tuo laiku jie buvo jauniausia ansamblio dalyvių pora (abu gimę 1941 m.), padariusi pradžią antrai jaunesnių žmonių kartai Ylakių etnografiniame ansamblyje.

Didelė, graži ir darbšti buvo S. ir K. Žvinklių šeima. Joje augo keturi vaikai. Ylakių miestelyje Žvinkliai turėjo namą, ūkėlį ir dirbo fermoje.

S. ir K. Žvinkliai turėjo gražius balsus, giedojo parapijos chore, laidotuvėse, dainuodavo vestuvėse. Po sunkios darbo dienos Žvinkliai dar skubėdavo į ansamblio repeticijas, kuriose būdavo visada laukiami. Sunkiausia Žvinkliams būdavo tada, kai reikėdavo važiuoti į konkursus, apžiūras, dainų šventes. Tada jiems tekėdavo samdyti žmones, kad prižiūrėtų namų ūkį

ir dirbtų fermoje. Kartais tekėdavo vienam iš Žvinklių atsakyti išvykų ir likti namuose. Nežiūrint to, S. ir K. Žvinkliai daug metų aktyviai dalyvavo Ylakių etnografinio ansamblio veikloje. S. Žvinklienė dainavo 20, K. Žvinklys – 15 metų.

RIMANTAS ŠMITA

Į Ylakių etnografinį ansamblį Rimantas Šmita atėjo 1978 m. Jau tada šis 35-erių metų amžiaus kolūkio vairuotojas augino šešis vaikus. Į ansamblį jis atsivedė ir dukras – Rasele ir Rimantę. Baigusios Ylakių vidurinę mokyklą, jos išvyko tęsti mokslų į Vilnių.

Rimantas buvo linksmas, iškalbingas, balsingas, žodžio kišenėje neieškodavo. Jis žinojo daugybę anekdotų, pasakų, tikrų ir išgalvotų atsitikimų. Jų užtekdavo visoms ansambleičių išvykoms. Dainos, linksmi Rimanto pokštai išblaškėdavo nuovargį, pakeldavo nuotaiką ir tolimos kelionės į Vilnių, Ukmergę, Juknaičius, Rumšiškės, Rambyną, Nica (Latvija) neprailgdavo.

Gerai prisimenu kelionę į Rumšiškės, kai buvom pakviesti į antrąjį respublikinių etnografinių ansamblių konkursą. Skuodo kultūros skyrius pažadėjo atsiųsti autobusą. Pasakė susirinkti 6 val. ryto, kad iki 12 val. spėtume nuvažiuoti į konkurso pradžią. Susirinkome, kaip ir buvo pasakyta, 6 val., autobusas atgirgždėjo 8 val. Išlipęs iš autobuso vairuotojas pareiškė: „Aš

tik šįryt grįžau iš veselės ir į Rumšiškės nevažiuosiu. Susiraskit vairuotoją! Mašiną duosiu“.

Visi susirūpinom ir sužiūrėm į Rimantę. Iš pradžių jis suabejojo: „Savo mašina mielai važiuočiau, o ši – svetima. Kas bus, jei suges?“. Po mašinos apžiūros Rimantas vis dėlto sėdo prie jos vairo ir mes išvažiavome.

Kai mūsų autobusas sustojo prie muziejaus vartų, konkursas ką tik buvo pasibaigęs. Komisija, paskelbusi 20 min. pertrauką, jau buvo išėjusi pasitarti. Sužinojusi, kad ylakiškiai tik dabar atvažiavo, komisija dar 10 minučių pratęsė pertrauką. Per tą laiką mes apsirengėm ir, klumpėmis nešini, ristute nubėgome į muziejaus klojimą, kur vyko pasirodymai.

Mums pasisekė. Iškovojome trečiąją vietą. Tąsyk etnologas Norbertas Vėlius pagyrė mūsų programos scenarijų, pasakė, kad jame pamatęs daug smulkiosios tautosakos „deimantiukų“. Muzikologė Zita Kelmickaitė ragino ir toliau dirbuotis: „Tik jūs nesugriūkit! Neiširkit! Dainuokit ir dar didesnis būrys kitais metais į Rumšiškės atvažiuokit! – kalbėjo ji. „O tave, piemenėli (Linui Pocevičiui), kai būsi studentas ir į Vilnių mokytis atvažiuosi, aš tikrai į „Ratilio“ ansamblį priimsiu“.

Apžiūrėję visas muziejuje esančias sodybas, tik vėlai vakare pajudėjome link Ylakių. Ansambleičiai dalijosi Rumšiškėse patirtais įspūdžiais, o Rimantas tvirtai laikė savo rankose autobuso vairą. Tai buvo paskutinė ansamblio kelionė į Rumšiškės, už kurią esame dėkingi R. Šmitai.

Nuotraukose apačioje (kairėje): Ylakių etnografinis ansamblis pirmajame sąjunginiame meno saviveiklos festivalyje „Subatos vakarėli“ Ukmergėje 1977 m. sausio 8 d. Sėdi iš kairės: J. Miltenis, Z. Drungys, A. Skiudulas, S. Steponavičius, E. Miltenienė, J. Bružienė. Stovi iš kairės: B. Stonkus, P. Lukavičius, V. Stripinienė, S. Žvinklienė, I. Stripinienė, B. Vindašiūtė, S. Bučkienė, A. Sukevičienė; Ylakių etnografinis ansamblis pirmajame respublikiniame etnografinių ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“ Rumšiškėse 1980 m. rugsėjo 14 d. Dešinėje: pirmoje eilėje iš kairės stovi: Ylakių kultūros namų direktorė I. Draukšienė, A. Sukevičienė, L. Pocevičius. Sėdi iš kairės: B. Kniūkšienė, J. Bružienė, S. Bučkienė, E. Miltenienė, V. Stripinienė. Viršuje iš kairės: T. Znotinas, A. Gedvilas, R. Šmita, Z. Drungys, S. Kniūkšta, L. Jonutis. Fotografas P. Verbliugevičius. Nuotraukos iš ansamblio archyvo

Pro vaikystės langą

Emilija JUZUMAITĖ-MILTENIENĖ

Žmogaus amžių daugelis palygina su metų laikais. O, kad taip iš tikrųjų būtų! Kai už lango siaučia pūgos, aš žinau, žiema praeis ir vėl išauš pavasaris. O kai senatvė sulinkusi, kuprota, pražilus ir bedantė lazdelę rankon man įduos, žinau, negrįš praėję metai. Jaunystė nebegrįš, kaip po žiemos pavasariai kad grįžta. Todėl taip noriu bent mintimis sugrįžti į vaikystę, kad nors prisiminimuose pasikartotų ji... Sugrįžkite į tėviškės gimtąją trobelę visi, kadaise iš jos iškeliavę... Pasupk, mamyt, dar mano lopišėlį. Padėk, tėveli, perlipti per slenkstį! Neskriauskite manęs, broliukai, sesės, juk aš pati jauniausia jūsų dideliame būry.

Kai bobutė parnešė mane, buvo jau rugsėjis. Dirvoje rugiai gražiai žaliavo ir gandrai jau skrido į pietus. Mama jau tryliką savo kūdikį vystė, sesutės aštuntą seserį lopšyje lingavo. Į kūmas paprašė Domicelę Rapalienę ir Stanislovą Ruiką. Jau trečią dieną jie nuvežė mane į Renavo bažnyčią. Ten kun. klebonas Samavičius pakrikštijo mane Emilijos vardu. Seserys norėjusios Akvilės, bet tėvui labiau Emilijos vardas patikęs. Dvare tokiu vardu ekonomė protinga ir gera buvusi.

1938 m. liepos mėn. 14 d. pirmą kartą savo rankose laikiau Telšių vyskupijos Renavo R. K. parapijos gimimo metrikos ištrauką. Ją iš storos juodais viršeliais knygos išrašė vargonininkas Petras Spurgana, pasirašė ir antspaudą uždėjo Renavo parapijos klebonas kun. Stanislovas Šantaras.

Šį dokumentą, jau pageltusį ir apiplyšusį, liigi šiol saugau kaip brangiausią relikviją. Jame parašyta: „Emilija Juzumaitė gimė 1925 metais rugsėjo 10 dieną Šilių kaime, Židikų valsčiaus. Tėvai: Fortūnatas Juzumas ir Petronėlė Vasiulskaitė, prisirašę prie Židikų valsčiaus“.

Seserys pasakojo, jog lopšyje aš verkšlenė buvusi. Išmokusi vaikščioti paskui brolius, kurie nedaug vyresni buvo, sekiojusi. Steponėlis buvo trejais, o Bienis šešiais metais vyresnis. Mus visus tris namiškiai mažaisiais vadino, nes kiti buvo žymiai vyresni. Antanas buvo jau gimnazistas ir mokėsi Sedos progimnazijoje. Kazė ir Ona – pusmergės. Jos, baigusios pradžios mokyklos kelis skyrius, jau padėdavo tėveliams visuose ūkio darbuose. Domė mokėsi Plungės mokytojų seminarijoje. Janė mokytojavo Užlieknės pradžios mokykloje. Albertina ir Marcelė ruošėsi į marčias. Adelė – vyriausia ir mylimiausia mano sesutė – visada būdavo namuose. Ji – mamos dešinioji ranka, uoliausia padėjėja, visų mažesnių sesučių ir broliukų auklė.

Trijų metų būdama aš jau žinojau visų namiškių vardus. Jei kurio namuose nebūdavo, įkyrėdavau mamai ir Adelei klausinėdama, kur išėjo, ką veikia, kada pareis.

Iš tų metų šį tą prisimenu. Kartą važiuavo per didelę ir plačią upę pas seserį Marcelę. Ji buvo ištėkėjusi už Albino Ežerskio į didelį ūkį Sudintų kaime. Aš prašiau Marcelę, kad važiuotų

namo ir pasiūtų man jupele. Siūti ji Renave pas Palavikienę buvo išmokusi ir siuвамąją mašina turėjo. Bet Marcelė nė nemanė grįžti. Ji maža, dar nė vaikščioti, nė su šaukšteliu valgyti nemokantį berniuką, vardu Zigmj, Varduvoje „sužvejojusi“ buvo. O kad tas dažnai verkė, Marcelė turėjo jį visą laiką gražiame lopšelyje supti.

Lyg per sapną prisimenu Albertinos vestuves. Buvo vasara. Kieme muzikantai grojo. Būrys nepažįstamų žmonių linksminosi ir vakare išsiveže mūsų seserį. Albertinos naujieji namai buvo netoli, gretimame Vadagių kaime. Nuėjusi į sodą ir užsilipusi ant tvoros, aš galėjau matyti kepurėtus gluosnius, kurie supo Prano Strikaičio gyvenimą. Albertina dažnai mamą lankydavo ir visada mums, mažiesiems, atnešdavo lauktuvių. Labiausiai mums patikdavo moliniai obuoliai. Kai obuolių nebeturėdavo, sesuo atnešdavo mums po šmotelį sūrio ar pitliavotos duonos riekele. Ji niekada neateidavo tuščiomis kišenėmis, todėl jos laukdavau, pamačiusi ateinant, bėgdavau pasitikti.

Prisimenu trobelę, kurioje gimiau ir užaugau. Ji buvo sena, suręsta iš storų rąstų, skiedromis dengtu stogu. Trys langai žiūrėjo į kiemą, į vakarų pusę. Pro kambaro langą ryto aušros švietė. Į galinius trobos langus vidurdienio saulė spindėjo.

Platus pilkšvas akmuo su nedidele kuprele vidury gulėjo prie slenkščio. Durys buvo plačios ir sunkios. Paspaudus klebetą ir pastūmus keliu, jos triukšmingai atsidarydavo į priemenę. Ta priemenė, vadinama geraja, buvo nedidelė, tamsi ir negrįsta. Dešinėje – durys į gerają trobą, kairėje – į pryšninkę. Tiesiai – kita priemenė. Durų iš vienos priemenės į kitą nebuvo. Tik medinė stakta mūrinėje sienoje priminė jas kadaise čia buvus. Ši priemenė taip pat buvo negrįsta, be langų ir be lubų, bet didesnė nei geroji. Dešinėje – kaminas ir koknelė. Už jos – durys į kambarą. Kairėje buvo duonkepčio pakura ir durys į kamarėlę. Laukujos durys vedė į užduralį, kiton trobos pusėn. Šiauriniame trobos gale buvo mergių klėtėlė ir dar viena tamsi kamarėlė mėšai laikyti.

Mūsų kamara su dviem langais į rytų ir pietų pusę buvo gan didelė, bet kai susirinkdavo visa šeimyna, joje pasidarydavo ankšta. Vienas kambaro galas buvo lentomis grįstas. Galbūt kadaise čia buvo alkierius. Prisimenu pečių, kuris stovėjo skersai kambaro. Kai prie lauko sienos, lygiagrečiai pečiui, pastatydavo šėpą, grįstasis kambaro galas pasidarydavo visiškai panašus į alkierių. Trūko tik durų, kurias atstodavo mamos vilnonė ar koks divonas, tarp pečiaus ir šėpo pakabintas. Kitame kambaro gale prie koknelės nebuvo grindų, tik plūktinė asla.

Per žiemos šalčius kamaroje būdavo dvi lo-

vos. Vienoje miegodavom mudvi su mama, kitoje Bienis su Steponėliu. Kai tik atšildavo, broliu išdangindavo miegoti į pryšninę.

Tada Adelė kamaroje pasistatydavo stakles. Stalą, kuris įprastą dieną stovėdavo vidury kambaros, nustumdavo į negrištą kamaros galą prie pečiaus arba prie lango.

Prie pečiaus buvo ilgas ir platus suolas. Ant jo atsisisėdavo kiekvienas, vakare į trobą parėjęs, pasišildydavo sužvarbęs ar sulijęs. Čia namiškiai nusiaudavo kojas. Apavą padžioję, įsispirdavo į klumpes, kurių didelė krūva buvo pasulėję. Ant to suolo, šiaudų prikimštus maišus po šonais ir po galva pasidėjęs, pernaktodavo ne vienas pakeleivis, žydas kromelninkas ar ubagėlis.

Prie lauko sienos, tarp durų ir lango, buvo didelė lentyna. Joje tilpo visi virtuvės rakandai ir kasdien vartojami produktai. Žemai būdavo moldelis su miltais ir kruopomis, druskinė su druska. Aukščiau – puodynės su pienu. Dar aukščiau – samčiai, šaukštai, bliūdai ir bliūdeliai. Viršutinėje lentynoje mama laikydavo skardinę dėžutę su pipirais ir babkos lapeliais. Tik čia galėjai rasti jodo, valerijono lašų, trejų devynerių, amolio, kamparo.

Palangėje ant suolelio stovėjo kibirai su vandeni. Prie koknės buvo tvirtas medinis krėslas su įdubimu. Ant jo padėdavo nuo ugnies nukeltą katilą, todėl to krėslas įdubimas visada būdavo juodas.

Virš koknės buvo garvilkis. Kai koknelėje kūrendavosi ugnis ir katilė vanduo ar koks viralas garuodavo, atitraukdavo garvilchio medinį šyberį garams išeiti. Ugniai užgesus, kad kamara neatvėstų, šyberį užstumdavo.

Kartą Vasiliauskienė, gyvenanti Kražiškių kaimė, pasakojo, kaip jos Pranis slapta dešros išsivirdavęs. Vieną dieną ji tą slapuką pagavusi ir beržine koše pavaišiusi. Pareinanti ji iš kūtės karves pamelžusi ir matanti, kad iš katilo kartu su garais į garvilkį kyla šniūreliu perrištas dešros gabalas... „Ir aš taip išsivirsiu“, – tyliai pasakė Bienis. Bet mama išgirdo ir pagražojo jam pirštu: „Aš tau strėnas nuleisiu!“ – pasakė ji.

Kambaros lubos buvo iš storų plačių lentų. Jos buvo dviem eilėms suklotos ant balkių, kurie jungė trobos sienas. Tokių balkių skersai kamara ir gerąją trobą buvo trys. Virš balkių buvo tarpeliai, panašūs į nedideles lentynėles. Ten laikydavo būtinus, bet ne kasdien naudojamus daiktus. Užkišdavo peilius, kuriais skersdavo gyvulius, šepėčius, kuriais šukuodavo arklius. Virš balkių mama slėpdavo klėties ir špikieriaus raktus, kartais pinigus. Ten laikydavo ir šventas verbas bei šv. Agotos duonelę.

Mūsų trobelės lubos nuo senumo ir dūmų buvo pajuodusios. Jas nuplauti buvo jau neįmanoma. Vieną vasarą Janė nupirko baltų dažų ir nudažė gerosios trobos lubas. Šviesesnis ir linksmesnis pasidarė visas kambarys, tik kamaros lubos liko juodos.

Prieš šventes kamaros sienas seserys iškli-

juodavo laikraščiais, kurių nusipirkdavo krautu vėje pas žydėlį. Kartą Janė, gavusi algą, nupirko didelį ritinį kartono. Juo išsegė visą kamara, kuri pasidarė ne tik jaukesnė, bet ir šiltesnė. Tik man buvo labai gaila jau pažįstamų paveikslėlių, didelių ir mažų raidžių. Anie seni laikraščiai, rugine koše prie sienos ties lova priklijuoti, buvo mano pirmasis elementorius. Iš jų, Steponėliui padedant, pažinau raides ir išmokau skaityti.

Vasarą viską virdavo priemenėje. Prie kamino buvo pamūryta koknelė, kur virdavo valgį. Kai reikėdavo šutinti kiaulėms jovalą ar skalbinius virinti, priemenės kertėje prie duonkepės stavydavo trikoji, o ant jo – katilą. Po trikoju užkurdavo ugnį.

Kitoje priemenės kertėje prie kamino buvo keistos drobynos, kuriomis lipdavo ant aukšto. Tai nebuvo, kaip paprastai, dvi kartys, sujungtos spyriais, bet vienas storas raštas atremtas į sieną. Pėdai pastatyti vienoje to rašto pusėje buvo kirviu iškapoti įdubimai. Lipti ant aukšto tokiomis drobynomis nebuvo lengva, bet mes, mažieji, labai norėjom pabandyti. Po to, kai Bienis vieną kartą nukrito nuo aukšto ir susitrenkė galva, mudviem su Steponėliu buvo uždrausta ten laiptoti.

Pabudau. Mama jau keliasi. Dar labai labai anksti. Dar noriu miego, bet žvarbis lenda po antklode ir šiaudai kutena plikas kojas. „Nusi-spardei! Drobulelę suraitei!“ – girdžiu mamos balsą. Ji klosto mane, kamšo iš visų pusių. Kojas užkloja kažkuo minkštu ir šiltu, tikriausia kailiniais. Susirangau į kamuoliuką įdubime, lovos vidury, ir man pasidaro šilta, gera. Girdžiu, kaip mama pusbalsiu žegnojasi ir kalba: Tėve mūsų, Sveika Marija... Paskui ji apsivelka savo ilgą vilnonį sijoną ir nažutką, basnirta įsispiria į klumpes.

Kamaroje tamsu, nes langinės uždarytos. Už galinio lango dar ir vilnonė užkabinta, kad vėjas nepūstų. Mama delnais atsargiai braukia per stalą, ieško degtukų. Suradusi juos, uždega mažą žibalinę lempelę. Kamaroje pasidaro šviesiau. Laikydama rankoje lempelę ji eina prie koknelės. Dabar nuo visų kamaroje esančių daiktų sienomis ima slinkti, judėti ir šokinėti dideli, tamsūs šešėliai. Mama pakabina lempelę ant gembės staktoje, ir šešėliai liaujasi šokinėje.

Ant koknės mūrelio ir ant suolo prie pečiaus – krūva kojinių. Tos, kurios kiaurais užkulniais ir purvinais keliais – brolių, rūpestingai uždarytos ir su spalvotom drūželėm užnarvuoose – seserų, dideliais lopais užlopytos – papunėlio ir Vacio. Mama ieško savųjų kojinių. Suradusi ir apsimo-vusi ji užryšiais suriša jas žemiau kelių. Užsiaučia ant pečių vilnonį žekietą. Paskui surenka per naktį ant mūrelio džiūvusias skalas ir surkuria ugnelę. Spragsi krosnyje sausos malkos. Kamaroje darosi šviesiau ir jaučiau.

Mano akys jau merkiiasi. Dar girdžiu, kaip atsidaro priemenės durys. Papunėlio pažadintas iš klėtelės pareina Vacys. Iš špikieriaus tekina parbėga Adelė. Paskui ją, klumpėmis kaukšėdamas, kamaron įgriūva ir Kazė su Ona.

Petronėlė ir Fortūnatas Juzumai (Emilijos Miltenienės tėvai) apie 1906–1907 m., F. Juzumui grįžus iš Rusų–japonų karo

Kažkas prisilietė prie mano apkloto. Dar nepėjau pramerkti akių ir pažiūrėti, o Rulis jau lyžtelėjo vieną mano žandą, šalta nosimi baks-telėjo į kitą. „Se, lauk!“ – išgirdau Adelės žodžius – Dar vaikus pažadinsi!“ Ir vargšas Rulis bindzena prie durų.

Aš vėl užsimerkiu, bet puikiausiai žinau, kas ką darys. Mama jau tarškina kibirus, eis karvių melžti. Adelė ir Kazė minkys vakar užraugtą duonelę. Ona šers kiaules. Papunėlis ir Vacys pagirdys ir pašers arklius, karves, avis. Paskui Adelė išvirs bulvinės košės. Mama pataisys skanaus mirkalo su kresnelėm. Tada pažadins Bienį ir Steponėlį, kad pavalgytų ir eitų į mokyklą.

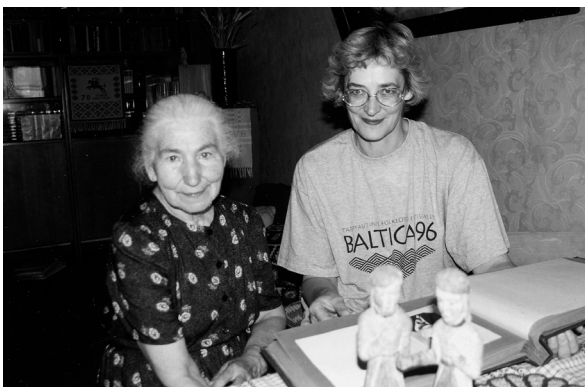
Jeį pati nepabusiu, manęs niekas ir nežadins. Košės bliūdelį būtinai paliks. Tik mirkalo gali nelikti.

Trumpos žiemos dienos man atrodydavo be galo ilgos, nes visada ko nors laukdavau. Laukdavau Kalėdų, Velykų, nes tik tuomet Domė, Janė ir Antanas parvažiuodavo atostogų. Kasdien laukdavau Bienio ir Stapės iš mokyklos pareinant. Tėvo laukdavau, kuris visada iš miesto virtinę barankų, o iš miško sakais kvepiančių kan-korėžių parveždavo.

Tėvas... Kai jis mirė, man buvo penkeri metai. Tik keli epizodai, išlikę atminty, man prime-na jį. Aukštas, stambus buvo vyras. Juodais plaukais ir barzda, žema kakta, su ūsais. Papunėliu jį vadinom, o jis mus visus vienuolika vaikų vardais šaukė.

Prisimenu jį, besiruošiantį į kelionę. Apsivėję ilga juoda auliniais batais, apsivilko kailiniais. Ant jų mama padėjo užsivilkti dar ilgą burką su

(Nukelta į 38 p.)

Emilija Miltenienė ir Lietuvos rašytojos draugijos pirmininkė Irena Seliukaitė 1999 m. Liberto Klimkos nuotrauka

(Atkelta iš 37 p.)

bašlyku. Nuėjęs prie durų, kur kabėjo lakunka, dešinės rankos pirštus pamerkė į švęstą vandenį ir persižegnojo. Paskui atsisveikino sakydamas: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“. „Ant amžių amžinųjų,“ – atsakė mama. Pasiėmęs nuo vagio keptuvę, papunėlis išėjo pro duris.

Ir grįžęs iš kelionės jis tokiais pat žodžiais, įjėjęs į trobą, su namiškiais pasisveikindavo.

Kartą papunėlis parvežė iš Židikų nedidelį gražų raudoną kibirėlį. Broliai jau numanė, kas tame kibirėlyje yra, todėl vos tik papunėlis atsisėdo ant suolo, prišokę padėjo jam nusiauti batus. Bienis, apžergęs vieną koją, nutraukė vieną batą, Steponėlis tą pat padarė su kitu. Aš ištraukiau iš pasuolės klumpes ir nunešiau papunėliui. Jis man leido pasimatuoti savo batus. Paskui, nusprendęs, kad jie man per dideli, liepė nunešti ir pastatyti prie durų.

Kol papunėlis valgė garuojančius, ką tik iš pečoinės ištrauktus kopūstus, mes, vaikai, ramiai sėdėjom ir laukėm. Pavalgęs jis ištraukė iš terbelės baltos duonos kepalėlį. Mama atidarė kibirėlį. Jame buvo geltonas dirbtinis medus. Papunėlis plonomis riekelėmis raikė ltingienės keptą duonelę, mama dar ploniau jas tepė medum ir dalino vaikams. Duonos kepalėlį bematant suvalgėm, o medaus pusė kibirėlio liko. „Bus kitam kartui, – kalbėjo papunėlis. – Nuvešiu Židikų žydeliams malkų ir vėl parvešiu baltos duonelės.“

Kai po kurio laiko papunėlis vėl parvežė baltos duonelės, mama atnešė likusio medaus. Greitai viską suvalgėm. Kibirėlį išlaižyti, žinoma, Bienis ir Stapė pačiupo. Man tik vieną kartą ir tik vienu piršteliu jie leido meduotus kibirėlio kraštus perbraukti. Į tuščią kibirėlį mama susidėjo razinkus, cukraus plyteles ir nežinia kur paslėpė.

Tą dieną papunėlis nevažiavo į mišką rąstų parvežti. Galbūt jis jau sirguliavo, bet be darbo nesėdėjo. Parsinešė grėblių ir dėžę, pilną grėbliadančių. Dirbti reikėjo geroj troboj, nes kamaroj nebuvo vietos nė apsisukti. Čia stovėjo staklės ir trys kalvaratai. Adelė audė, mama ir Kazė verpė, Ona ševas trynė.

Geroj troboj papunėlis taisė grėblius, o aš iš grėbliadančių staciau tvoras, dariau gardus.

Papunėlis mane pamokė „šulinių“ sustatyti. Norėdama parodyti mamai, ko išmokau, susigriebiau visus grėbliadančius ir nusinešiau į kamara. Pastačiau kelis „šulinius“. Netrukus atėjo papunėlis ir sako: „Einam, tu, meistre, pas mane. Bovykis, bet ir man grėbliadančių duok! Grėblius reikia taisyti.“ Jis paėmė mane už rankos ir nusivedė į gerąją trobą.

Kai kitą dieną papunėlis, baigęs darbą, išnešė dėžę su grėbliadančiais į klėtį, Ona man parodė, kad „šulinius“, net dar didesnius, galima padaryti ir iš skilų. Kelias dienas kamoros asla buvo „šulinių“ pristatyta. Namiškiai pyko, kad praeiti nebegalima, tad reikėjo tuos „šulinius“ užmiršti. Kai dabar pamatau tokiu būdu sukrautas šlapias skilas, prisimenu papunėlį, kuris mane dar mažą to išmokė.

Mama iškepė duoną. Didelius kaip ratų tekiniai kepalus ji išdėliojo ant stalo ir ant suolų priesninkėje, kad atvėstų. Po pietų papunėlis pasiūlė vaikams juos nunešti į klėtį, kur visada duona būdavo laikoma. Kiekvienas paėmė po kepalą, o man neliko. „Ir aš no – rė – e – jau!“ – pravirkau tapydama lūpą. „Te, nešk manajil!“ – sako papunėlis. „Nepakels! Dar išmes!“ – abejojo mama. Bet papunėlis jau padėjo didelį duonos kepalą ant ištiestų mano rankų.

Per kepalą didumą nemačiau tako, bet greitai ėjo papunėlis, priekyje Stapė, ir takas iš trobelės į klėtį tiesus, trumpas. „Nešk, nešk, pratinkis“, – ragino tėvas. – „Eidama ubagaiš gausi kepalą, reikės nešti namo!“ „Neduos niekas ubagei viso kepalą, – bumbėjo Bienis, pats pirmas į klėtį žygiuodamas. – Gal kokį abraką ar papintį gaus.“ Visi linksmi nusijuokė, o papunėlis tik šyptelėjo.

„Antanas išvažiavo daktaro parvežti,“ – buvo pirmieji žodžiai, kuriuos išgirdau pabudusi. Visi jau buvo atsikėlę. Ir papunėlis, kuriam daktaro reikėjo, negulėjo lovoje, o vaikščiojo po trobą. Jis buvo apsiaęs auliniais batais, apsilikęs kailiniais ir dažnai ėjo į kiemą pažiūrėti, ar dar neparveža daktaro. Kai pagaliau Antanas parvažiavo, papunėlis pats išėjo į kiemą daktaro pasitikti. Įsivedė jį į alkierių.

Norėdama pamatyti daktarą, prilindau prie alkieriaus durų. Jokių durų ten nebuvo, tik mamos vilnonė skara tarp pečiaus ir šėpo pakabinta. Bienis ir Stapė, pamatę, kad pakėlus vilnonės kraštelį, žiūriu į alkierių, ėmė kumščiais „auklėti“. Pastumta užkliuvau už vilnonės kutosų ir įgriuvau į alkierių. Mama subarė brolius, o mane, paėmusi už rankos, alkieriuon įsivedė.

Daktaras ir papunėlis stovėjo vidury kambario. Papunėlis buvo atsisagstęs kailinius, sermėgą ir marškinius. Buvo matyti plika jo krūtinė. Daktaro rankose buvo tūbelė, panaši į tą, pro kurią kemša dešras, tik gražesnė, geltona. Vieną tu tūbelės galą daktaras pridėjo papunėliui prie plikos krūtinės. Prie kito tu tūbelės galo pridėjęs savo ausį, jis ilgai ilgai klausėsi. Paskui, atsisėdęs prie stalo, kažką parašė mažame popierėly.

Kiti tos dienos įvykiai išblėso mano atminty. Dienai baigiantis atėjo vakaras, o paskui ir naktis, kurios iki šiol negaliu užmiršti.

Naktį pabudau. Visur tamsu ir mamos šalia nėra. Cypia varstomos durys, kažkas bėgioja bėgioja, verkia. Baimė apėmė mane. Girdžiu – verkia Adelė. Pažinau Kazės, Onos, Janės ir Domės balsus. Verkė broliai: Antanas, Bernardas ir Steponas. Pravirkau ir aš. Verkiau ilgai. Niekas neatėjo prie mano lovos, niekas neramino.

Kai pagaliau aimanuodama ir rankas gražydama iš gerosios trobos atėjo mama, aš lioviaus verkusi. Jaučiau, kad mama man kažką svarbaus pasakys. Ji kalbėjo tyliai ir vis braukė per veidą riedančias ašaras. „Papunėlis numirė, – kalbėjo mama. – Paguldys jį į grabą. Nuveš Renavon į kapines. Užkas žemėmis. Papunėlis numirė...“ Aš klausiaus mamos ir negalėjau suprasti, kodėl mūsų papunėlį guldys į kažkokį grabą, išveš Renavon, užkas žemėmis... Klausiaus ir nesuvokiau, ką reiškia tas dar niekada negirdėtas žodis – numirė...

Su tokiomis mintimis nuo verkimo pavargusi vėl užmigau. Tai buvo 1930-ųjų, Vytauto, Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio, metų gruodžio 29-osios naktis.

Palaidoję mūsų papunėlį, giminės, kaimynai ir pažįstami skirstėsi į namus. Kiekvienas norėjo paguosti, užjausti nuliūdusią mūsų mamą ir visą būrį našlaičių likusių vaikų. Atsisveikindamos moterys apsikabindavo, glostė vieną kitą, lingavo galvomis, šluostėsi ašaras. Vyrai bučiavo mamai ranką, siūlė savo pagalbą visuose ūkio reikaluose.

Į mane niekas nekreipė dėmesio. Stovėjau šalia mamos, įsikibusi jos sijono ir laukiau, kad nepažįstami dėdės ir tetos greičiau išvažiautų. Tik vienas dėdė, atsisveikinęs su mama, meliai paglostė ir mano papurusią galvelę. Paskui pasilenkęs pabučiavo mane į kaktą ir išėjo pro duris. „Tavo kūma Ruika“, – pasakė mama, kai jis išėjo. – Reikėjo ranką jam pabučiuoti!“

Kai kitą kartą Ruika atvažiavo, aš jau žinojau, kad tai mano kūma. Jis paėmė mane į glėbį, nešiojo po kamara, glostė, bučiavo. Paskui pastatė ant suolo ir pridejo pilną skreitą didelių raudonpusių obuolių. Atsisveikindamas jis pasakė: „Kai užaugsi, nuvešiu tave į vienuolyną!“

Vos tik kūma išvažiavo, aš ėmiau klausinėti Oną, kas tas vienuolynas ir kur jis yra. „Toli, labai toli! – pasakė Ona. – Išveš, uždarys, neleis namo sugrįžti, lieps visą dieną klūpoti ir poteries visą laiką kalbėti. Valgyti duos tik silkės galvėlių, mažų bulvėlių ir duonos plutelių. Atsigerti gausi saldaus pieno.“ Pasakodama apie vienuolyną, ji, žinoma, pajuokavo, o aš, kvailutė, pamaniau, kad tai tiesa. Žodis vienuolynas man pasidarė siaubu. Ėmiau bijoti ir kūmos. Kai tik koks svetimas vežimas sustodavo kieme ir namiškiai pasakydavo: „Ruika atvažiavo,“ – aš bėgdavau slėptis. Jei nespėdavau išbėgti iš trobos, tai įsėdavau po lova, į šėpą ar į tamsią kertę. Saugiausia būdavo sode, po tan-

kiu jazminų krūmu arba daržinėje ant panto.

Pasislėpusi girdėdavau, kaip sėsdamas į ratas Ruika apgailėstaudavo: „Podę norėjau pamatyti, pažiūrėti, ar didelė užaugo!“ Kai jo vežimas išgirgdėdavo iš kiemo, aš išlįsdavau iš slėptuvės. Troboje visada manęs laukdavo kūmos paliktos dovanėlės: obuoliai, atvirukai, abrozdėliai.

Kai pradėjau lankyti mokyklą, kūma man padovanojo maldaknygę, knygelę ir atvirukų rinkinį apie kun. Jono Bosko gyvenimą. Paskui atvežė dailių savo rankų darbo kryželį ir rėmelius paveikslui. Apie vienuolyną Ruika daugiau nekalbėjo, tik ragino gerai mokytis, skaityti knygas. „Gerą žmogų abu su a. a. papunėliu parinkom tau į kūmas – kalbėjo mama. – Jis nori, kad tu ne tik dora, bet dar ir mokyta mergaitė užaugtum!..“

Mama sakė teisybę. Dabar, pamačiusi kūmą atvažiuojant, nebesislėpdavau, o eidavau pasitikti. Tik broliai vis dar mane erzindavo: „Išveš į vienuolyną, pamatysi!“ Kai mokiausi gimnazijoje, kūma man yra davęs ne vieną sidabrinį litą knygoms nusipirkti ir moksleivių žurnalui „Mokslo dienos“ užsisakyti.

Gaila, kad neišsaugojau visų kūmos Ruikos dovanų, o labiausiai paskutinės – sūrio spaustuvų. Juos Ruika man padovanojo vardo dieną, kai jauėjau šešioliktus metus. Medinių spaustuvų viršuje buvo išpjauti mano inicialai E. J. 1941 m. birželio 30 d. Vidinėje spaustuvų pusėje buvo išskaptuotas gėlės žiedas. Vėl broliams buvo kalbų. „Nebeveš į vienuolyną, – sakė jie. – Galėsi ženyti. Ruika tau jau kraitį taiso.“

Kalbos buvo dėl kalbų, o spaustuvai iš tikrųjų buvo gražūs. Kiekvienas juose suspaustas sūris vienoje pusėje turėjo iškilusį gėlės žiedą. Niekas visame kaime tokių spaustuvų neturėjo, ir aš labai gailėjau, kad jie karo metais dingo.

Ilgai skambėjo man ausyse mamos pasakyti žodžiai: „Papunėlis numirė ...“ Tik po daugelio metų supratau, kokia didelė nelaimė tą naktį ištiko mūsų šeimai. Visi ūkio rūpesčiai dabar gulė ant motulės silpnų pečių. Kad Antanas galėtų toliau mokytis gimnazijoje, kad mažieji bent pradinę baigtų, kad kiekvienas turėtų kuo apsirengti ir kad visiems užtektų duonos, mama dieną ir naktį rūpinosi. Ji mažai miegojo. Naktimis ilgai meldėsi. Rytai pirmoji kėlėsi ir žadino šeimyną. Prie stalo, kaip kadaise tėvas, ji raikė ir dalino mums duonele.

Vakarais visi namiškiai ilgai tardavosi, kokius darbus rytoj reikės atlikti. Tik dvidešimtus metus baigusi Kazė pasidarė gaspadorium. Ji į mišką rąstų parvežti, į malūną malti, į turgų grūdų parduoti važiuodavo. Pavasarį ir vasarą ji su arkliais visus lauko darbus dirbdavo. Ir Bienis norėjo ūkininkauti. Jis, sėtuvę ant kaklo užsikaabinęs, žvyro į ją išpylęs, mokėsi sėti. Netrukus jam, trylikamečiui sėjėjui, mama į sėtuvę pylė tikrų grūdų, pirma patį sėjėją, o paskui ir sėklą peržegnojusi.

Prie vasaros darbų – daržų ravėti, šieno grėb-

ti, rugių pjauti, linų rauti – parvažiuodavo iš gimnazijos Antanas ir seserys mokytojos. Dirbom visi, kiek galėjom ir kaip mokėjom. Samdėm tik vieną žmogų – Vacį Narvilą. Jis 10 metų pas mus bernavo ir buvo tarsi mūsų šeimos narys. Niekada nepavadinom jo samdiniu, bernu ar vaikiu, bet visada sakėm: mūsų Vacys.

Tais metais, kai numirė papunėlis, buvo ne tik liūdna, bet ir labai šalta žiema. Prapūtusi plyšelj apšalusiamė kamaros lange, ilgai žiūrėdavau į kriaušę, giliai sniege įbridusią. Pro gerosios trobos langus nebuvo matyti kūtės, tokie dideli vėputiniai buvo palangėse. Naktimis šaltis pyškino tvorą ir trobos sienas. Adelė iš špikieriaus parsikraustė miegoti į gerąją trobą, Kazė ir Ona – į pryšninę.

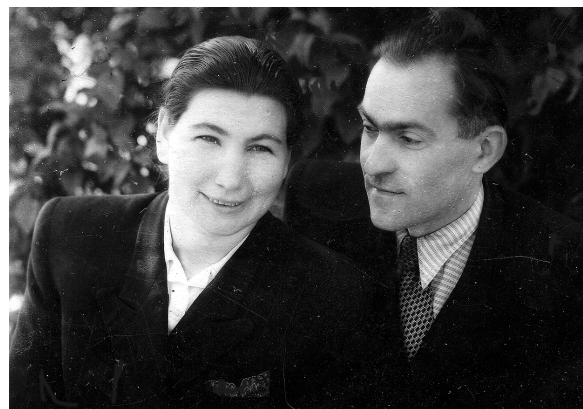
Bet štai vieną rytą nuo stogų nukaro dideli, tarsi Grabnyčių žvakės, ledo varvekliai. Prasi-dėjo atlydys. Sniegas ėmė tirpti ir vėputiniai kasdien smego į žemę. Kelias dienas smarkiai palijo. Pasirodė saulutė ir pavasaris kaip iš maišo išlindo.

„Dabar galėsi eiti į kiemą“, – sako mama. Steponėlio klumpės didokos, bet jos neblogai derinasi prie pilko milinio atraitytomis rankovėmis Kazės žekieto ir raudonos Onos kuskelės su povo plunksnomis. Taip pasipuošus stoviu ant akmens prie slenkščio ir galvoju, kuriuo taku man eiti. O takų iš mūsų trobos buvo daug suminta. Plačiausi trys: prie šulinio, į klėtį ir į kūtes. Siauresnis takelis vedė į špikierių, dar kitas vingiavo aplink trobą į uždurajį.

Pasukau prie klėties. Užlipau ant prygrindo ir apsidairiau. Čia viskas kaip ir pernai. Ant kablino prie špikieriaus durų mestuvai pakabinti. Pastogėje po kazalais grėbliai, dalgiakočiai, botkočiai, mentės sukištos. Lentynoje prie klėties durų, kultuvės, skrynelės su padkalomis ir uknoliais. Prie Vacio klėtelės senas šėpas be durų, pilnas prigrūstas įvairiausių gelžgalių. Po prygrindu pora suskilusių klumpių, lopeta be koto ir kažkieno kiauros naginės. Ant prygrindo telpa stalas ir suolas, todėl vasarą čia dažnai pietaujame, vakarienaujame. Plati pastogė saugo ant prygrindo sėdinčius nuo lietaus ir nuo kaitrių vidudienio saulės spindulių.

Eidama pro klėties galą, stuktėlėjau ranka mažosios klėtelės duris. Jos neatsidarė, nors jokio užrakto, nei spynos nebuvo. Žinau aš šitą gudrybę! Viduje, prie durų staktos, yra įkalta tvirta geležinė kėngė. Iš Vacio klėtelės pro sienoje išgręžtą skylę už šitų durų ir už kėngės yra užkišta ilga tvirta kartis. Šitai nuo vagių čia saugomi išminti linai. Tokia pat, tik dar storesne kartimi iš špikieriaus užkišamos klėties ir kamarėlės, kurioje laikoma mėsa, durys.

„Neprišiemk klumpių!“ – šūktelėjo Ona, pamačiusi, kad einu prie prūdų. Takas prie mažojo prūdelio iš tikrųjų buvo šlapias. O prūdai – didysis ir mažasis – abu į vieną susijungę. Lieptai nuskendę. Apluokas ligi pat lipinės per tvorą vandeniui apsemtas. Už kūtės matyti tik didieji akmenys, o mažieji – vandenį.

Emilija ir Bronius Milteniai 1950 m.

Užlipau ant didžiojo akmens ir apžiūrėjau visą apluką. Nei vilkadalgį, nei ajerų nematyti, tik tamsūs juodalksnių kamienai iš vandens kyšo. Tik vienas vienintelis beržas vidury apluko vienmarškinis vandeny styro. Tik jo jauna atžalėlė, tarytum nendrelė, pavėjui linguoja.

Šokinėdama nuo akmens ant akmens, sausomis kojomis nuėjau iki didžiojo juodalksnio užkūty. Paskui, išlindusi per spragą tvoroje, pasiekiau ažuolą. Norėjau jį apkabinti, bet neužteko mano vienos ištiestų rankų. „Pasakyk man, ažuole, kiek tau metų? Mano sesutės, daugiau kaip prieš 20 metų iš Pakvisčio atsidadėjusios, tave čia rado. Dabar jos jau ištėkėjusios moterys ir sako, kad tu toks pat tebesi.“

Netoli ažuolo – dar vienas mažas prūdelis, grioviu su didžiuoju prūdu sujungtas. Dabar tas griovys pilnas vandens ir prūdelis pilnas, ir grioviai prie daržinės visi pilni. Prasigraužęs sau taką skersai ulyčios, vanduo grioviais palei Ukriņų kelią skuba tolyn į rytus. Pakeliui jis aplankys Mitkaus ir Mockaus opalius, o paskui nutekės į Varduva.

Daržas prie daržinės pilnas priverstas rąstų, šakų, suskaldytų ir nesuskaldytų malkų. Suka-poti virbai ir nugenėtos eglių šakos jau sukrautos į krūvas prie ažuolo. Malkinė, kur prie daržinės galo, pilna prikrauta malkų.

Daržo gale – trys jaunos iš mamos tėviškės parvežtos vyšnelės. Visų gražiausia ir vešliausia – Bienio, mažesnė – Steponėlio, o ta susna išstypėlė – mano. Jeigu ir išsirpsta ant jos kokia uogelė, tai niekaip nepasiekiu nusiskinti.

Ulyčia grįžtu į kiemą. Už tvoros prie kiauilninko – dvi didelės obelys: saldinė – Bienio ir antaninė – a. a. papunėlio. Čia auga ir keletas geltonųjų slyvų. Kitoje ulyčios pusėje – sodelis. Jame apie 10 obelų, keli agrastų ir raudonųjų serbentų krūmai.

Pačiame kiemo vidury – šulinys. Šalia jo – girgždanti svirtis ir gelda, kur vasarą girdomi gyvuliai. Prie kūtės – didelė krūva akmenų, o šalia – žvyro malka. Nors visas pakūtys buvo išbrukavotas, bet pavasarį čia labai šlapia. „Marš į trobą! Dar klumpės prisisėmsi!“ – bara mane Kazė, pamačiusi, jog einu į pakūtį. Lyg

(Nukelta į 40 p.)

(Atkelta iš 39 p.)

pritardamas jos žodžiams, Rulis, išlindęs iš būdos, kelis kartus amtelėjo. „Ruliui kokią pluta atnešk!“ – sušuko Kazė. Aš patenkinta, kad dar bus proga iš trobos išeiti, bėgu į kamara ir ieškau stalčiuje duonos. Pamatęs mane ateinant su duona, Rulis stojasi ant dviejų kojų, loja.

Kol jis gražia pluta, aš galvoju apie mūsų bandą, kurios visą žiemą nemačiau. Žalmargė, Aguonė, Joudausė, Baltsliepsnė, Čebruonė, Gražuolė ir jautis Mauris, visi prie lovių karvių kūtėj priišti. Kitoje kūtėje – trys arkliai: Baltnuosis, Liuksis ir Raudielis. Ten pat garde – dvi senės avys ir penki ėriukai. Paglosčiusi Rulį ir įsitikinusi, jog manęs niekas nemato, nubėgau į darželį prie trobos galo.

Čia jau žydi sniegenos, lenda iš žemės pilioponai, rausvus daigus kelia į viršų pinavijos. Darželio kertelėje plati išsikerojusi mamos erškėtrožė. Kai vidurvasarį ji išskleidžia savo didelius rausvus žiedus, visi mano, kad tai tikra rožė, o ne laukinė erškėtrožė.

Prie klėties galo – du didžiuliai jazminų krūmai. Sodo vidury – didelė ir labai aukšta kriaušė. Laimė, kad ji ne Bienio, o visų. Kas pirmas atsikelia, tas minkštus, geltonus, medum kvėpiančius, vapsvų išvarpytus vaisius ir susirenka. Sodo pakraščiais tankūs slyvynai, vyšnynai. Pačiame sodo gale, tarp slyvų, keli bičių aviliai. Vasarą manęs ten nė su saldinais niekas ne-nuvestų, taip bijau bičių, o dabar lendu pro dygliuotus slyvus, nes noriu pamatyti, kas ten taip gražiai žydi. „Ar tu nė pietų nenori?“ – klausia Adelė, išėjusi manęs ieškoti. Aš parodžiau jai tarp slyvų žydintį medelį. „Žalčialankis!“, – sako ji. – Pernai iš pavarduvio parnešiau ir pasodinau. Neliesk jo, nes nuodingas. Ir prie avilių dabar neik, biteles pažadinsi“. Paėmusi už rankos, sesuo nusivedė mane į trobą pietų valgyti.

Šį sekmadienį namuose liksim trise: Ona, Steponėlis ir aš. Pažadėjom Onos klausyti, sumos laike poterius kalbėti. Mama už tai leido išsikępti porą petelnių blynų. Pietūs, kaip įprasta sekmadieniais, kopūstai su neluptom bulvėm, bus vėliau, kai visi grįš iš bažnyčios.

Mama visada pirmoji įeina į bažnyčią. Nors jau kovo mėnuo, ji apsirengė žiemiškai. Apsisėdė kojas aulinukais (sugarstomais batais), apsilvilko ilgu rudu, juodalksniuose dažyto milo sijonu ir muštais kailiniais su pliušine apykakle. Galvą apsirišo juoda vilnone pirktine skara su ilgaus šilkiniais kutais. Pirštines užsimovė tūbinės, kurias Rapalienė a. a. papunėliui buvo padovanojusi. Jų viršus buvo megzta juodais siūlais, papuošta žaliais lapeliais, o vidus iš baltų minkštų vilninių siūlų. Ant pečių mama užsisiautė languotą kašmyrinę kuską. Išėidama pro duris, ji jau kelintą kartą šįryt namiškiams primena: „Tik nepavėluokit!“ „Gerai, gerai, mama, mes tuojau pat,“ – už visus atsako Adelė.

Seserys nusprendė, kad su tūbais į bažnyčią eiti jau nepadoru ir parsinešė iš špikieriaus batus. Adelės batai buvo gražūs: juodi, ilgi, net

iki pusės blauzdų, suvarstomi, pusaukščiiais kulnais, smailiais galais. Kazės bateliai – paprasti su dirželiais, kurie šonuose guzikėliais užsegami.

Suradusi po balkiu dėžutę „Imalin“, Adelė plonai patepliojo savo batus. Paskui ilgai juos šiūravo senu šepėčiu. „Duok ir man „Imalin“, – prašė Bienis. „Mažai beturiu, – sako Adelė. – Aš su varvaliu tavo batus nutepsiu ir bus juodi.“ „Nenoriu varvalio! – atšauka Bienis. – Vacys turi „Lodix“. Išgirdęs žodį „Lodix“, Steponėlis ėmė skanduoti atmintinai išmoktą laikraščio reklamą: „Ponai, panelės ir valdininkai su „Lodix“ batukus valykit dažnai.“ Seserys juokėsi, o Bienis neatstojo: „Aš į bažnyčią neisiu, jei „Imalin“ ar „Lodix“ neduosit“. Teko duoti.

Adelė šiandien apsilvilko tamsiai mėlyną palta su pilka apykakle. To palto buvo labai gražus pamušalas. Ant minkštos juodos medžiagos buvo išpieštos baltos katinų galvos. Adelė turėjo dar kitą žalią palta, kuriam medžiaga – mila – pati audė, o siuvėjas Kazimieras Grabauskas labai gražiai pasiuvo. Viso kaimo moterys, važiuodamos į vestuves ar kokį kitą didelį balių, skolindavosi Adelės palta. Ir dabar žalasis paltas buvo kažkam paskolintas.

Ant galvos Adelė užsisiautė savo mėgiama šaliką – skarą. Šalikas buvo kakavos spalvos, o jo galuose spalvotais siūlais jauti platūs ornamentai. Kutai buvo iš trijų pusių: galuose ir viename pakraštyje. Adelė, apsisiautusi galvą šaliku, vieną jo galą paliko priekyje, o kitą permetė per petį ant nugaros.

Kazė apsiavė kojas juodom medvilninėm kojine. Kad būtų šilčiau, dar užsimovė trumpas baltas kojines. Šiomet pirmą kartą Kazė užsimovė baltą kepuraitę, kurią šįryt, mamai nematant, su sauja pitliavotų miltų gražiai išvalė. Kaklą apsimovė ilgu baltu šilkinio šaliku su ilgaus kutais. Apsivilko savo rudos spalvos palta su šviesia apykakle. Ant rankų užsimovė juodas pirštines su ilgaus plačiais čiurniais, kuriuos užtempė ant palto rankovių.

Adelė išsiėmė iš komodos rankinukus. Sudėjo į juos maldaknyges, rožančius ir nosines. Kazė užsegiojo Bieniui burnosėlio guzikus, surišo ausėtus kepurės šniūrelius, įkišo į kišenę nosinę ir maldaknygę.

Kai jie visi trys išėjo iš trobos, Vacys stovėjo ant prygrindo prie savo klėtelės ir laukė. Šiandien jis buvo apsilvilkęs pilką milo garnitiorių ir tamsų languotą burnosą. Po kaklu baltavo šalikas. Apsisėdęs buvo batais ir kaliošais. Iš po kelnų virš batų švitravo smėlio spalvos getrai, šonuose susegijoti mažais rudais guzikėliais. Ant galvos Vacys turėjo skrybėlę.

Kai juos visus akimis nulydėjom iki vieškelio, abu su Steponėliu nulėkėm pas Oną prašyti, kad maišytų blynus. „Visų pirma man reikia karves pamelžti, paskui poterius pakalbėsim, o tada jau ir blynus galėsim kepti,“ – pasakė ji.

Sekmadienis. Pats sodų žydėjimas. Namiškiai išėjo į bažnyčią. Namuose likom tik dviese: Adelė ir aš.

Išvirusi pietus ir pamelžusi karves, sesuo nusivedė mane prie mažojo prūdelio, pas pirtį, kojų nusiplauti. Adelė greitai nusiprausė ir kojas nusiplovė, o aš vis žiūriu į skaidrų prūdo vandenį ir negaliu atsigrožėti. Viskas ant dugno matyti: ir maurai, ir akmenėliai, ir žolelės... Sesuo jau ragina eiti namo, o aš dar kojų nenusiplovus. „Aš greitai nusiplausiu, tik muilo man duokit!“ – paprašiau sesers. Adelė įdavė muilą man į rankas, o pati paėjusi atsėdėjo ant lentų, kurios netoli prūdelio buvo sukrautos.

Slysta muilas man iš rankų, krenta į vandenį, ir aš paskui jį žemyn galva... „Tik murkt, ir daugiau nė garso. Pakėlus galvą pamačiau, kad Mylės ant lieptelio jau nebėr!“ – pasakojo vėliau Adelė. Kaip ji atbėgo, iš vandens mane ištraukė, namo parnešė, neprisimenu. Tik, kai grįžę iš bažnyčios namiškiai klausinėjo, kaip ten tau buvo, visiems sakiau, kad muilą norėjau ištraukti, kuris prūdo dugne buvo matomas.

Šiltas, gražus pavasario rytas. Saulutė jau aukštai pakilus ir mama seniai triūsia priemenėje prie koknelės. Duryš iš priemenės į užduralį plačiai atidarytos. Ant sfenksčio sėdi Steponėlis ir, kaip visada, kažką mąsto.

„Einam!“ – sakau jam. Jis atsikėlė ir abu išlipom per aukštą trobos slenkstį. Lauke šilta, gera. Vėjelis švelniai glosto vienplaukes mūsų galvelės. Susikibom už rankų. Takas per daržą ligi pat Mitkaus trobos geltonas nuo pienui.

„Ar jau pas Domele einat?“ – pasigirdo iš priemenės mamos balsas. „Neee sako Steponėlis, – kiaulpienes skabom!“ Sutūpėm pagriovį ir tylim. Pusė kelio jau nueita. Čia pat, visai visai netoli – Mitkaus kiemas. Girdėti, kaip loja jų Taksis, šūkauja Jonis ir Domele.

Kol mamos skarelė baltavo priemenės tarpdury, mudu su Steponėliu iš tikrųjų skabėm gėles, o kai ji išnyko, ėmėm šliaužti ropom grioviu tolyn. Taip ir nepamatė mama ir patys nepajutom, kaip atsidūrėm pas Mitkus.

Čia abu turėjom kai kurių privilegijų. Steponėlis buvo Mitkienės podė, o mane kaimynai martele vadino. Mitkiukai, tai žinodami, niekada mudviejų neskriaudė. Net ir tada, kai įkyrėdavom, nevarė namo.

Steponėlis, pažaidęs su berniukais ir iš kūmos kokį skanėstą gavęs, išėidavo namo. Mane mama dažnai tik su beržine rykšte parvadydavo. „Išvytumėt tą marčią namo!“ – sakydavo mama kaimynei, o ji tik šypsodavo ir manęs mušti neleisdavo.

Šilti lietūs pagirdė žemelę, nuplovė takus. Nužydėjo, baltais pūkais nudulkėjo pienės. Sužaliavo, sulapojo berželiai. Atėjo vasara.

Jau kelios dienos, kaip Adelė šeiminkauja pas Mitkus, Rozalijos vestuvėms pyragus kepa. Kai mama ir visi mūsų namiškiai pavalgę

pietus atsigulė pokaičio, Bienis, Stapė ir aš patraukėm vorele gerai pažįstamu taku. Kaimynų trijulė – Jonis, Domė ir Danutė – mus pasitiko kieme. Jų troboje buvo tylu. Šeiminkės, nusibėgusios per pusdienį, dabar pryšninkė miegojo. Jonis, prisakęs mums vaikščioti tyliai, parodė, kur užraugta gira, kokiame kambary sustatyti stalai. Kamaroje, ant suolo, prie pečiaus, marškone skoterte uždengtas, stovėjo didelis minkytuvis. Jame buvo užraugta pitliavota duona. Pakėlęs skotertę, Jonis bakstelėjo pirštu tešlą. Ištraukęs nulaižė ir patenkintas pasakė: „Skani!“ Norėdami įsitikinti ir mes visi sukišom savo pirštus į tešlą. Jonis sakė teisybę. Skanu buvo neapsakomai. Apstojom minkytuvį pusračiu, kabinom tešlą pirštais ir valgėm. Danutę, kuri buvo maža ir tik minkytuvo kraštą tepasiekė, Jonis pakėlė ant suolo. Dabar ji abiem rankom ėmė duonelės tešlą kabinti.

Staiga atsidarė durys. Adelė stovėjo tarpdury ir, nė žodžio negalėdama ištarti, tik aikčiojo ir rankomis skėsčiojo. Kol atėjo kitos šeiminkės, „puotautojai“ iš kamoros išbėgiojo. Kas pro duris, o kas ir pro langą išspruko. Mudvi su Danute išbėgom paskutinės. Po diemedžiu, netoli lango, pasislėpusios mes girdėjom, kaip šeiminkės dyvijosi, kad vaikai tiek daug tešlos suvalgė. „Pusė beliko!“ – dejavo Adelė. Mitkienė nepyko: „Gerai, kad nors tiek paliko!“ – juokavo ji. „Užmaišyk dar duonos ir nuo vaikų pasaugokit!“ – pallepė ji dukterims.

Janė, Domė ir Antanas parvažiuodavo iš mokyklų tik vasarą ir per didžiąsias Kalėdų, Velykų šventes. Kaip man patikdavo tas prieššventinis šurmulyš, dešrų ir vėdarų darymas, pyragų kepimas, margačių dažymas. Kokios malonios būdavo tos pilkosios valandėlės. Dienai brėkstant susirinkdavo visa šeima kamaroje arba gerojoje troboje. Susėsdavo prie šilto pečiaus, pagiedodavo karunką. Paskui kiekvienas pasipasakodavo savo rūpesčius ir džiaugsmus mokykloje, padainuodavo. Mama užkaisdavo vakarienę, o kol kruopienė išvirs, atnešdavo mums šio to užkąsti. Dažniausiai tai būdavo duonos riekelė, užtepta smelčiumi, žąsies taukais ar medum. Retkarčiais gaudavom džiovinto sūrio arba po mažą gabalėlį dešros.

Tik visiškai sutemus uždegdavo lempą. Sekmadienį ir švenčių vakarais, jei nebūdavo svečių, užtekdavo mažos lempelės, pakabintos prie sienos. Šiokiadienių vakarais degdavo didžiąją lempą. Ją kabindavo vidury kambario po balkiu, kad apšviestų visą kamara arba gerąją trobą. Lempa buvo didelė, metalinė, blizganti. Apačioje ji turėjo apskritą skylutę, o viršuje į didelę lėkštę panašų klišą. Kai ši lempa kamaroje šviesdavo, visi galėdavo darbuotis: Adelė – staklėse austi, mama – verpti, Kazė – siūti, Vacys – pančius sukuti, Ona – prie koknės darbuotis (ugnį kurstyti, putrą aušinti, bulves skusti), Bienis ir Steponėlis – pamokas ruošti.

Aš labai norėjau sėdėti tarp brolių, kai jie ruošdavo pamokas. Norėjau matyti ir vieno, ir antro knygas bei jose esančius paveikslėlius. Broliams, žinoma, tai nepatiko, todėl jie dažniausiai susėsdavo užstalę abu greta.

Kartą, kai Bienis ir Steponėlis sėdėjo užstalėje

šalia vienas kito, aš, niekieno nepastebėta, palindau po stalu, atsargiai perlipau pakojas, nuropėjau iki suolo ir tyliai įsispraudžiau tarp brolių. „Ar iš peklos išlindai?“ – nustebeš piktai paklausė Bienis. „No – je! Iš petluos!“ – atsakiau ir parodžiau jam liežuvį. Bienis pliaukšt man per nosį ir niuksu į pašonę nustūmė nuo suolo. Kai namiškiai, supratę, mano ketinimus, garsiai juokėsi, aš kūkčiojau po stalu, šluosčiau rankove nosį ir pasižadėjau daugiau prie Bienio nebelįsti.

„Jau nušovė!“ – pasakė Steponėlis. Aš bijojau. Apsikloju galvą mamos vilnone, kad negirdėčiau. „Nebijok! Nebešaus!“ – ramina mane Steponėlis, gulėdamas lovoje, kitame kamoros pasieny. Bienis jau seniai atsikėlęs ir išbėgęs prie kūtės.

Mes girdėjom, kaip namiškiai vakar nutarė didžiąją kiaulę ir paršą nušauti. Papunėlis jau buvo miręs, o Vacys niekada nebuvo kiaulių skerdęs. Jis buvo šaulys ir turėjo šautuvą, todėl nutarė kiaulę pirma nušauti, o paskui paskersti.

Katiluose ant koknės jau garavo vanduo. Pro langus žybciojo ugnies liežuviai, „Šiaudus degina! Šerius svilina!“ – paaiškino man Steponėlis. Vyras į kamara atnešė du ožius. Ant jų uždėjo plačias pryšninkės duris. Už durų staktos mama užkabino žaliajį divoną. Pritilo namiškių žingsniai, nebegirdėti varstomų durų. Miegas merkia akis.

Kai pabudau, jau buvo diena. „Košę pramiegojai!“ – juokėsi broliai. Bet molinis bliūdelis su koše, kaip visada, buvo ant šilto mūrelio. Reikėjo tik apversti košę, paprašyti mamos, kad įdėtų šaukštą smetono ar žvirblio galvelę sviesto.

Visi dirbo. Mama pjaustė lašinius ir plaštaka matavo jų storumą. Adelė lašinių paltis ir kumpius nešė į špikierių. Kazė valė žarnas. Ji, laikydama rankoje du surištus virbalus, įsprausdavo tarp jų žarną ir tapydavo, kol pasidarydavo šviri. Ona, priemenės kertėje po trikoju užkūrusi ugnį, svilino kiaulės kojas. Bienis ir Steponėlis pūtė kiaulės pūslę. Išpūtę įbėrė į ją kelis žirnius, užrišo ir pakabino netoli pečiaus, kad išdžiūtų.

Skerstuvų dieną kamaroj aš buvau nereikalinga. „Tik nesipainiok po kojomis!“ – sakė seserys. Tačiau, kai darydavo vėdarus ir dešras, be manęs neapsieidavo.

Reikėjo druskos atnešti, pipirų sugrūsti, palaikyti kol užriši slystantį iš rankų vėdaro galą. Dešras kemšant tarp mažųjų vykdavo tikros varžytinės: kam leis mėsmalę sukuti, kam patikės žarną ant trūbelės užmaiti ir prilaikyti, kol dešrą į rinkį galės susukti.

Sekmadienį, grįžusi iš bažnyčios, Adelė pranešė, kad jau kalėdoja. Dabar kas rytą Ona stropiai šluoja kamara ir priemenę, nes žino, kad ateis pročekelė arba zakrastijonas. Jie kiekvienais metais per adventą aplanko parapijas, atneša kalėdaičių, praneša, kada

atvažiuos kalėdoti, susitaria, kas kalėdininkams duos pietus, vakarienę. Už kalėdaičius atsilygindavo produktais. Duodavo sūrį, lašinių bryzą, dešros baronką, siūlų giją ar linų grizulę.

Šiomet, laukdami kalėdninkų, namiškiai labai jaudinosi. Pirmą kartą atvažiuos kalėdoti naujasis klebonas kun. Juozapas Dakinevičius. Jo brolis, sako, esąs garsus gydytojas.

Kai iki kalėdninkų liko tik trys dienos, pradėjom tvarkyti gerąją trobą. Pirmiausiai Kazė atsienešė ilgu kotu ražą ir paskelbė vorams, apsigyvenusiems palubėje, po balkiais ir net už šventųjų paveikslų, karą. Trobos sienos, pernai abieciais išsegtos, lubos, baltais dažais nudažytos, ir pečius, prieš Velykas kalkėmis nubaltintas, nesudarė didelių rūpesčių. Tik durys iš gerosios trobos į kamara buvo negražios. Kad jų nesimatytų, Janė pasiuvo iš kartūno užuolaidą ir, pravėrusi ant šniūrelio, pakabino virš staktos.

Troboje gale ant suolo buvo išrikiuoti vazonomi gėlių. Atsinešusi vandens, Kazė visas gėles nupurskė ir, padavusi mudviem su Steponėliu po šlapią skudurėlį, liepė nuvalyti kiekvieną lapelį. Pati ėmė valyti langus. Kai mirtų ir karklių lapeliai buvo nuvalyti, sesuo jų vazonėlius vėl sudėjo ant suolo. Tik muškotus, kurie dabar nebežydėjo, išnešė į kamara.

Troboje kampe, prie lango, buvo Adelės lova. Jai užkloti iš mamos skrynios Adelė atnešė languotąjį divoną su dryžu pakraščiu. Į seną vietą, trobos gale, nuvalę dulkes, pakabinom kryžių ir šventuosius paveikslus. Be šventųjų, Jėzaus ir Marijos paveikslų, gerojoje troboje buvo dar vienas paveikslas – Vytauto Didžiojo, Lietuvos Kunigaikščio, portretas. Jis kabėjo prie lauko sienos tarp langų.

Troboje grindis Kazė išbarstė pelenais ir prišlakstė vandens. Susisukusi iš šiaudų žiužį, ji trynė, šveitė kiekvieną grindų lentą. Paskui nuplovė grindis vandeniu. Dabar jos buvo baltos, švarios, atrodė kaip naujos.

Stalą apdengė linine Adelės austa staltiese. Ant stalo pastatė varinį lėktorių, kuriame buvo įstatyta didelė vaškinė žvakė. Šalia padėjo lėkštę su švėstu vandeniu ir krapylą.

Prie pečiaus esantį suolą uždengė mamos kaisytiniu divonu. Kad neišpurvintume išplautų grindų, Adelė per visą trobą ištiesė dryžą skarinį taką.

Ona rūpestingai išgrandė, iššlavė gerąją priemenę. Išbarstė jos aslą smėliu. Sutvarkė ir antrąją priemenę, bet kad jos, tik įėjus, nesimatytų, už durų staktos užkabino divoną.

Per žiemos atostogas broliai ant didžiojo prūdo užkūty įsitaisė sukynė. „Vot feinė važinėti su ledžinga įsikibus į kartį“ – džiaugėsi Bienis.

Janė buvo neseniai nusipirkusi naujas blizgančias pačiūžas, tik čiuoži nemokėjo. „Mes tave per vieną dieną išmokysim!“ – pažadėjo jai Bienis.

Sekmadienio popietę broliai pritvirtino Janei prie batų naujasis pačiūžas ir nuvedė ant le-

(Nukelta į 42 p.)

(Atkelta iš 41 p.)

do. Storu šniūru apsuko jos liemenį ir pririšo prie karties. Įsakę rankomis tvirtai įsikibti į kartį ir stipriai laikytis, broliai ėmė sukynę sukti. Iš pradžių Janė svirduliavo, griuvinėjo, paskui persisvėrė per kartį ir nebesiekė kojomis žemės. Ji ėmė cypti nesavu balsu ir prašė brolius, kad greičiau paleistų. Antanas atrišo šniūrą, nuėmė pačiūžas.

Išsigandusi, įpykusi ir prisiekusi su piemenimis daugiau neprasidėti, Janė parėjo į trobą. „Suluošinti šitaip galima žmogų! Rankas, kojas išsukinėti!“ – pyko ji. „Eik tu, Adele, pažiūrėk, kad vaikai iš tikrųjų sprandų nenusisuktu!“ – paprašė mama. „Ir aš noriu pažiūrėti! Tik pažiūrėti!“ – neatstojau nuo Adelės.

Apvilko mane plikais dideliais mamos kailiniais, sujuosė diržu. Rankovių tyčia neatraitė, kad rankos nešaltų. Įsispjuriai į kažkieno dides klumpes ir su Adele nuėjom prie prūdo.

Čia buvo linksma. Antanas suko kartį, o Bienis ir Steponėlis, prie kito karties galo pririštosė rogutėse atsisisėdę, dideliu greičiu važiavo aplink. „Reikia ir Myle pavazinėti!“ – pasakė Antanas. Aš viena bijojau, todėl kelis ratus apvažiavau Steponėlio laikoma. „Dabar važiuok viena! Juk nebijai?“ – paklausė Steponėlis. Aš linktelėjau galva, ir jis pasodino mane vieną į rogutes. Kelis ratus puikiai aplėkiau, bet staiga šniūras atsirižo. Rogutės nulėkė į vieną prūdo pakraštį, o aš į kitą, tiesiai į eketę...

„Jėzau, Marija!“ – sušuko Adelė ir pripuolusi tuojau ištraukė mane. Aš tik kojų padus spėjau sušlapsti. Klumpės jau kažin kur buvo nulėkusios. Nešdama mane namo, Adelė dėkojo Dievui, kad aš plačiais kailiniais buvau apvilкта ir todėl eketėje įstrigau. „Jei ne šitie mamos kailiniai, po ledu būtum palindus!“ – kalbėjo ji.

„Reikės tą sukynę išardyti“, – pasakė mama. „Ar aš nesakiau?!“ – pridūrė Janė. Broliai stovėjo nusiminę. Jie gerai žinojo, kad mamos žodis yra įsakymas ir jį reikės vykdyti. Kartis kitą dieną buvo nuimta, o storas baslys, įkaltas prūdo vidury, buvo kol supuvo. Jis dar kelis metus mums priminė sukynę.

„Ar nori pamatyti Rygą?“ – paklausė kartą Bienis, grįžęs iš mokyklos. „Noriu“, – nedvejodama atsakiau. „Nueik prie durų, palaižyk klebetą ir pamatysi“, – pamokė jis. Taip padariusi pasakiau jam, kad nieko nemačiau. „Žiopletė, reikėjo lauke, o ne kamaroj!“ – šūktelėjo jis ir išlėkė pro duris.

Pasuolėj, lyg tyčia, nė vienos poros klumpių. Visi dabar lauke, gyvulius girdo, šeria. Bet grįžo iš lauko Adelė ir atsisėdo į stakles austi. Aš apsimoviau jos klumpes ir išėjau į kiemą. Ant laukujų durų klebeto spindėjo šerkšnas. Iškišau, kiek tik galėjau, liežuvį ir pridėjau prie šalto klebeto. Suklikau iš skausmo. Iš burnos tekėjo kraujas. Atskubėjo iš kūtės mama. Ji nušluostė priejuoste kruviną mano snukį, apžiūrėjo liežuvį ir pasakė: „Kvailute, tu mano kvailute!“

Kartą Janė parvežė dėžutę spalvotų pieštukų. Ant dėžutės viršaus buvo Vytauto Didžiojo, Lietuvos Kunigaikščio, portretas, lygiai toks, koks kabojo ant sienos mūsų geroj troboj, tik, žinoma, mažesnis. Pieštukus Janė padovanojo Bieniui, kad mamos klausytų, gerai mokytus ir kasdien į mokyklą eitų, mat Bienis po tėvelio mirties mieliau važiuodavo į mišką rąstų vežti nei eidavo į mokyklą.

Pastebėjusi, kad aš varvinu seilę žiūrėdama į pieštukus, Janė liepė Bieniui ir man kokį pieštuką duoti. Jis nenorom pasirausė dėžutėje, kurioje buvo dvylika pieštukų, ir ištraukė man vieną. Laiminga nubėgau į kamara. Parodžiau Onai. Ji palingavo galvą ir pasakė: „Reikėjo prašyti raudono.“

Pasiemiau Janės man parvežtą sąsiuvinį ir ėmiau piešti trobelę. Sienas, stogą, kamina, duris, langus nupiešiau, kaip Ona buvo pamokiusi, bet popieriuje nebuvo nieko matyti. Nusinešiau sąsiuvinį prie lango, bet ir ten nieko neįžiūrėjau. Graudu pasidarė. Įsikniaubiau į mamos kvartūgą ir pravirkau.

„Ar negalėjai tu, skupicieriau, duoti vaikui kokią spalvelę?“ – barė mama Bieni.

„Daviau, bet galiu dar vieną duoti,“ – burbtelėjo jis sugėdintas. Dabar davė geltoną.

„Vis geriau negu balta,“ – paguodė mane Ona. Ašaros man tuoj pat nudžiūvo ir per kelias minutes pripiešiau pilną sąsiuvinio lapą geltonų mažų trobelių.

Galbūt nuo tada, kai pirmą spalvotą pieštuką gaudžiomis ašaromis iš brolio išverkiau, aš taip pamėgau geltoną spalvą ...

Geltonai pirmą savo vaikišką piešinį nuspalvinau. Geltonais pienių takais maža bėginėjau. Geltona saulė švietė virš gimtųjų namų. Geltonų smilčių vieškelis per kaimą vingiavo. Geltonos lelijos kasmet per Kazės vardines ant palangės žydėjo... Geltoni buvo Velykų margučiai ir liepžiedžių medus geltonas... Geltonos purienos, geltoni burbulai, geltonos tėviškės pievos ir mano vaikystės dienos buvo geltonos.

Dar prieš pusiaugavėnį Adelė primindavo jaunesnėms seserims, kad jau laikas kiaušiniams dažus ruošti. Ona parnešdavo juodalksnio arba alksnio žievių, sudėdavo jas į kibirą, pridėdavo surūdijusių geležinių daiktų ir užpildavo vandeniu. Uždengusi kibirą dangteliu pastatydavo jį priemenėje arba kamaroje po suolu. Kai iki Velykų likdavo tik savaitė, kibirą pastatydavo šiltesnėje vietoje (prie pečiaus), įpildavo raugintų kopūstų arba burokėlių rasalo.

Kiaušinius margindavo Didijį šeštadienį, kai visa namų ruoša būdavo baigta. Batų tepalo dėžutėje ištirpydavo vaško. Atkirpę ruginio šiaudogabalėį taip, kad viename jo gale būtų šiaudonarelis, gaudavo teptuką. Pamirkę jį ištirpintame karštame vaške ant nevirto, bet šilto kiaušinio išrašydavo saulutes, eglutes, žvaigžduotes, rūtų šakeles, gėles. Vašku išrašytus kiaušinius sudėdavo į Onos paruoštus dažus ir laikydavo per naktį. Velykų rytą kiaušinius iš kibiro išimdavo ir virdavo.

Į ugnį Velykų rytą, verdant margučius, sumesdavo nebenaudojamus švėstus daiktus: sutręsusio kryžiaus, kopyltstulpio medį, sulūžusį smutkelį, supuvusią statulėlę, suplyšusią maldaknygę, sutrukinėjusio rožančiaus karoliukus.

Į katilą su vandeniu, verdant margučius, pamerkdavo beržinę vantą arba įdėdavo kelias saujas svogūnų lukštų. Kartais viską sumaišydavo, merkdavo vantą ir dėdavo lukštų. Jei margučiai virdavo vandeny, kur pamerkta vanta, vašku išrašytieji raštai būdavo žalsvi, jei vandeny, kur įdėta tik lukštų, – oranžiniai arba rausvi. Baltas kiaušinio kevalas, kur nepalietė vaškas, išvirus būdavo rudas. Per naktį pabuvęs Onos paruoštuose dažuose – juodas.

Išvirtus margučius nušluostydavo drėgnu skudurėliu. Paskui dar šiltus nutrindavo lašiniu skūrele, kad blizgėtų. Sudėdavo margučius į kokią nors didelę gražią lėkštę arba krepšėlį. Papuošdavo žaliais pataisais, rūtų šakelėmis arba avių želmanimis, tam tikslui išaugintais.

Margučių marginimas prieš Velykas buvo Janės, Domės, Kazės ir Antano darbas. Ypač gražiai margučius margindavo Kazė. Kai ji ištekėjo, margučius margindavo sesutė Ona. Iš jos ir aš išmokau.

„Kada bus Velykos?“ – kasdien klausinėjau namiškių. „Kada ateis, tada ir bus!“ – atsakydavo jie, netekę kantrybės. Tik mama ir Adelė parodydavo man ant pirštų, kiek savaičių arba dienų dar liko.

Kai iš gimnazijos parvažiuodavo Antanas, o iš Užlieknės Janė, nė klausinėti neberekėdavo, žinojau, netrukus bus Velykos. Verbų pirmadienį mama iš Sedos parsiveždavo mielių. Janė nupirkdavo razinkų, kakavos. Didijį ketvirtadienį Ona iššveisdavo visas blėkas, pasidarydavo ražų šluotelę baltymams plakti.

Penktadienio rytą mama minkytuvyje užmaišė pyragą, o bliūde – babką. Seserys ruošėsi kepti kažkokį neregėtą, negirdėtą skanėstą. Jos mušė peiliu kiaušinius. Baltymus dėjo į vieną puodynę, trynius į kitą. Paskui Adelė ant trynių užpylė cukraus ir, paėmusi medinį šaukštą, ilgai maišė, trynė. Ona ražų šluotele plakė baltymus. Kazė tarkavo džiovintos duonos riekes. Aš žiūrėjau ir laukiau, kas iš to išeis. O išėjo vieni niekai: dvi mažos formelės, pripiltos iki pusės baltos ir rudos tešlos.

Janė nulupo žalią bulvę, atpjovė du griežinėlius, padavė mudviem su Steponėliu ir leido išlaižyti puodynes.

Pakvipo pyragais. Mama traukė juos iš pečiaus, o seserys nešė ir dėjo kamaroje ant suolo. Rausvas kietas ir dar šiltas pyragų pluteles Adelė apteplojo sviestu ir uždengė linine skorterte, kad minkštesnės ir skanesnės būtų.

Mamos velykinis pyragas – babka taip buvo iškilęs, kad sunku buvo jį ištraukti iš pečiaus. Kai visus pyragus išėmė, Janė duonkepėn pašovė tortą, kuris greitai pakilo ir ėmė lipti iš formelių. Kai iškepė, Janė išvertė abu iš formelių ir išnešė į kamarelę, kad atvėstų.

Šiandien Didysis penktadienis, todėl pyragų nei valgyti, nei ragauti negalima. Pietums išvirė tik juodos (be pieno) kleckynės. Grįždama iš bažnyčios, užėjo babūnėlė ir pasiliko iki Velykų. „Tiek darbo, o dar vaikai neklauso.“ – pasiskundė mama savo mamai. „Aš būsiu general!“ – pasakiau ir prisiglaudžiau prie babūnėlės. Savo pažada ištesėjau. Pasuolėn nuriedėjusi kamuolį suradau, padėjau sugauti pabėgusią akį ir iškepto pyrago nelaupiau, kaip broliai kad darė.

Kamaroje virte virė darbas. Kūrenosi krosnis. Viename katile virė didelis kiaulienos kumpis, kitame – šaltiena. Duonkepėje jau antrą kartą šiandien iškūrentoje, kepė veršienos kumpiai. Antanas parnešė iš daržo krienių. Ona jas tarkavo ir verkė. Janė ir Kazė, nutvėrusios ražus, šlavė kiemą. Bienis ir Stapė grėbė ulyčią. Vakrop, visą dieną dirvas aręs, grįžo Vacys. „Žemelė ant Vėjų kalno jau sausa. Rytoj iki pietų baigsiu arimą“ – kalbėjo jis.

Kai šeštadienio rytą pabudau, mama ir babūnėlė jau buvo išėjusios į bažnyčią. Bienis ir Stapė, pasiėmę prie vielos pritaistas medžio kerpės, taip pat ruošėsi Renavon šventintos ugnelės parnešti. Neseniai išplautos kameros grindys buvo dar drėgnos. Ona parnešė kuškį šiaudų ir paskleidė ant grindų. Adelė švaistėsi kočėlu. Ant stalo augo krūva iškočiotų rankšluosčių, staltiesių, paklodžių. Janė moliniame bliūde trynė kažką balta. Ištrynusi aptepė juo vakar iškeptos babkos viršų ir apibarstė aguonom. Kazė sutvarkė didžiąją lentyną. Prie kiekvienos lentelės prisegė bangelėmis iškarpyto balto popieriaus juosteles.

Atsikėlusį aš apžiūrėjau visus katilus, bet nieko valgomo neradau. Jau trečia diena neverda rytais košės ir niekas nepasiūlo pieno. Šėpe užtikau bliūdą juodos kruopienės. „Valgyk, jei nori,“ – sako Adelė. Pietus virsim tik tada, kai varpai atgavės ir mama pareis iš bažnyčios“.

Pirmieji, smilkstančiomis kerpėmis nešini, iš Renavo parėjo broliai. Jie padalijo savo kerpės pusiau. Vieną įmetė kameros krosnin, kitą – priemenės koknelėn, trečią – duonkepėn, o ketvirtą nunešė į pirtį. Netrukus parėjo ir mama su babūnėle. Mama parsinešė švęsto vandens butelį ir pastatė jį ant lentynos. „Rytoj po prisikėlimo pakrapysim visus namus.“ – pasakė ji.

Antanas, iškūrenęs pakrosnę, išbėgo pakviesti Mitkų šeimyną. Parvažiavo iš laukų Vacys ir visi vyrai, švariais apatiniais drabužiais, vantomis, muilu ir rankšluosčiu nešini, išėjo į pirtį. Kai jie grįžo, ant stalo jau garavo bulvės ir kvepėjo pipirais tradicinis Didžiojo šeštadienio valgis – babūnėlės susuktas kastinys.

Vyrams parėjus, seserys išrėdė pirtin babūnėlę, mamą ir mane sakydamos: „Jūs greitai nusiprauskit! Paskui ateis Mitkutės, užmesim karšto garo, dar nualpsit.“

Grįžusi iš pirties ir valandėlę pailsėjusi, babūnėlė išėjo į Velykas visai nakčiai. Antanas, pakinkęs porą arklių, išvažiavo į Židikus parvežti

Gustaičių. Jie atvažiavo į Šilius praleisti šv. Velykų ir pirmą kartą atsivežė savo dukrelę Gražiną. Domicėlė atvežė seserims dovanų. Adelė ir Ona gavo gražius juodus rankinukus, Kazė ir Janė – dryžuotas bliūzeles.

Raudona balandžio saulė jau leidosi, kai namiškiai išėjo į Velykas. Mama, Gražina ir aš palydėjom juos takeliu per apluoką. Sustojusios prie didžiųjų juodalksnių palaukėm, kol nueis iki vieškeliu. „Dešimt iš mūsų kiemo išėjo,“ – suskaičiavau aš. „Bum, bum, bum-bum-bum!“ – pasigirdo toje pusėje, kur leidosi saulė. „Būgnus muša Ylakiuose!“ – paaiškino mama. „Velykos. Gražios Velykos, kad tokie ir visi metai gražūs, laimingi būtų,“ – rimta ir susikaupti tarytum maldą pusbalsiu kalbėjo mama...

Kai vieškeliu nueinančių siluetai susiliejo į vieną didelį juodą tašką ir už alksnių užgeso paskutiniai saulėlydžio spinduliai, mes, trijų kartų atstovės: mama, duklė ir anūkė – pasukom takeliu namo.

Užmigdžiusi Gražiną ir paguldžiusi mane, mama su rožančium rankose atsiklėpė prie mūsų lovos, virš kurios kabėjo Marijos, septyniais kalavijais perverta širdimi, paveikslas. „Miegok!“ – sušnibždėjo ji – rytoj Velykos!“ Tyliai šiureno kukavinio rožančiaus karoliukai tarp surambėjusių motulės pirštų, tyliai atėjo miegas, saldus Velykų nakties miegas...

„Kelkis! – girdžiu Adelės balsą. – Jau Velykos! Pažiūrėk, kas ant palangės!“ Vienmarškinė iššokau iš lovos. „Du geltoni margučiai! Kas atnešė? Kam?“ – klausinėjau nustebusi. „Tautiukai atnešė!“ – sako Adelė. „Ar tik nemeluoja sesuo!“ Ne. Ji tokia graži stovi kameros vidury ir šypsosi, Balta su juodais dryželiais bliūzelė ilgomis rankovėmis, tamsus iki pusės blaudžų sijonas, ant galvos storų juodų plaukų kasa, į kuodą susukta. Adele, tu tokia miela ir graži išlikai mano atminty iš vaikystės Velykų ryto.

Daug ubagų, pėsčių ir važiuotų keleivių užsukdavo į mūsų namus. Gal taip buvo todėl, kad mama mylėjo ubagėlius, užjautė visus ir kuo galėdama šėlpė.

Prisimenu, kaip ji, išvirusi pusryčiams bulvinės košės ir pridėjusi jos kiekvienam po bliūdėlį, dar vieną pastatydavo ant koknės mūrelio sakydama: „Čia ubagėliui. Gal kuris ateis...“ Visus pažįstamus ubagėlius ir pavargėlius, kurie metuose po du, tris kartus pas mus ateidavo, dažnai pernakvodavo, vadinom „mūsų ubagais“. Mes visi jų pasiilgdavom ir laukdavom ateinant. Jei kieme pasirodydavo koks nepažįstamas, nematytas pavargėlis, sakydavom: „ne mūsų ubagas atėjo“. „Lekstys nebeateis,“ – prisiminė mama. – Numirė, vargšas, pernai.“ „Jis ir po pietų, pas mus atėjęs, klausdavo, ar košės nuo pusryčių neliko?“ – atsiminė Adelė.

„Iškrėtė jam šposą mūsų a.a. papunėlis,“ – pasakojo toliau mama. – „Turėjom šunį vardu Alasį. Geras buvo šuo, tik ubagų nemėgo, piktai juos nulodavo. Laikėm jį pririštą prie daržinės, kad visą ulyčią, kiemą ir kūtes matytų. Kai

jis paseno ir nudvėse, mes kurį laiką jokio šuns neturėjom.

Vieną dieną papunėlis prie daržinės skaldė malkas ir pamatė ateinant pažįstamus ubagus. Lekstys buvo aklas, todėl Lekstienė jį, už rankos paėmusi, vedė. Kad apsigintų nuo šunu, ji nešėsi didelę lazda, o Lekstys didelį botagą.

Papunėlis, jau iš tolo juos pamatė ir davė Lekstienei ženklą, kad nieko nesakytų. Lekstys mojavo savo botagu daržinės pusėn, nes manė, kad ten Alasis pririštas. Papunėlis pačiuopo botago galą ir emė tempti į save. Lekstys botago nepaleidžia ir šaukia: „Se, bjaurybė! Botagėlio nesugrauk! Motin ratavok!“ Lekstienė neištvėrė ir pirmoji pradėjo juoktis, – baigė savo pasakojimą mama.

„Lekstys šniakdavo tabaką ir juo vaišindavo mūsų mamą,“ – prisiminė Adelė.

Ištraukdavo jis iš kišenės apvalų abrinėlį ir paduodavo mamai. Ji, nuvožusi dangtelį, piršto galu paimdavo tabokos ir pasitėpdavo panosį. Paskui traukdavo nosimi orą sakydama: „Kąp skanė kvep!“ Kartą davė ir man tos tabokos pauostyti, bet man ji nepatiko. Aš ėmiau čiaudėti, – linksmai pasakojo Adelė.

Įlėjęs į trobą, ubagėlis pirmiausia atsiklėpęs kalbėdavo poterius, meldavosi už tos šeimos mirusiuosius. Jei nežinodavo mirusiųjų vardų, tai pasiklausdavo ir už jų dūšias savo maldas apieravodavo. Daugelis ubagų gražiai giedodavo ir mokėdavo daug giesmių. Ubagai stengėsi išmokti tų šventųjų giesmes, kokiais vardais buvo jų geradariai ir šeimos nariai. Mūsų namuose dažniausiai giedodavo šv. Antaną, šv. Lauryną, šv. Oną ir šv. Joną. Giesmės apie šv. Fortūnatą niekada neteko girdėti.

Alūžna, kurią mama duodavo ubagėliams, nebuvo didelė. Duodavo duonos apyriekinį, sūrio šmotelį, miltų ar kruopų kelias saujas. Ypač tingais atvejais, kai pavargėlis labai prašydavo, duodavo lašinių ar mėsos bryzelį. Kai nieko valgomo po ranka neturėdavo, duodavo penkis ar dešimt centų. Kad ir nedidelę alūžną gavę, ubagėliai visada būdavo patenkinti, dėkodami žemai lenkdavosi, bučiuodavo mamai ranką.

Dažnai atvažiuodavo padegėliai, nukentėję nuo gaisro. Jiems duodavo daugiau – įpildavo pusmaišį grūdų, miltų ar bulvių. Duodavo kokį padėvėtą rūbą.

Ateidavo pas mus tokia labai šneki ubagė – Agnieška. Ji kalbėdavo kažkaip dailiai švepluodama. Sunku būdavo ją suprasti, bet man patikdavo klausytis jos kalbos, kurioje beveik nebuvo skardžiųjų priebalsių.

Jonas Stripeika buvo susipykęs su proteliu. Ant savo viršutinių drabužių sėmėgęs ar ploš-

(Nukelta į 44 p.)

(Atkelta iš 43 p.)

čiaus jis užsirišdavo net po kelis įvairių spalvų kvartūgus. Kartą, kai Jonas pas mus nakvojo, mama paklausė jo, iš kur tokius puikius kvartūgus ėmęs? „Kai pamatau gaspadinę su gražiu kvartūgu, paprašau, o jei neduoda, tai ponevale atimu,“ – papasakojo jis.

Kartais atvažiuodavo „Sedos ponaitis“. Jis buvo be kojų. Važiuodavo arkliai ir vežime turėdavo skambalą. Atvažiuojęs į kiemą, privažiuodavo prie durų ir paskambindavo. Šeimininkas, supratęs, koks svečias atvažiuo, išsiųsdavo kokį namiškį jo priimti. Išskeldavo „ponaitį“ iš vežimo, įnešdavo į trobą ir pasodindavo. Reikėdavo „ponaitį“ pavalgydinti, nulupti bulves ir sriubą šaukštu prie burnos prinešti. Sesuo Adelė papasakojo, kad nuo „ponaičio“ kartą gavusi per nagus, kam valgydindama šaukštu jam nosį užkliudžiusi. Pavalgydintą „ponaitį“ reikėdavo aprenkti, guzikus užsegti, kepurę apmauti, šaliką užrišti. Paskui išnešti, pasodinti į vežimą ir kelią pas kitą gaspadorių parodyti. „Ponaičio“

vežime pūpsėjo maišas, į kurį kiekviena šeimininkė ką nors įdėdavo.

Kai žydas Mauškis su kromeliu ant pečių pas mus ateidavo, tai dažniausiai pasilikdavo ir nakvoti. Jis nešdavosi savo katiliuką ir visada pats, paprašęs mamos pieno, miltų, kiaušinių, virdavo sau vakarienę. Išviręs baltą kleckynę, jis kviesdavo ir mus, vaikus, jos valgyti. Mudu su Steponėliu, nors ir labai norėdavom, nedrįsdavom paragauti. Tik Bienis srėbdavo Mauškio virtą kleckynę ir girdavo, kad labai skani. Mauškis tuo būdavo labai patenkintas ir visada kviesdavosi Bienį prie savo vakarienės. Per žydų Velykas Mauškis atnešdavo macių ir visus namiškius jais vaišindavo.

Retkarčiais ateidavo dar kitas žydelis – perkrikštas. Jis mokėjo daug lietuviškų giesmių. Nors žydziuodamas ir švepluodamas, tas perkrikštas ubagėlis labai gražiai giedodavo.

Žydė Roškė iš Sedos buvo sena mamos pažįstama. „Kai Roškė ateina, – sakydavo mama, – mano visi darbai palieka nepadirbti: ir karvės nemelžtos, ir kiaulės nešertos!“ Roškė tiek

daug žinojo naujienų ir niekam kitam, tik mamai norėjo jas papasakoti. „Roške, tu turbūt visą svietą pažįsti?“ – paklausė kartą mama. Roškė šypsodama atsakė: „Ui, Roškė visi svietas nepažįstu, bet visi mane, Roškę, pažįsta.“

Prieš didžiuosius Kalvarijos atlaidus ubagai šniūrais traukdavo. Jie eidavo Kalvarijon iš Pikelių, iš Židikų, iš toliu toliausių kampelių. Po atlaidų vėl grįždavo atgal, pasirinkdami išmaldos pas ūkininkus, gyvenančius prie kelio.

Vieną karštą vasaros dieną, valgant pietus, atėjo dvi ne mūsų ubagės. Po pietų namiškiai atgulė pokaičio. Pavalgiusios pietus ir ubagės prigulė sode po obelimi. Mama joms pasiūlė kuską užsikloti, kad musėlės nelįstų. Ubagės taip ir padarė. Netrukus mes, lakstydami po sodą, pamatėm, jog iš po kuskos kyła dūmai. Bienis, nieko nelaukęs, nukūrė pas mamą šaukdamas: „Ubagės degal!“ Mama, greitai atbėgusi, nutraukė nuo ubagių kuską ir pamatė, kad viena iš jų traukia didelę pypkę.

Į Židikus, šv. Onos atlaidus, taip pat keliaudavo nemažai ubagų, daugiausia, žinoma, ubagių. Viena ubagė vesdavosi į atlaidus ir savo nedidelę, kokių penkerių–šešerių metų mergaitę. „Kodėl vediesi tokią mažą?“ – paklausė mūsų mama tos mergaitės mamą. Ši atvirai prisipažino: „Mažajai daugiau duoda negu man! Vieni jos gailisi, kiti ja džiaugiasi ir kiekvienas į jos ištiestą rankelę įdeda centų, o kartais ir litą.“

Ubagės papasakojo, kad vieną kartą ta mergaitė pasiklydo žmonių minioje. Viena jauna ponina, rodydama mergaitę skrybelėtas, karoliuotas, gražias ponias, klausinėjo ją: „Ar ta? Ar ana tavo mama?“ „Ne, ne ta, – atsakė paklydusioji. – Mano mama su terbelėm ir su lazdelėm“. Tada ponina suprato, kur ieškoti pasiklydusios mergaitės mamos.

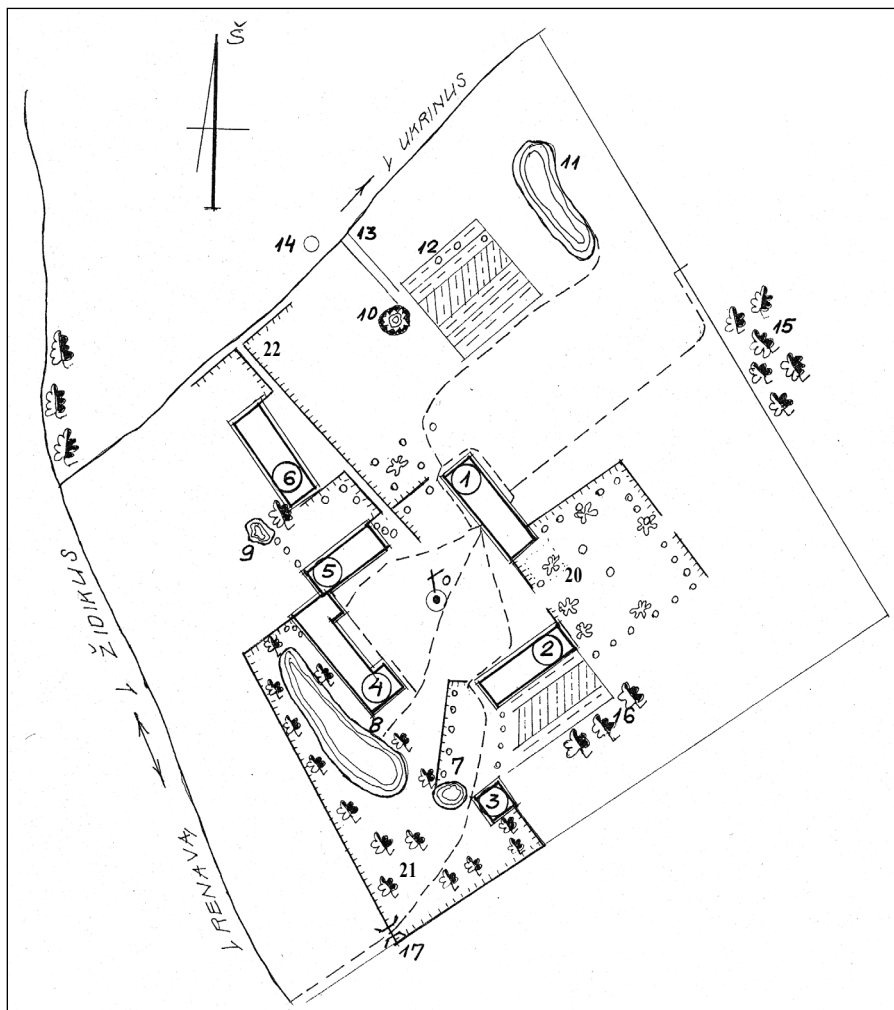
Be šitų, per metus du, tris kartus apsilankančių mūsų ubagėlių, buvo apylinkėje labai neturtingų žmonių, kuriuos reikėjo šelpti. Daugelis jų neturėjo nei savo kampo, nei žemės, nei artimų žmonių.

Krapauskas, kuris gyveno Vadagių kaime, turėjo tik mažą trobelę, nedidelį darželį žemės ir didelį būrį vaikų. Jis ateidavo ant dienų ir padėdavo daug darbų nudirbti. Vasarą jis pjaudavo rugius, vasarą, žiemą veždavo iš miško rąstus, pavasarį skaldydavo malkas, kapodavo virbus. Krapauskienė ir jos mama Spalvienė ateidavo ravėti daržo.

Pranciška gyveno su dukrele Stepute. Jos prie lauko darbų neidavo, bet suverpdavo mums linų ir pakulų. Našlė Kaminienė gyveno taip pat Vadagių kaime mažoje trobelėje. Ji verpdavo mums vilnas, megzdavo kojines, pirštines. Visiems šitiems padieniams darbininkams, padėjėjams, verpėjoms ir mezgėjoms mama mokėdavo pagal susitarimą, produktais arba pinigais.

Prieš šventes – Velykas, Kalėdas, Sekmines ir šv. Izidoriaus atlaidus – mama juos visus prisimindavo. Iškepusi duonos ar pyrago, ji siųsdavo mudu su Steponėliu pas Prancišką ir Ka-

Emilijos Miltenienės gimtosios sodybos planas: 1 – troba; 2 – klėtis; 3 – pirtis; 4 – karvių ir arkliai kūtės; 5 – kiaulių kūtė; 6 – daržinė; 7 – mažasis prūdėlis (pas pirtį); 8 – didysis prūdas; 9 – prūdėlis prie ąžuolo; 10 – linmarka; 11 – Šakio prūdas; 12 – Šakio daržas; 13 – Šakio apluokas; 14 – Šakio obelė; 15 – Pijaus sūpynės prie beržų; 16 – juodalksniai, kur plėšikai pinigų dalinosi; 17 – lėpėnė per tvorą; 18 – obelys ir kriaušės; 19 – vaismedžiai; 20 – gėlės ir krūmai; 21 – medžiai; 22 – tvora

minienę su dar šiltais puskepaliais. Krapauskų šeimynai nešdavom visą ir kuo didesnį kepalą. Kai paskersdavo paršą, veršiuką ar avį, mama duodavo jiems nunešti bryzą lašinių ar gabalą mėsos. Dažnai bėgdavom pas Krapauskus, Kaminienę ir Prancišką su ką tik suspaustu sūriu, pieno uzbonėliu, ragaišio kepalu.

Vos tik rytą pabudau, Bienis man sako: „Oi, kiek daug šiandakt prisnigo!“ Aš pažvelgiau pro langą, o Bienis, kad pradės žvengti: „Malū dėina! Malū dėina!“

Apgavo! Bet daugiau niekas nebeapgaus, nusprendžiau tvirtai. Nežiūrėsiu pro langą, nors sakytų, kad ten vėputiniai sniego. Ant lovos galo susvertų drabužių krūvoje suradau savo bielinę jupele ir apsilvilkau. „Va jerguteliau, jau rankovę suplėšei!? – stebis Steponėlis. – Nu, gausi dabar nuo mamos.“ Ne tik mama, bet ir Adelė supyks, – susirūpinau ir aš. Juk dar taip neseniai ji užlopė man abiejų rankovių alkūnes. Nusivelku per galvą jupele, išverčiu į gerąją pusę, apžiūriu abi rankoves ir patenkinta sušunku: „Ne, dar nesuplyšo!“ Bet tuojau pat išgirstu skardų Steponėlio juoką: „Apry-lius, Apry-lius!“

„Steponėli, nepavėluok į mokyklą“ – sako mama, jėjusi į kamara. Steponėlis čiumpa savo aprintą šikšninę terbelę su knygomis ir išbėga pro duris. Pasiguodžiau Adelei, kad Bienis ir Stape širyt man jau du kartus pamelavo, o aš nežinau nei ką, nei kam pameluoti.

„Aleksandriui pameluok!“ – pamokė Adelė. Jis prie daržinės virbus kapoja. Įsispyrusi į klumpes kulniuojau pas Aleksį. „Mama pietus išvirė, prašom pareiti!“ – sakau jam. O jis man: „Nemeluok, neseniai pusrytį pavalgėm!“ Kiek kartų tą dieną lapnočiau ulyčia pas Aleksį, tiek kartų grįžau nusiminusi atgal.

Jis netikėjo, kad žmogus, keršą arklį pasikinkęs, važiuoja Ukrainų keliu, kad gandrai jau parsikrida, kad kiaušė bulve užspringo. Aleksis tik juokėsi, vadino mane melagėle ir varė į trobą. „Jau daugiau nebeisiu“, – pasakiau, gal šeštą kartą sugrįžusi nuo daržinės. Nuspyriau klumpes į pasuolę ir atsisdėdavau šalia Adelės ant pasostės galo.

Pakeitusi šėvą Adelė žiūrėjo pro langą. Pro atdaras arklių kūtės duris buvo matyti Žilės galva. „Jei sakytum Aleksandriui, kad Žilė į Vadagių išbėgo, tai gal ir patiktų...“ – samprotavo ji balsu. Mat, ta, iš Ramanausko neseniai pirktoji kumelė, jei tik vyrai, atidarę kūtės duris, skersai staktos neuždėdavo štangos, išbėgdavo į Vadagių pas savo buvusį šeiminką.

Aš vikriai nusiropščiau nuo pasostės, ilipau į klumpes ir nuskubėjau prie daržinės. Jau iš tolo pradėjau šaukti: „Žilė išbėgo!“ Aleksis metė kirvį ant trinkos ir dideliais žingsniais nužingsniavo į kiemą. Aš tapnočiau jam iš paskos ir vos laikiausi nesijuokusi. Kieme jis stabtelėjo ir nustebejęs paklausė: „Kaip ji

galėjo išbėgti, kad štangą uždėta?!“

Mama, Ona ir Adelė, sulindusios į langą, linksmai juokėsi. Pamatęs jas, Aleksandras viską uprato. Jis mostelėjo ranka, nusispjovė ir nuėjo prie savo darbo. Nuo trobos slenkščio aš palydėjau jį šaukdama: „Pamelavau, pamelavau!“

Iki pat Velykų visiems gyrausi savo „žygdarbiu“. Įkyrėjau namiškiams, o labiausiai Aleksandriui. Bet išaušo Velykų antroji diena. Iš saldaus miego mane pabudino keli šalto vandens lašai, nuvarvėję per kaktą, žandus, kaklą. Pramerkusi akis pamačiau Aleksandrą, stovintį prie lovos su puodeliu vandens rankoje. „Apliejau, už pamelavimą apliejau“, – kalbėjo jis linksmai. Aš užsitraukiau kaldrą ant galvos. Kažkas ragino dar lieti, bet Aleksandras to nedarė ir aš išgirdau, kaip jis išpylė vandenį į kibirą.

Kai po Velykų retkarčiais Aleksandriui primindavau savo „pamelavau“, jis man atšaudavo: „o aš apliejau“.

„Kadugių parvežkit! Jau greitai Verbos,“ – primena mama vyrams, kurie kasdien veža iš miško kirvamalkes. Šeštadienį prieš Verbas seserys sutaisydavo mamai iš kadugio šakų didelę verbą. Kotą apvyniodavo baltu popieriumi, surišdavo kaspiniu. Broliai Verbų sekmadienį, eidami į bažnyčią, pasiimdavo nedideles kadugio šakeles. Kiekvienas išsirinkdavo, kur gražesnė, žalesnė, garbanotesnė. Jei būdavo išsiskleidę karklų kačiukai, seserys jais papuošdavo savo verbas, o jei žydėdavo sniegenos, tai ir jų šakelę prie verbos pridurdavo.

Seserys Janė ir Kazė ištekėjo dar prieš Užgavėnes. „Mylele, – sakė Adelė, – šiemet tau reikės verbas taisyti. Mama, Ona ir aš pačios pasidarysim. Tu tik vyrams – Bernardui, Stepo-

nui ir Aleksandriui – gražią verbą sutaisyk!“

Šeštadienio popietę Ona parnešė į kamara kadugio šakų. Aš ėmiausi darbo. Išrinkau pačias gražiausias šakeles. Nusukutinėjau peiliu kotelius, bet neturėjau kuo papuošti. Staiga šovė man į galvą mintis. Geroj troboj po balkiu popieriuje suvynioti kelių metų šuns „agnasai“. Ant krasės pasilipusi, ištraukiau juos iš po balkio.

Kokių tik čia „agnasų“ nebuvo! Baltų – aliuminių, rausvų – varinių, apskritų, keturkampių, trikampių. Kiekvienas turėjo ašelę antkakliui įverti. Į tas ašeles aš įvėriau spalvotus vilnonius siūlus ir jais priraišiojau „agnasus“ prie verbos šakelių. Mano supratimu Aleksandriui, mūsų pusbroliui, nebejaunam kavaleriui, pirmus metus pas mus tarnaujančiam vaikiui, skirtoji verba buvo labai graži. Ji iš tolo, tik akį užmetus, blizgėjo, į rankas paėmus, maloniai skambėjo.

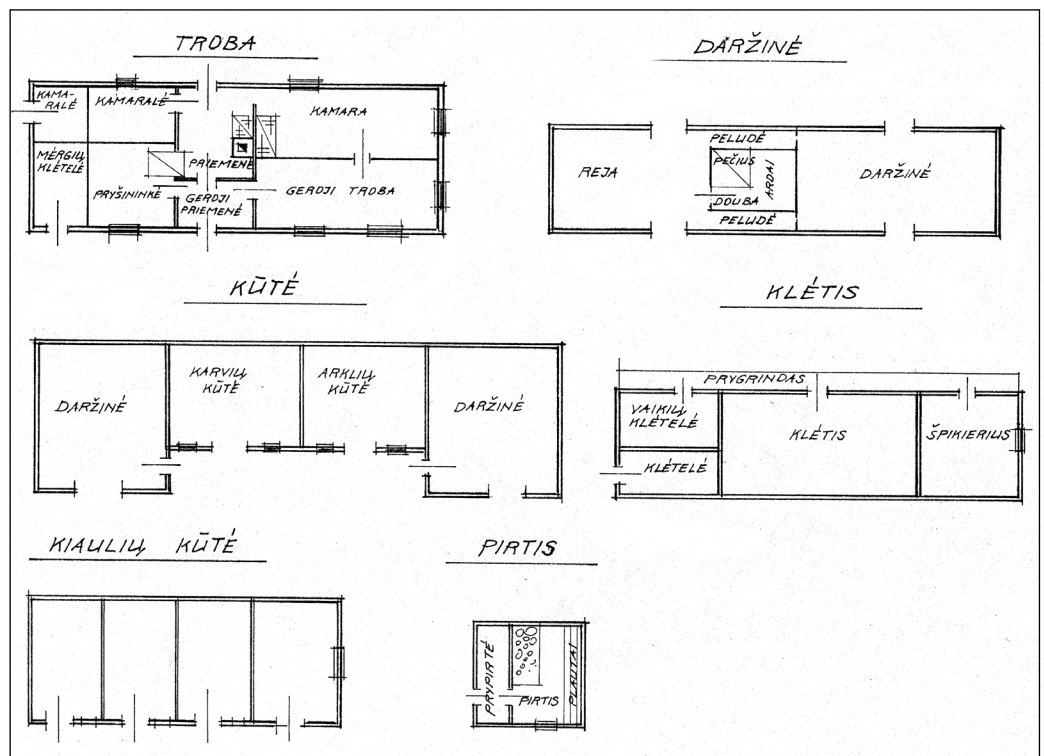
„O-o-o! Kad aš tokią nusineščiau! Davatkos mane iš bažnyčios išvartytų,“ – kvatojo Aleksandras, apžiūrėjęs verbą. Adelė, ją pamačiusi, tik galvą kraipė ir kartojo:

„Ką ta Mylė sugalvojo?! Ką ta Mylė sugalvojo?!“ Mama, gūžčiodama pečiais, siūlė man beržinės košės. Nebelaukusi, kol mama ištrauks iš pasuolės šluotą, išsprukau pro duris.

Dar ilgai, ilgai prie progos ir visai be progos namiškiai man primindavo šunų „agnasiais“ papuoštą verbą.

(Nukelta į 46 p.)

Emilijos Miltenienės gimtosios sodybos pastatų planas

Nuotraukoje – Juzumų šeima: Petronėlė Juzumienė, septynios jos dukros, sūnus Antanas, sūnėnas Fortūnatas Bunkus. 1915 m. (Šeimos galva tuo metu dalyvavo I-ajame pasauliniame kare)

(Atkelta iš 45 p.)

Einu per žydrą žydinčių linų lauką. Nei nuskaiti, nei aprašyti negaliu to jausmo, kurį širdy jaučiu. Gležnučiai stiebeliai ir melsvi žiedeliai lenkias lig žemės, glosto basas mano kojas. Vingiuoja takelis per siūbuojančių, vilnijančių lino žiedelių žydrą jūrą...

Neilgai žydi linai, tik vieną vasaros dieną! Tai akimirka, pati gražiausia ir nuostabiausia, palyginus su ilga, daug dienų ir naktų trunkančia lino mūka.

Praėjo diena, linai nužydėjo ir lauke siūbuoja tik žalios jų galvelės. Saulės šildomi linai pagelto, stiebeliai sutvirtėjo, galvelėse sėklos pribrendo ir, vėjui linguojant, ėmė skambėti. Sesės rankomis linelius nurovė, į pėdelius surišo, gubeles sustatė. Išdžiūvusius linus broliai į daržinę parvežė. Ant pado, rejoye ratu sukloję, lapšėtuvais galvelės nukulė. Paskui vėl į lauką nuvežė ant pievos ar dobilienos plonai paskleidė, kad atsiklojėtų.

Norėdami gauti tamsesnį pluoštą, iškultus linus linmarkoje mirkydavo, po to paskleisdavo. Atsiklojėjusius pakeldavo, gubelėmis sustatydavo. Pradžiuvusius vėl namo į reją parveždavo.

Mindavo linus arklina mašina, kurią sudarė dideli rantyti volai ir rusvelkis. Pakinkytas arklys sukldavo rusvelkį, o ašis – linaminę. Prieš mynimą linus džiaudavo douboje ant ardų. Stambiomis malkomis arba kerais iškūrendavo doubos pečių, kad linai gerai išdžiūtų. Dar šiltus, traškancius imdavo nuo ardų ir leisdavo į mašiną, kuri sutrupindavo linų stiebelius, atskirdavo nuo pluošto dalį spalijų.

Išmintus linus surišę pundais, sukraudavo daržinėse, rejoyse arba klėtyse. Verpimui skirtus linus nubraukdavo brauktuvėmis, iššukuodavo jiekėlėmis. Švarias, be spalijų linų saujas kietai

susukdavo į grįzules. Jas laikydavo skryniose arba ant aparos suvertas pakabindavo klėtyje.

Kai ateidavo metas verpti, linų grįžulė ištiesdavo ant stalo ir suvyniodavo į kuodelius. Verpdavo kalvaratu, švaika prie prievartės kuodelį prismeigę. Kai priverpdavo pilną špūlę, paimdavo lunktį ir ant jo išlenkdavo giją. Gijas kelis kartus ranka sunerdavo, suverdavo ant šniūrelio ir pakabindavo ant vagio.

Kai gijų tiek priverpdavo, jog atrodė, kad užteks apmatams ir ataudams, dėdavo jas ant vytuvių ir vydavo ant matarų. Kad siūlai būtų lygūs, vydavo per urvelį ir privydavo kelias dideles špūles. Iš špūlių ant mestuvų apmesdavo audeklą. Kuo ilgesnį audeklą norėdavo austi, tuo daugiau eilių ant mestuvų užmesdavo. Nui-mant nuo mestuvų, apmatų siūlus rankomis sunarstydavo kaip giją.

Į vieną apmatų galą įdėję skiedmenis, prirtvindavo jį prie riestuvo. Traukdami palengva skiedmenis ir tarpais dėdami skalas, visus apmatus suvyniodavo ant riestuvo. Apmatų galus suverdavo į nytis, paskui į skietą. Skietą įstatydavo į muštuvus. Nytis pakabindavo ant stričių, priiršdavo pakojes. Apmatų galus priiršdavo prie atvaržytuvės, kurią šniūreliais prirtvindavo prie antrojo mažesnio riestuvo, skirto audeklui vyniotis.

Ataudų siūlus trindavo į šėvas. Jei ataudams naudodavo vienos spalvos siūlus, ausdavo vienu šautuvu, įspraudę į jį siūlų pritrintą šėvą. Jei ataudai būdavo dviejų ar daugiau spalvų, tai atitinkamai tiek pat reikėdavo ir šautuvų.

Visus tuos darbus su mamos pagalba ir patarimais stropiai atlikusi, Adelė pagaliau atsisėdavo ant pasostės. Persižegnodavo ir, padėk, Dieve, ištarusi pradėdavo austi.

Man patikdavo žiūrėti, kaip sesuo audžia. Ji greitai laidė šautuvą per siūlų taką į vieną ir į kitą pusę, linkčiojo pirmyn ir atgal, pritraukdama ir atstumdamą muštuvus, spardė kojomis pakojes. Darbas buvo sunkus, bet sesuo niekada nesiskųsdavo. Tik retkarčiais ji atsidusdavo, patirindavo tirpstančias rankas, paglostydavo įskaudusią nugarą. O kai baigusi austi audeklą, Adelė vyniodavo nuo riestuvo ir sieksniais matuodavo balto lino drobeles, ji visa švytėdavo iš džiaugsmo.

Baigusi vieną audeklą, Adelė pradėdavo austi kitą. Staklės mūsų troboje bildėdavo visą žiemą, o kartais ir vasarą. Sesuo audė rankšluosčius, staltieses, linines ir pašukines drobes patalynei, baltiniams, vasariniams drabužiams. Pakulinių audeklų reikėjo gūnėms, maišams, terboms, sienykams, autams.

Jau vasario, kovo mėnesiais mūsų sode ant sniego baldavo lininiai ir pašukiniai audeklai. Vasarą lino drobių takus ištiesdavom apluoکه prie prūdo. Kelis kartus per dieną juos suritindavom, mesdavom į prūdą ir šlapius vėl tiesdavom ant žolės. Vasarai baigiantis saulėje baltintus audeklus išvirindavo pelenų šarme ir švariai išskalbdavo upės vandenyje. Pradžiuvusias drobes išmagliuodavo, kad būtų minkštesnės ir padėdavo skrynion.

Neilgai tos drobėlės, nauji rankšluosčiai, staltiesės skrynioj gulėdavo, tik iki to laiko, kol jaunesnė seselė sumanydavo tekėti, tik iki to meto, kol šeimynai baltinių arba patalynės prireikdavo. Ar žinojo, ar nujautė, ar bent numanė Adelė, kad ne sau, o seselėms kraitį audžia? Kol maža buvau, apie tai nepagalvojau, kai jauna buvau, to seselės nepaklausiau. Tik dabar, kai jau pasenus, o Adelė negrįžtamai išėjęs, aš supratau, kuo ji buvo mums...

Jaunesnes sesutes iš mažens prižiūrėjusi, joms kraičius sukrovusi, visą savo ilgą amžėlį tik brolių ir seserų rūpesčiais gyvenusi, Adelė mums buvo tarsi tėviškės namų geroji dvasia.

Kai per žydinčių linų lauką einu, seserį Adelę menu. Kai mamos kraitinį rankšluostį, skrynios prykalkoj padėtą pakilnoju, jos rankų švelnumą jaučiu. Kai prie balto Kūčių stalo kalėdaitį laužau, jas abi – Mamą ir Adelę – iš Tenai atėjusias regiu.

ŽODYNĖLIS

Žodynėlyje žemaitiški žodžiai parašyti žemaitiškai (pagal prof. Alekso Girdenio ir dr. Juozo Pabrėžos parengtas žemaitiškos rašybos taisykles)

Abraks – pusė apyriekio, atriecto kampu.

Abrinielis – stačio medžio išskobtas indelis su dangteliu.

Abruozds – šventųjų ar koks kitas paveikslas.

Amolis – vaistas.

Apara – virvelė.

Apieravuotė – aukoti.

Apīriekinis – abišalė.

Aplouks – aptvaras prie namų gyvuliams paganyti.

Apmatā – audeklo išilginiai siūlai, metmenys.

Ardā – jaunos kartys, ant kurių stotomi džiovinami linai.

Atvaržītovė – virvelė pradėtam audeklui riesti.

Autā – audeklo gabalai kojoms apvynioti aunantis.

Alūžna – išmalda.

Babka – dubenyje keptas saldus pyragas.

Babkas lapā – šiltųjų kraštų medžio (lauro) lapai, vartojami prieskoniams.

Balkis – sija, storas raštas.

Bašlīks – ant galvos dedamas gaubtas nuo šalčio, lietaus.

Bielinis – bieliais apmestas, vilnomis ar linais atautas audeklas.

Blieka – skarda.

Brauktuviė – įrankis linams braukti.

Brīzos – siauras, pailgas gabalas lašinių, mėsos.

Burka – didelis milinis apsiaustas.

Burnuosos – storas apsiaustas.

Čiurnis – pirštines, kojines ar bato dalis prie riešo.

Dīvītėis – stebėtis.

Douba – duoba, jauja.

Drobolė – paklodė.

Drobinas – kopėčios.

Drūželė – dryžis, ruožas, juosta.

Garnituorios – eilutė, kostiumas.

Garvilkis – skylė garui išleisti.

Getrā – kojų apavas (audeklinis) viršum batų.

Gėmbė – medinis kablys sienoje.

Grižolė – kelios susuktos linų saujos.

Grabs – karstas.

Gūnė – audeklo užtiesalas kam apkloti, pašarui nešti.

Jiekelės – prietaisas linams šukuoti.

Kalvarats – verpimo ratelis.

Kamara – virtuvė.

Kartė – ilgas, plonas medis.

Kazals – gegnė.

Kevals – kiaušinio lukštas.

Kėngė – geležinis kablys, įkaltais durų staktoje.

Kirvamalkės – smulkių medžių tik kirviu kiršta malka.

Klebets – senovinio prietaiso, skirto durims daryti, spaudžiamoji pokštelė.

Kliuošos – lemos gaubtas.

Koknė – virtuvės krosnis, virykla.

Koskelė – skarelė.

Koudielis – linų, pakulų susuktas gumulas verpimui.

Krapīla – šlakstyklė.

Kresna – spirgas.

Kuškis – kuokštas.

Kutuosā – kutai.

Kūtė – tvartas.

Lakonka – molinis indelis švęstam vandeniui laikyti.

Lapsietovs – įrankis linams kultū.

Laupītė – nulaužyti (kepalo plutas, pakraščius).

Ledžingas – pačiūžos.

Lėktuorios – žvakidė.

Lėpėnė – per tvorą iškišta lentelė ant stulpelių.

Lunktis – prietaisas siūlams iš rietės lenkti.

Luopėta – kastuvas

Magliavuotė – lyginti, minkštinti išskalbtus skalbinius.

Malka – krūva.

Matarā – prietaisas siūlams suvyti.

Mentė – geležinė lopetėlė bulvėms kasti.

Mestovā – prietaisas audeklo metmenims apmesti.

Minkituvis – gelda duonai minkyti.

Moldele – iš vieno medžio išskobtas indas, geldelė.

Muštovā – audimo staklių dalis, į kurią įdedamas skietas.

Nažutka – moteriška palaidinė.

Nītis – ant dviejų lazdelių suverti dvigubi siūlai su kilpelėmis audeklo metmenims suverti.

Padis – plūktinė klijavimo asla, grendymas.

Pakruosnė – pirtis.

Pakulinis – austas iš siūlų, suverptų iš pakulų.

Pants – javų, šieno šalinė.

Pasuostė – suolelis staklėse audėjai.

Pašukinis – austas iš siūlų, suverptų iš pašukų.

Pečiuonė – įdubimas, skylė krosnies šone smulkiems daiktams pasidėti.

Petelnė – keptuvė.

Pilipuonā – tulpės.

Prigrīndas – prieklėtis.

Prikalka – prieskrynis.

Prišninkė – žemaičių trobos galias, kur dažniausiai gyvendavo karšintis.

Pruočka – skalbėja.

Puodė – krikštavaikis.

Rakondā – virtuvės indai, įrankiai.

Rātavuotė – gelbėti.

Razinkā – džiovintos vynuogės.

Ražos – susidėvėjusi virbų šluota.

Rejė – javų ar linų džiovinamasis pastatas.

Rėistovs – staklių velenas, ant kurio riečiami metmenys, audeklas.

Viršuje – E. Miltenienė (antra iš kairės) tėviškėje, prie šeimos archyvo. Dešinėje – brolis Steponas su žmona Aleksandra. Apačioje – E. Miltenienė su giminėmis ir artimaisiais švęsdama 70 m. sukaktį, 1995 m.

Nuotraukos iš Emilijos Miltenienės archyvo

Rusvelkis – transmisija, sujungiamas su kuliama ar kita mašina, maniežas.

Sieninks – čiuzinys.

Skėidminis – dvi skalos, išvertos per metmenis.

Skuotertė – staltiesė.

Skupicierios – šykštuolis.

Smelčios – lydyti kiaušienos taukai.

Spirė – kopėčių skersiniai.

Strėcios – skridinukas nytims parišti.

Šerė – kiaušės plaukai ant keteros.

Šiberis – kaitis krosniai.

Šjepps – spinta.

Špikierios – patalpa klėtyje, kur laikomi drabužiai, kraičio skrynja.

Švaika – priedas prie verpimo ratelio, kuriuo prie verpstės prismeigiamas linų kuodelis.

Tintovā – įnagis dalgiui tinti, plakti.

Trėkuojis – apskritas geležinis trikojis puodui pastatyti.

Tūbā – veltiniai.

Uknuolė – vinyas, skirtos pasa-

goms prikalti.

Uličė – keliukas į sodybą.

Urvielis – trumpas tuščiaaviduris pagaliukas siūlams nuo vytuvų į špūlę vyti.

Užduralis – vieta už neparadinių namo durų.

Užnarvis – atnara, mezginio pradžia, mezgama kitokiu raštu negu pats mezginy (dvi akys gerai, dvi išvirkščiai).

Vāgis – kablys kam nors pakabinti.

Vanta – lapinė šluota.

Varvalis – lydyti banginio ar ruonio taukai batams tepti.

Vītovā – prietaisas siūlams vyti.

Vuols – ristuvas.

Vožys – dvi poros kryžmai sukaltų, skersai sujungtų pagalių mal-koms pjauti.

Žakiets – trumpas viršutinis moteriškas drabužis, švarkas.

Žiužis – susukti šiaudai, skirti kam nors trinti.

Žvarbis – drebulys, šiurpulys.

Ylakiai: istorijos puslapiai

1568 m. Jokūbo Laskovskio sudarytame Grūstės valsčiaus inventoriuje pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas Ylakių kaimas. Jis buvo Skuodo dvaro valdose. Žemės ribojosi su tuometimo dvaro savininko Jono Chodkevičiaus įsteigto Bareikių miesto žemėmis.

Spėjama, kad Ylakių gyvenvietės pavadinimas susijęs su pavardėmis. 1596 m. Skuodo valsčiaus inventoriuje nurodyta, kad Skuodo ir Grūstės pavietininku buvo Markas Ylokaitis, o 1599 m. dar minima ir Ylako pavardė.

XVI a. II p. Ylakiai, kaip ir kiti valakiniai kaimai, turėjo linijinį planą – didžioji dalis namų buvo išsidėstę palei vieną gatvę. Dar nenustatyta, kurioje dabartinio miestelio dalyje XVI a. būta Ylakių kaimelio. Manoma, kad tuo laiku Ylakiai galėjo kurtis palei kelią Seda–Skuodas.

Spėjama, kad Ylakiai į miestelį išaugo po to, kai sunyko ar per karus buvo sunaikintas netoliese (Erkšvos kaimo teritorijoje) arba toje pat vietoje buvęs Bareikių miestas.

Skuodo dvaro inventoriuje 1647 ir 1684 metais Ylakiai vis dar vadinami kaimu, o Bareikių miestas dokumentuose nebeminimas. Aprašytas tik Erkšvos kaimas, kuriame tuo metu buvo 23 kiemai ir 26 valakai žemės.

Ylakuose 1684 m. jau gyveno 48 šeimos, kurios valdė 44 valakus žemės. Tuo laiku čia jau buvo bažnyčia, veikė viena karčema. Amatininkų nebuvo ir kaimas didesnės reikšmės šiame regione neturėjo, todėl jis nepažymėtas ir ano meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Livonijos žemėlapiuose.

XVIII a. pr., apie 1717–1725 m., Ylakuose įvyko daug pasikeitimų. Vietoje kaimo atsirado miestelis, iš esmės pasikeitė jo planas, išsiplėtė teritorija. Tada miestiečiams priklausė 48 valakai, 20 margų ir 24,4 presto žemės. Naujoji miestelio dalis projektuota į vakarus nuo senojo kaimo centro, prie neužstatytos Skuodo, Sedos ir Židikų kelių sankryžos, priešais bažnyčią. Ylakiai iš kitų tuo metu tvarkomų Lietuvos miestelių išsiskyrė didžiausiu aikštei paskirtu plotu. Atmetus šventoriaus iškyšulį ir pridėjus plotą, esantį priešais aikštę (Sedos kelio praplatėjimą pietinėje bažnyčios pusėje), ši aikštė užėmė 140x140 m arba 3x3 šniūrų kvadratą.

XVIII a. pr. šalis buvo nualinta karu, bado ir maro. Per suirutes Ylakuose gyventojų skaičius sumažėjo 40 proc., atsirado tuščių valakų. Prekybininkų, amatininkų sklypų buvo vos 20.

Prekyba ir amatai pagyvėjo tik XVIII a. pabaigoje, kai pagerėjo bendros ekonominio gyvenimo sąlygos šalyje.

1795 m. Ylakių miestelyje buvo 43 šeimos. 42 proc. gyventojų vertėsi prekyba ir amatais. Veikė išdo karčema, dvi privačios karčemos, bažnyčia ir sinagoga.

1773 m. Ylakių miestelis pirmą kartą pažymėtas Karolio de Perthies sudarytame Lenkijos žemėlapyje. Lyginant su Skuodu ir Seda, XVIII a. II p. Ylakiai buvo nedidelis miestelis, todėl kai kuriuose to amžiaus pabaigos žemėlapiuose jis pažymėtas kaip kaimas.

XIX a. pradžioje igyvendinus naują administracinį šalies suskirstymą, Ylakiai tapo valsčiaus centru. 1804 m. priėmus senato potvarkį, kuriuo žydams prekybininkams leista išsikelti iš kaimų, miestelyje padaugėjo gyventojų. 1819 m. čia jau gyveno 83 šeimos – apie 400–500 žmonių. Daugiau kaip 50 proc. miestelio gyventojų vertėsi prekyba ir amatais.

Po 1831 m. sukilimo visos Sapiegų valdos (tuo pačiu ir Ylakiai) buvo konfiskuotos ir atiteko caro administracijai, tapo „valdišku“ miesteliu. Po to jis pradėjo greitai augti. 1839–1840 m. čia vyko dideli turgūs ir prekymečiai. Iš 108 šeimų prekyba, amatais ir kitais ne žemės ūkio verslais užsiėmė 68 šeimos (63 proc. visų miestelio gyventojų).

1868 m. Ylakuose surašyti 172 sklypai ir 165 šeimos. Ne žemės ūkyje dirbo 117 šeimų, valstiečių savininkų buvo 5 šeimos, daržininkų – 27, dvariškių – 10, atitarnavusių kareivių – 3 šeimos. Veikė valdiška parduotuvė ir karčema, valsčiaus valdyba, bažnyčia, sinagoga, altarija, mokykla (minima 1804 m., veikė iki 1863 m. sukilimo, atkurta 1865 m.).

XIX a. antroje pusėje Ylakiai susijungė su Stripinių kaimu, kuriame buvo 24 sklypai. Miestelis plėtėsi ne tik Skuodo kryptimi, bet ir į visas kitas puses, išskyrus rytinę, kur buvo upelio slėnis, klebono pievos. Namai buvo statomi pagal visus kelius,ėjusius už centro ribų.

1874 m. Ylakuose kilo gaisras. Sudegė 41 gyvenamasis namas ir sinagoga.

1897 m. miestelyje gyveno 1367 žmonės (iš jų 775 vertėsi prekyba, amatais ir padiniais verslais). Pastatyta nauja mūrinė katalikų bažnyčia, valdiška mokykla, žydų sinagoga su mokykla, evangelikų liuteronų bažnyčia, valsčiaus valdyba, dvi prieglaudos, 35 parduotuvės ir 10 alinių.

1905 m. įsteigtas lietuviškas knygynas.

Iki I-ojo pasaulinio karo Ylakuose pastatai buvo mediniai, dengti šiaudais arba skiedromis, išskyrus mūrinę bažnyčią ir du gyvenamuosius pastatus. 1917 m. Ylakuose kilęs gaisras padarė daug nuostolių: sudegė 58 namai ir sinagoga. Po gaisro miestelis gerokai sumažėjo. Ne žemės ūkiu užimtų gyventojų liko tik apie 100.

Nepriklausomos Lietuvos metais Ylakiai buvo atkuriami, vyko gana intensyvios statybos. Vietoje sudegusių vienaaukščių medinių namų pastatyta dalis dviaukščių (kai kurie mūriniai). Išliko ir nauja medinė sinagoga, kurią projektavo B. Helcermanas, mūrinė pieninė ir mokykla. 1931 m. Stripinių kaimo teritorijoje pastatyti mūriniai baptistų maldos namai.

Ylakuose prie miestelio aikštės tuo laiku pastatyti keli originalūs dviaukščiai mūriniai ir mediniai namai, papuošti įstiklintomis verandomis ir erkeriais. Pagausėjo gyvenamųjų namų su atikais statyba. Projektų statyboms nebuvo daroma. Ylakių planas iki II-ojo pasaulinio karo išliko ankstesnės formos.

Per karą naciai išžudė miestelyje gyvenusius žydus, todėl gyventojų sumažėjo daugiau negu perpus. Miestelio pastatai beveik nenukentėjo.

Pokario metais Ylakiai tapo kolūkio centrine gyvenvietė. Įsteigta keliolika įstaigų: vidurinė mokykla, kultūros namai (1948 m.), ligoninė su ambulatorija (1953 m.), senelių ir invalidų namai, valgykla, kelios parduotuvės ir kt.

1959 m. Ylakuose gyveno 874 žmonės. Daugėjo statybų. 1963–1970 metais Ylakuose pastatyta keliolika medinių ir mūrinių gyvenamųjų namų. Dalis jų nebūdingi Ylakiams, nepuošia jų.

Neapdairiai buvo statomi ir kai kurie visuomeniniai pastatai: pieninė Skuodo gatvėje, apylinkės tarybos pastatas, parduotuvė-valgykla miestelio centre, paviljonas ir autobusų stotelė buvusios sinagogos vietoje. Išardžius grindinį, miestelio aikštę prisodinta medžių. Visa tai stipriai pakeitė senąją darnią aikštės kompoziciją.

Nuo XVII a. vidurio iki XIX a. pabaigos (ir anksčiau) užstatyta Ylakių miestelio teritorija šiandien – urbanistikos paminklas. Jo teritorijoje saugoma: a) keliai-gatvės, susiformavusios dar prieš atsirandant gyvenvietei (kelias Skuodas–Seda), XVI a. antroje pusėje (Barstyčių kelias), XVI a. viduryje (Židikų kelias), XVIII a. pr. (Šačių kelias); b) aikštės planas (formavęsis nuo XVIII a. pr. iki XIX a. vid.) ir jos padėtis pagrindinių gatvių atžvilgiu; c) aikštės ir viso miestelio tūrinė-erdvinė kompozicija, kuri formavosi nuo XIX a. pr., kai aikštėje ėmė formuotis kvartalas, iki XIX a. pab., kai buvo pastatyta bažnyčia; d) gyvenamieji namai su įstiklintomis verandomis ir erkeriais, statyti XX a. I p.; e) želdiniai šventoriuje ir prie Sedos gatvės (buv. altarijos vietoje), pasodinti XIX a. II p. ir XX a. I p.

Tekstą pagal Algimanto Miškinio straipsnį apie Ylakius, išspausdintą knygelėje „Lietuvos Respublikos urbanistikos paminklai“ – Vilnius : Mokslas, 1978 m.) parengė Emilija Miltenienė. Fone – Ylakių bažnyčia